

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

PhDr. Marek Matějka

PETR DAMIANI
CERTAMEN SPIRITUALE

Licenciátní práce

Školitel: ThLic. Pavel Vojtěch Kohut, ThD.

Studijní program: Teologie

Studijní obor: Katolická teologie

PRAHA 2007

Prohlašuji, že jsem licenciátní práci vypracoval samostatně a použil jsem přitom jen uvedené prameny a literaturu.

V Praze dne 10. srpna 2007

PhDr. Marek Matějka
PhDr. Marek MATĚJEK

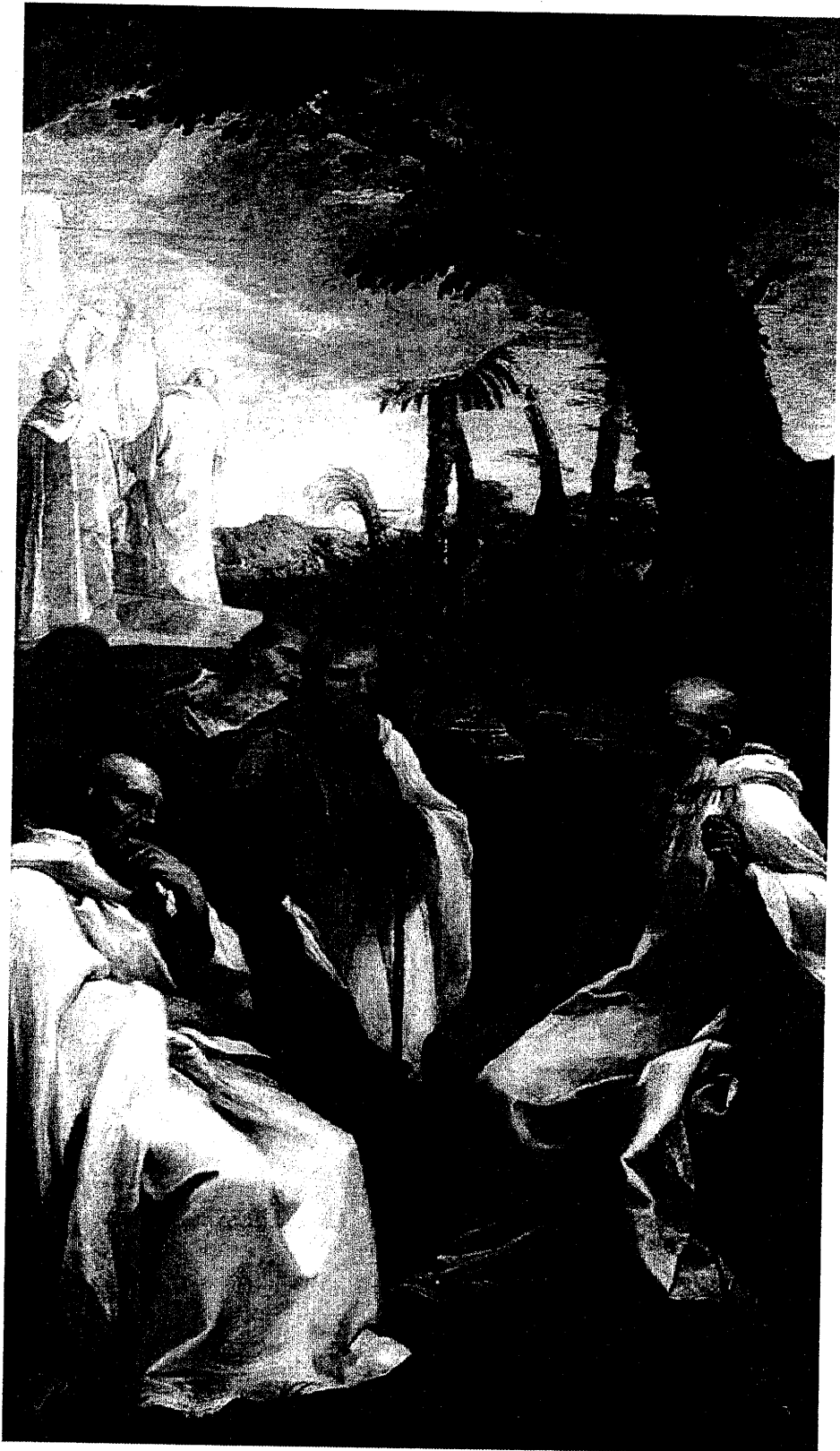
Děkuji Pavlu Vojtěchu Kohutovi, ThD. za odborné vedení a mnoho cenných rad a podnětů. Rovněž děkuji Prof. Ludgeru Körntgenovi za konzultace a pomoc při studiu pramenů a zahraniční odborné literatury a PhDr. Mileně Přecechtělové za pomoc s překladem latinských textů. Děkuji také Mgr. Lence Slepíčkové za jazykovou korekturu této práce. Můj velký dík, za veškerou pomoc a podporu během mého studia na Katolické teologické fakultě, patří rovněž Dr. Vojtěchu Eliášovi, kterého si vážím jako přítele a průvodce univerzitním světem.

Motto:

„Vstoupit do cely znamená chtít bojovat
s d'áblem o vítězství na duchovním
bojišti.“

De spirituali certamine.
(Serm. 74. 919nn)

Obsah

ÚVOD.....	8
Ad fontes.....	10
1 PETRŮV PŮVOD.....	19
1.1 Ravenna – křižovatka kultur	20
1.2 Vzdělání v Damianově době.....	22
1.3 Petrovo studium.....	24
2 KOŘENY ZÁPADNÍHO MNIŠSTVÍ.....	26
3 PRO DOSAŽENÍ VYŠŠÍHO CÍLE.....	30
3.1 Hledání cíle.....	30
3.2 Pojetí světa.....	31
3.3 Conversio.....	41
4 PRVNÍ LÉTA V POUSTEVNĚ.....	43
4.1 Ve Fonte Avellana.....	43
4.2 Romuald z Ravenny.....	50
5 PŘEVOREM.....	55
5.1 Hospodářský rozmach.....	56
5.2 Congregatio.....	61
5.2.1 Vivendi regula.....	67
5.2.2 Vita eremita.....	73
5.2.3 Učení o duchovním životě.....	81

6	PETRŮV POSTOJ K BENEDIKTINSKÉMU MNIŠSTVÍ.....	86
6.1	Svatý Benedikt - eremita magnus.....	87
6.2	Kritika úpadku cenobia.....	90
6.3	Listy do Monte Cassina.....	94
6.4	Klášter v Cluny.....	98
7	CÍRKEVNÍM REFORMÁTOREM.....	107
	ZÁVĚR.....	110
	ANOTACE.....	112
	RESUMÉ.....	113
	PRAMENY.....	115
	LITERATURA.....	117
	SEZNAM ZKRATEK.....	125
	SEZNAM PŘÍLOH.....	127
	PŘÍLOHY.....	128

Úvod

Při svém studiu se již několik let specializuji na otázky 11. století. Na počátku mého zájmu stála práce v semináři nazvaném *Stát a společnost latinského západu ve středověku* pod vedením PhDr. Václava Dršky, PhD. na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Tomuto svému zájmu jsem podřídil také roční studium na Eberhard Karls Universität Tübingen v akademickém roce 2002/2003, kde jsem se účastnil, vedle semináře „Kirchenreform und Investiturstreit“, který vedl HD Dr. Ludger Körntgen, několika dalších přednášek a seminářů Prof. Dr. Andrese Holzema a Prof. Dr. Wilfrieda Hartmanna. Svoji specializaci a oborové zaměření jsem také konzultoval s Prof. Dr. Rudolfem Schiefferem, prezidentem MGH.

Dějinám spiritualit, religiozity a mentalitě středověké společnosti se věnuji i při svém studiu na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Zde se v postgraduálním studiu na katedře teologické etiky a spirituální teologie zabývám výzkumem fenoménu poustevnictví v západní středověké Evropě. Absolvoval jsem několik krátkodobých zahraničních studijních pobytů, díky kterým jsem získal přístup k literatuře o tomto tématu, která u nás není dostupná. Volbou tématu licenciátní práce bych rád odpověděl na výzvu ke spolupráci se Seminářem středověkých dějin na Eberhard Karls Universität Tübingen v Německu, zvláště pak s Prof. Ludgerem Körntgenem,¹ který se domnívá, že toto téma zaujímá centrální místo jak v obecných a církevních dějinách 11. století, tak také ve výzkumu dějin mentalit. V minulých desetiletích byly základy pro badatelskou činnost v této oblasti položeny rozsáhlou ediční prací (zvl. edice Damiánovy korespondence od Kurta Reindela²), která čeká na své zhodnocení.

Na základě odborné literatury a analýzy vydaných pramenů se pokusím objasnit význam Petra Damiana pro formování západního poustevnictví

¹ K tomu: Příl. 1: Vyjádření Prof. Ludgera Körntgena.

² PETR DAMIANI, *Briefe*, Kurt Reindel (red.), in: MGH Briefe d. dt. Kaiserz., München, 1989.

ve vrcholném středověku. Ve svém výzkumu budu vycházet z Damianových děl, psaných ve formě dopisů. Tyto prameny jsou dostupné v nejnovější edici od Kurta Reindela. K doplnění budu používat i starší a velmi rozšířenou edici *Patrologia latina*. Pro dosažení objektivnějšího poznání sledovaného problému budu Damianovy spisy srovnávat s dalšími soudobými autory.³

Moje licenciátní práce má výrazně biografický charakter. Pozorný čtenář zjistí, že některé aspekty Damianova působení zdůrazňuji. Číním tak záměrně, protože cílem této sondy do života Petra Damiana⁴ je postižení jeho duchovního růstu, který završil vstupem do poustevny ve Fonte Avellana. Snažím se v jeho rozsáhlé korespondenci vysledovat ustanovení pro život eremitů, jeho inspirační zdroje a také vztah k zakladateli západního mnišství, svatému Benediktovi, a jeho řeholi. Zvláštní pozornost je věnována také dobovému kulturnímu kontextu a Petrovým kontaktům s kláštéry Monte Cassino a Cluny. Pokusím se zjistit, do jaké míry Petr recipoval životní řád z cenobitských klášterů a zda je také ovlivňoval svou přísnou askezí a důrazem na vysokou morální úroveň. Není možné v této práci pojednat všechny aspekty Damianova působení a není to ani mým cílem. Předkládám tedy do určité míry základní studii, která je shrnutím dosavadního výzkumu, a rád bych na ni navázal další prací.

V tomto roce si připomínáme tisíc let od narození onoho výjimečného muže, který celý svůj život a všechny své síly zaměřil na službu Bohu. Jeho význam a myšlenky dalece přesáhly hranice středověké Itálie a mnohé z nich výrazně ovlivnily myslitele následujících staletí. Moje licenciátní práce je tedy pokusem o připomenutí jeho celoživotního díla.

³ Zvláštní význam má první, dobově podmíněný, životopis od JANA Z LODI: *Vita B. Petri Damiani*, in: Migne PL, sv. 144, odst. 113-146.

⁴ K tomu: Obr. 9 a 11, in: Obrazová příloha.

AD FONTES

Hlavním pramenem a podkladem pro moji licenciátní práci byly spisy Petra Damiana a jeho korespondence. Tento církevní učitel zanechal rozsáhlé písemné dílo.⁵ Vedle spisů *Vita Romualdi*⁶ a *Vita sancti Rodulphi et sancti Dominici Loricati*,⁷ které mají velkou historickou a kontemplativní hodnotu, jsou se mu dnes připisovány další méně významné spisy, jako je popis života opata Odila z Cluny a biskupa Maura z Cesena⁸. Vedle těchto životopisů sepsal také čtyřiapadesát kázání⁹ a přes stopadesát anagramů, modliteb, básní¹⁰, a také stoosmdesát dopisů.¹¹ Poslední jmenované

⁵ K dochování jeho spisů REINDEL, Kurt. Studien zur Überlieferung der Werke des Petrus Damiani I, in: *DA*, roč. 15, 1959, s. 23nn.; tentýž, Die Handschriften der Werke des Petrus Damiani, in: *San Pier Damiani. Atti del [1] Convegno di Studi nel IX centenario della morte*, Faenza 1972, 1973, s. 93-113; K tomu: REINDEL, Kurt. Neue Literatur zu Petrus Damiani, in: *DA*, roč. 32, 1976, s. 405nn; LUCCHESI, Giovanni. Sull'antica tradizione manoscritta di S. Pier Damiani, *Benedictina*, roč. 24, 1977, s. 209-223. Ještě před třiceti lety neexistovala žádná kritická edice Damianových spisů. Do té doby využívané vydání bylo dotiskem první celkové edice od Constantina Gaetana z roku 1606nn, která byla stále znovu vydávána a ve vydání z roku 1743 tvořila základ pro Migne PL 144/145. K historii edice Damiánových spisů srov. REINDEL, Kurt. Studien zur Überlieferung der Werke des Petrus Damiani I, in: *DA*, roč. 15, 1959, s. 24-50 a tentýž, Briefe 1, Einleitung, s. 29nn.

⁶ Vydal Giovanni Tabacco.

⁷ PETR DAMIANI, Ep. 10, in: *Briefe*, sv. 3, s. 200-203.

⁸ Vita Odilonis, Bibliotheca Cluniacensis, s. 315-328 popř. Migne PL, sv. 144, odst. 925-944, Vita sancti Mauri, in: Migne PL, sv. 144, odst. 945-951 a kazatelské Expositio visionum sanctorum martyrum Marianu et Jacobi, in: Migne PL, sv. 144, odst. 1031-1036 jsou považovány za autentické, ne ale Passio sanctorum virginum Florae et Lucillae, in: Migne PL, sv. 144, odst. 1025-1032. Srov. k tomu LOHMER, Christian. »Heremi Conversatio«. *Studien zu den monastischen Vorschriften des Petrus Damiani* (Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinertums Bd. 39), 1991, s. 37. Ve výzkumu bylo příležitostně diskutováno, zda podobně pochází od Damiana Vita sancti Arduini, Acta SS 15. Aug., sv. 3 (1867 – třetí vyd.), s. 216-221. To se snaží prokázat Pietro Burchi, Arduino di Rimini, BS 2, 1962, Sp. 387-393 na základě srovnání stylu s dalšími životopisy od Damiana.

⁹ LUCCHESI, Giovanni. (vyd.) *Sancti Petri Damiani Sermones*, 1983; srov. k tomu tentýž, Il sermonario di S. Pier Damiani come monumento storico agiografico e liturgico, *StudGreg*, roč. 10, 1975, s. 9-67.

¹⁰ LOKRANTZ, Margareta. (vyd.) *L'opera poetica di San Pier Damiani*, *SLS*, roč. 12, 1964, a REINDEL, Kurt. Zur handschriftlichen Überlieferung der Gedichte des Petrus Damiani, *RBen*, roč. 67, 1957, s. 182-189; Lucchesi, Clavis s. 95-124.

¹¹ K diferenciaci dopisů podle rozsahu na kratší *epistolae* a delší *opuscula*, kterou Constantino Gaetano svévolně zavedl a Migne PL, sv. 144 a 145 převzal, srov. REINDEL, Kurt. Studien zur Überlieferung der Werke des Petrus Damiani I, in: *DA*, roč. 15, 1959, s. 41n. a tentýž. Briefe, sv. 1, Einleitung s. 30n. Toto neodůvodněné a matoucí rozlišování bylo zrušeno novou edicí: *Die Briefe des Petrus Damiani*, REINDEL, Kurt (ed.), sv. 1-4, in: Monumenta germaniae historica, Die Briefe der deutschen Kaiserzeit, I.-1983, II.-1988, III.-1989, IV.-1993. Od Migneho edice (1853) bylo objeveno dalších 11 dopisů, které jsou považovány za *Authentica* Petra Damiana; srov. Reindel, Studiem 1 s. 49n. K řadě sbírek dopisů srov. HOFFMANN, Hartmut. Zur mittelalterlichen Brieftechnik, in: *Spiegel der Geschichte*. Festgabe für Max Braubach zum 10. April 1964, vyd. K. REPGEN, K. a SKALWEIT, S. (ed.) 1964, s. 141-170.

písemnosti jsou nejdůležitějšími doklady jeho filosofického a teologického působení. Podávají také svědectví o jeho hlubokých znalostech.¹² Jak ukazuje první vědecká edice tohoto pro celé 11. století zásadního díla, vyjadřuje se Damiani ke všem tíživým otázkám své doby s rozhledem církevního reformátora a mnicha. O mnohých důležitých událostech církevních dějin¹³ jsme informováni pouze díky němu.

Převážná část jeho písemné pozůstalosti je sepsána ve formě dopisů, jejichž obsah má zpravidla význam přesahující osobu příjemce. Damiani v nich podstatně rozvíjí své filozofické a teologické myšlení, podává právní analýzy a zaujímá stanovisko k praktickým otázkám. Psát dopis byl pro něj nesmírně důležitý úkol, protože se takto snažil trvale zachovat své myšlenky. Dopisy měly sloužit také k vnitřnímu povznesení jeho bratří. Byl to jediný dar, kterým je mohl obdařit. Vždy byl připraven zaujmout stanovisko ke vznesené otázce. Sestavování svých listů věnoval Damiani nesmírné úsilí. Stěžoval si, pokud neměl na cestách čas na to, aby pečlivě sepsal list, a bál se, že mu budou vyčteny formální nedostatky. V jednom z dopisů píše: „*A nediv se, jestli ti tenhle spisek dokončený takovou rychlostí nestačí, či dokonce uráží vadou neohrabanosti.*“¹⁴

Listy Petra Damiana odpovídají středověké technice psaní dopisů.¹⁵ Žádný z nich nebyl zachován v originále, všechny jsou v opisech, popřípadě v redakcích.¹⁶ Damiani, jehož vlastní rukopis je nám zachován pouze díky

¹² Srov. LOHMER, Christian. »*Heremi Conversatio*«. *Studien zu den monastischen Vorschriften des Petrus Damiani* (Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinertums Bd. 39), 1991, s. 38. Rozsáhlou bibliografii k tomu nabízí REINDEL, Kurt. Neue Literatur zu Petrus Damiani, in: *DA*, roč. 32, 1976, s. 431-435.

¹³ Srov. FOIS, Mario. I compiti e la prerogative dei cardinali vescovi secondo Pier Damiani nel quadro della sua ecclesiologia primaziale, *AHP*, roč. 10, 1972, s. 25-105; tentýž, La sede apostolica e la riforma della chiesa secondo Pier Damiani, *CivCatt*, roč. 123, č. 4, 1972, s. 320-336; REINDEL, Kurt. Studien zur Überlieferung der Werke des Petrus Damiani I, in: *DA*, roč. 15, 1959, s. 421-431. Srov. také WOLTER, Heint. Die Synoden im Darstellung, 1988, s. 369, 371 a 421, který vyzdvihuje dopisy 20 a 88 jako dva důležité prameny k dějinám koncilů. Bez těchto dopisů bychom byli nedostatečně sepraveni o synodách roku 1046 v Cáchách a roku 1055 ve Florencii.

¹⁴ Srov. Ep. 177, in: Briefe, 1993, s. 286, ř. 19-20: „*Nec mireris, si cum tanta celeritate decursa scriptiuncula tibi ista non sufficit, vel etiam vicio rusticitatis offendit.*“ Srov. Migne PL, sv. 144, odst. 370D.

¹⁵ WATTENBACH, W. *Das Schriftwesen im Mittelalter*, 3. vyd., Leipzig: S. Hirzel, 1896

¹⁶ REINDEL, Kurt. Petrus Damiani – Leben und Werk, in: *Die Briefe des Petrus Damiani*, REINDEL, Kurt (ed.), sv. 1, in: MGD, Die Briefe der deutschen Kaiserzeit, 1983, s. 9.

podpisům, své dopisy nepsal sám.¹⁷ Listy psal *scriptor* nebo *notarius*.¹⁸ Ten nanášel diktovaný text perem (*penna*) na voskové tabulky. Pak přišel na řadu *antiquarius*, který „... to za mého diktování nejen psal“, říká Petr Damiani, „ale, abych se náležitě pochlubil, co bylo popsáno na tabulkách, přenesl na lístky ...“¹⁹ Těmto lístkům („*schedulae*“) přísluší při fixaci Damianových dopisů důležitá role. To, co se označovalo ve středověké latině jako „*schedulae*“ (malý list, lístek), bylo konceptem. U Damiana ale ne, lze nabýt dojmu, že to už byl originál dopisu připravený k odeslání. To by dokládal i fakt, že Damiani zachoval opisy všech listů.²⁰ Po přepsání dopisu z voskové tabulky na „*schedulae*“ ho Petr Damiani ještě jednou celý pročetl a opatřil pečeti, jak se dovídáme od něj samotného.²¹ Většina jeho listů měla veřejný charakter.²²

Z Damianových vyjádření tedy můžeme zrekonstruovat proces vzniku jeho listů: diktát, který písař zapsal na voskovou tabulku, prepis na pergamen, nové čtení, v některých případech opatření pečeti, a doručení poslem. Přitom muselo dojít ještě k jedné činnosti, kterou Damiani přímo nezmiňuje, a sice k vytvoření opisu. Dokladem toho, že vlastnil kopie svých dopisů, je skutečnost, že z nich citoval v dalších listech.²³

Petr Damiani si hodnotu svých listů uvědomoval a počítal s tím, že si je adresát uchová. Mohl ho také odkázat na již existující dopis, a nebo poprosit o zpětné zaslání. V jednom z listů píše příjemci: „*Prosím pak, aby tenhle kratičkový (dopis) nebyl zničen, nýbrž aby byl přepsán v nějaké knize, aby byla zachována památka mé úcty k vám.*“ Doufal, že jeho listy nepotká osud

¹⁷ K tomu: Obr. 6, 7 a 10: in: *Obrazová příloha*. Existuje jediná poznámka, která by to vyvracela: Ep. 19, in: *Briefe*, 1988, s. 193, ř. 17n.: „...*inter digitos, quibus haec scribo...*“.

¹⁸ Mnohé z nich dokonce známe jménem.

¹⁹ Ep. 153, in: *Briefe*, 1993, s. 42, ř. 22-24: „...*qui haec non quidem me dictante scribebat sed, ut digne me praedicem, tabulis descripta in schedulas transferebat...*“.

²⁰ REINDEL, Kurt. Petrus Damiani – Leben und Werk, in: *Die Briefe des Petrus Damiani*, REINDEL, Kurt (ed.), sv. 1, in: MGD, *Die Briefe der deutschen Kaiserzeit*, 1983, s. 10.

²¹ Ep. 122, in: *Briefe*, 1989, s. 399, ř. 21-22: „*Quia sigillum nostrum ad presens non habeo, nepoti meo Damiano ut sigilli certitudine potiatur, iniungo.*“

²² REINDEL, Kurt. Petrus Damiani und seine Korrespondenten, in: *StudGreg*, roč.10, 1975, s. 213n.

²³ Srov. Kurt Reindel: Petrus Damiani – Leben und Werk, in: *Die Briefe des Petrus Damiani*, vyd. Kurt Reindel, MGH, *Die Briefe der deutschen Kaiserzeit*, sv. I, 1983, s. 11.

obyčejných dopisů a nebudou spáleny.²⁴ Přesto se u příjemců dochoval jen zlomek listů.²⁵

Obsáhnout Damianovu korespondenci je vzhledem k jejímu rozsahu a k množství osob, se kterými si dopisoval, náročným úkolem. K tématu navíc existuje velké množství sekundární literatury, která má kolísavou úroveň. Jednotliví badatelé si navíc v některých názorech odporují. U mnohých korespondentů, se kterými si Petr psal, známe místo jmen pouze jejich značky (*signum*), které mnohdy nelze rozluštit anebo při jejich analýze dochází badatelé k rozdílným závěrům.²⁶ Dalším úskalím, se kterým jsem se při svém výzkumu setkal, je, že v převážné většině případů se zachovala pouze jedna strana korespondence. Tedy dopisy, které napsal Petr Damiani. Zřídka máme dostatek dopisů, které jsou adresovány jemu.²⁷ Jen v několika případech sám naznačuje otázky a odpovědi svých korespondentů.²⁸ V podstatě se jedná o korespondenci bez partnera, bez zpětné vazby.

Vytvářejí také věcné problémy, kterým se dlouhodobě věnoval Kurt Reindel. Nelze vypracovat kategorizaci Damianových listů na základě tematických kritérií, a diferencovat podle příjemců. Každá Petrova řeč byla totiž proniknuta řadou zvláštností a výjimek, takže lze spíš mluvit o souboru jednotlivých listů než vytvářet skupiny korespondentů, které mají nějaký jednotící element.

²⁴ Ep. 37, in: Briefe, 1983, s. 347, ř. 15n.: „*Queso autem ut breviculus iste non pereat, sed in libro quolibet transcribatur, ut devotionis meae circa vos memoria conservetur.*“

²⁵ REINDEL, Kurt. Petrus Damiani – Leben und Werk, in: *Die Briefe des Petrus Damiani*, REINDEL, Kurt (ed.), sv. 1, in: MGD, Die Briefe der deutschen Kaiserzeit, 1983, s. 13.

²⁶ REINDEL, Kurt: Petrus Damiani und seine Korespondenten, in: *StudGreg*, roč. 10, 1975, s. 205.

²⁷ Psaní papeže Lva IX. pro *dilecto in Christo filio Petro eremita* je představeno jako předmluva k Op. 7, in: Migne PL, sv. 145, odst. 159B. Dopis opata Desideria z Montecassina pro *domno Petro Damiani venerabili episcopo* je dochován v Cod. Casin. 3, s. 17 (Bibliotheca Casinensis 1, 1873, 87). Pro něho učené dopisy zmiňuje Damiani asi jen v Ep. 1,15 pro papeže Alexandra II.: *Redditas mihi sanctitatis vestrae litteras*, in: Migne PL, sv. 144, odst. 225B; Ep. 3,4 pro arcibiskupa Jindřicha z Raveny: *Litteras sigillo vestrae sanctitatis impressas*, in: Migne PL, sv. 144, odst. 291A; Ep. 6, 12 pro nějakého opata J.: *Sanctitatis vestrae litteras*, in: Migne PL, sv. 144, odst. 392B; Op. 53 pro Dominica Loricata a bratry z poustevny Suavicini: *Scipsistis mihi, dilectissimi*, in: Migne PL, sv. 145, odst. 791.

²⁸ Na otázky reaguje Damiani v Ep. 6, 28 pro mnicha Petra Cerebroso: *Quaeris a me, dilectissime fili*, Migne PL, sv. 144, odst. 418A; Ep. 8,6 pro nějakého šlechtice: *Rogastis me, dilectissime*, Migne PL, sv. 144, odst. 473C; Ep. 5, 18 pro kněze Ubalda: *Quaestiunculas tuas, venerabilis pater*, in: Migne PL, sv. 144, odst. 369C; Op. 22 pro Bonifacia z Albana: *Ecce, venerabilis frater, unam dumtaxat epistolam petisti*, in: Migne PL, sv. 144, odst. 472B.

Damianova díla, sepsaná ve formě dopisu, jsou nejčastěji citována podle edice od Konstantina Gaetana, kterou převzal i Migne. Toto rozdělení vychází z postavení příjemce. V edici *Patrologia Latina* máme v první knize jedenadvacet dopisů papežům, kniha druhá přináší jedenadvacet dopisů kardinálům, kniha třetí obsahuje jedenáct dopisů patriarchům a arcibiskupům, kniha čtvrtá obsahuje devatenáct dopisů biskupům, kniha pátá čítá devatenáct dopisů arcikněžím, arcijáhnům, kněžím a klerikům, kniha šestá obsahuje jedenačtyřicet dopisů opatům a mnichům, kniha sedmá jedenadvacet dopisů svěským knížatům a v knize osmé je sedmnáct dopisů laikům.²⁹ Jde tedy o uspořádání, které na jedné straně rozlišuje mezi duchovními a laiky, a na druhé straně vytváří strukturu i mezi duchovními podle okruhu a postavení adresáta. Mezi laiky Gaetan žádné rozlišení nedělá, budeme se tedy věnovat výhradně jeho rozdělení mezi duchovními úřady.³⁰

K nabízenému rozdělení Damianovy korespondence je zapotřebí přistupovat nanejvýš kriticky. Petr Damiani adresoval pouze dva dopisy na kardinálské kolegium.³¹ Ve všech ostatních případech byla kardinálská hodnost do nadpisu připsána editorem Gaetanem. Damiani se o hodnosti nezmiňuje. Z dopisů zařazených ve druhé knize Gaetanovy edice pro kardinály bylo osm určeno pro opata Desideria z Monte Cassina a čtyři pro arcijáhna Hildebranda. Je tedy třeba také tyto listy přerozdělit do správných skupin příjemců a počty znovu přehodnotit. Tím získáme jedenadvacet dopisů papežům, dva kardinálům, jedenatřicet biskupům a arcibiskupům, devětadvacet svěským klerikům, sedmačtyřicet řeholníkům,

²⁹ První svazek edice, který vyšel roku 1606 obsahuje dopisy, druhý sv. 1608 obsahuje *Vitae a Sermones*, ve třetím sv. z roku 1615 jsou *opuscula* 1-16; toto rozdělení je zcela svévolně následováno, neboť s výjimkou děl 2,3,4 a 14 se jedná současně také o dopisy, které mají pouze větší rozsah. Svazek 4 (1640) zahrnuje pak básně tak jako *Collectanea* ze Starého zákona. Při jednom dotisku prvních tří svazků, který se uskutečnil roku 1623 v Lyonu, je pak ještě jednou třiačtyřicet dopisů připojeno k dílům (*opuscula*). Toto rozdělení je, jak se zdá, svévolné a také s ohledem na rozsah nedůsledné.

³⁰ Tak máme zachováno jedenadvacet dopisů papežům, jedenadvacet kardinálům, třicet biskupům a arcibiskupům, devatenáct svěským klerikům, jedenačtyřicet řeholníkům a osmatřicet laikům. K tomu: REINDEL, Kurt: Petrus Damiani und seine Korespondenten, in: *StudGreg*, roč. 10, 1975, s. 207.

³¹ Ep. 2,1: *Venerabilibus in Christo sanctis episcopis Lateranensis ecclesiae cardinalibus*, in: Migne PL, sv. 144, odst. 253D a Ep. 2,2 (=dílo. 31): *Cardinalibusepiscopis apostolicae sedis*, in: Migne PL, sv. 145, odst. 529D; v Ep. 7,4, in: Migne PL, sv. 144, odst. 442B vystupují kardinálové jako odesílatel.

osmadvacet laikům.³² Uvedené příklady dokládají, že struktura Gaetanovy edice vyžaduje důsledné přehodnocení.

Podíváme-li se na rukopisnou verzi Damianových dopisů, nikde podobné rozdělení podle příjemce nenajdeme.³³ V nejlepším případě jsou dva dopisy stejnému adresátovi opatřené nadpisem *ad eundem*.³⁴ Redakci textů Petra Damiana uspořádali po jeho smrti jeho žáci.³⁵ Z názvu Damianovy básně: „*Stat' o všech stavech všech lidí žijících v tomto věku*“³⁶, by se mohlo zdát, že on sám bral ve svých spisech na rozdělení lidí *in ordines* ohled. Ale není tomu tak, neboť její zaměření neodpovídá skupinám adresátů. Byli sice osloveni *episcopi*, *presbyteri* a *canonici*, chyběli ale papežové, kteří byli častými Damianovými adresáty, stejně jako eremité, kterým bylo také určeno velké množství dopisů. Laiky Damiani rozčleňuje dle profese na *iudices*, *testes*, *notarii*, *castaldiones*, *advocatores*, *consilarii*, *auricularii*, *missi*.

³² Také při tomto rozdělení musíme být opatrní, protože se vztahuje k nadpisům přiřazeným Gaetaním. Epist. 5,2, in: Migne PL, sv. 144, odst. 340B. Obsahuje dodatek od Gaetaniho: *Ad Damianum fratrem, archipresbyterum Ravennatem*; pravděpodobně byl však už v této době mnichem (...*fratris mei Damiani tunc archipresbyteri, deinde monachi...*), dílo 33, in: Migne PL, sv. 145, odst. 566A. Srov. LUCCHESI, G.: Per una Vita di San Pier Damiani. Componenti cronologiche e topografiche, in: *San Pier Damiano nel IX Centenario della morte*, 1972, 63n. Rukopisy naproti tomu neuvádí žádnou zmínku o jeho stavu, zde stojí: *Domno Damiano fratri carissimo*. Tak se mohou udělat další změny podle připsu. Tak jdou oba Damianem napsané papežské dopisy Ep. 5,6, in: Migne PL, sv. 144, odst. 347 a Ep. 5,7, in: Migne PL, sv. 144, odst. 348C pro klérus a lid v Osimu popř. pro klérus a lid v Miláně.

³³ REINDEL, Kurt: Petrus Damiani und seine Korespondenten, in: *StudGreg*, roč. 10, 1975, s. 207.

³⁴ Tak v Cod. Casin. 358 kde je na Ep. 7,1 určené pro císaře Jindřicha III., in: Migne PL, sv. 144, odst. 433-435 nadpis *ad eundem*. Ep. 7,2 rovněž pro Jindřicha III. následuje (Migne, PL 144, 436). V Cod. Casin. 358, s. 279-280 a v Cod. Vat. lat. 3797, fol. 95r-96r stojí Ep. 1,16 (pro papeže Alexandra II. a pro arcijáhena Hildebranda) a Ep. 3,6 (pro Anna z Kolína) vedle sebe: Damiani se ospravedlnil v dopise papeži a Hildebrandovi kvůli dopisu Annovi a poslal také tento dopis k prověření. Takové věcné řazení je ale v rukopisném vydání naprosto ojedinělé.

³⁵ V Ep. 6,10, in: Migne PL, sv. 144, odst.391n. prosí Damiani oba opaty Gebiza a Tebalda tak jako Jana z Lodi, aby zkontrolovali jeho díla, zda neobsahují chyby nebo odchylky od dogmatu. Srov. REINDEL, K.: Studien zur Überlieferung der Werke des Petrus Damiani I, in: *Deutsches Archiv*, roč. 15, 1959, s. 64nn.) To, že měli na starosti edici spisů Petra Damiana, tedy přinejmenším Jan z Lodi, jak je doloženo v Codd. Vat. lat. 3797 a Vat. Urbin. lat. 503, je možné a dokonce pravděpodobné, ale v podstatě nedokazatelné. Také na přání Petrova synovce (*domnus Damianus*), přidal Jan k liber testimoniorum Veteris ac Novi Testamentorum (Srov. MERCATI, G.: L'autore delle Collectanea ex opusculis Petri Damiani, in: *Studi e Testi*, roč. 77, 1937, s. 353-355) a sice, jak vychází najevo z titulu *reverendo abbati*, ovšem před rokem 1082, ve kterém se Damiani stal opatem v Sonantě. Do tohoto okamžiku nemohla být ještě velká edice přeložena, protože podle Janových slov se tehdy ještě musely spisy nacházet v poněkud neuspořádaném stavu: „...*ne inter tot scilicet voluminum condensa immodico lateren detrimento inkognita*.“

³⁶ „*De omnibus ordinibus omnium hominum in hoc saeculo viventium rubrica*“ K tomu: LOKRANTZ, M.: L'opera poetica di S. Pier Damiani, in: *Acta Univ. Stockholmiensis. Studia Latina Stockholmiensia*, roč. 12, 1964, s. 144-150.

Otázkou je, zda Petr Damiani používá různé formulace svých myšlenek v závislosti na osobě adresáta. Promlouvá jiným tónem k biskupovi a jiným ke knězi? Volí jiná slova v listu určeném pro osobu duchovního stavu a jiná, píše-li laikovi? I v tomto případě je na místě vyvarovat se zobecňujícího zjednodušení. Damiani totiž často adresoval jeden dopis několika příjemcům, kteří příslušeli k různým „stavům“. Příkladem je dopis 2,4 pro biskupa a kněze,³⁷ či dílo 8,2 pojednání o příbuzenských vztazích pro kněze a biskupa.³⁸ Zde Damiani uvádí dva adresáty. Z dochovaných rukopisů vidíme, že tentýž dopis byl v naprosto stejném znění, ale možná v jiné době, odeslán různým příjemcům: dopis 2,5 – *Quomodo rationalis anima ad perfectionem veniat quomodo etiam spirituale sabbatum colat*³⁹ – je dochován v latinském Vatikánském kodexu 3797. Je určen pro arcijáhna Hildebranda a kněze Štěpána a tentýž dopis je v opisu v Montecassinském kodexu 359 adresován arcibiskupu Alfanovi ze Salerna a opatu Desideriovi z Monte Cassina.⁴⁰ Dopis 4,5 o hrůze Posledního soudu je v jednom rukopisu určen jednomu biskupovi,⁴¹ v jiném jednomu laikovi a pak ještě jednou použit takřka ve stejné formě jako dopis 8,8.⁴² Jeden rozbor o vzniku a konci světa má dva příjemce⁴³ a stejně je tomu se symbolickým výkladem putování izraelského lidu.⁴⁴ To by především znamenalo, že Damiani nepovažoval za nutné přizpůsobovat svoji řeč a myšlenky adresátovi.

Nyní se zamysleme nad charakterem Damianových dopisů. Víme, že středověk znal *artes dictandi*, tedy předpisy o správném zhotovování

³⁷ Migne PL, sv. 144, odst. 259n.

³⁸ Migne PL, sv. 145, odst. 204-208.

³⁹ „Jak přichází rozumem obdařená duše k dokonalosti a také jak světi duchovní sobotu“

⁴⁰ Migne PL, sv. 144, odst. 260-270; Vat. lat. 3797 fol. 84^v-88^r s adresou *Gemino sedis apostolicae Hildeprando* a ve sloupci *ad Hildeprandum et Stephanum*; Cod. Casin. 358, s. 270-274: *Gemino sedis apostolicae Hildeprando*; Cod. Casin. 359, s. 209-214: *Alfani archiepiscopo et abbati Desiderio*.

⁴¹ Migne PL, sv. 144, odst. 291-305: *Domno G. reverendissimo episcopo*.

⁴² Migne PL, sv. 144, odst. 476-482: *Domno B. prudentissimo iudici*. K tomu: REINDEL, Kurt: Petrus Damiani und seine Korespondenten, in: *StudGreg*, roč. 10, 1975, s. 205.

⁴³ Op. 59, in: Migne PL, sv. 145, odst. 837-842: *Dulcissime sorori* (Cod. Vat. lat. 289 fol. 167^r-168^v, Cod. Ottob. lat. 395 fol. 39^r-41^v); *Dilectissimo fratri Adae* } Turin, Cod. 776 fol. 79^r-84^r; Vat. Pal. lat. 300 fol. 20^v-21^v).

⁴⁴ Op. 32, in: Migne PL, sv. 145, odst. 543-560 in Cod. Vat. Urb. lat. 503 tak jako v Cod. Casin. 359, s. 386 určeno pro *reverendissimo fratri Hildebrando*, in Cod. Vat. lat. 4930, fol. 26^r, 29^r a 55^r in *Collectanea ad Albericum*. Srov. BLUM, O., B.: Alberic of Monte Cassino and a letter of St. Peter Damian to Hildebrand, in: *StudGreg*, roč. 5, 1956, s. 292nn.

dopisů, které byly známé i Damianovi, jak vyplývá z jeho komentářů vědomých odchýlení od těchto pravidel. Do dopisů například vložil nadpisy. Sám k tomu poznamenává: „*Oproiti zvyku jsme do dopisu vložili nadpisy, abyhom zmírnili dvojnásobnou ošklivost nevybroušeného a obštrného stylu*“.⁴⁵ Na jiném místě pak zmiňuje, že zavedl proti povaze dopisu k jednotlivým kapitolám tituly.⁴⁶ Jinou dobovou zásadou bylo, že dopis nesmí být příliš dlouhý. Žádné pravidlo Petr neporušil tak často jako toto. I zde máme k dispozici množství příkladů.⁴⁷ Dá se říci, že více než polovina jeho zachovaných dopisů překračuje ve vnější formě tehdejší představu o tom, jak má vypadat korespondence. Dalším dokladem je třeba *Liber gratissimus*, který má v edici MGH více než šedesát tiskových stran a přesto má vnější formu dopisu pro arcibiskupa Jindřicha z Ravenny.⁴⁸

Značná délka mnohých dopisů se stala důvodem k tomu, aby Gaetani ve své edici oddělil *opuscula* a *epistolae*. To ale nemělo žádné věcné opodstatnění, a stejně tak jako rozdělení podle adresátů ve výzkumu nepůsobilo vždy přehledně. V nové edici MGH⁴⁹ byl rozdělení dopisů podle délky věnován právě tak malý ohled, jako dělení podle příjemců. Všechny Damianovy spisy, které jsou koncipovány ve formě dopisu, jsou zde řazeny chronologicky.

Jsou k dispozici další kritéria vnějšího rázu, na základě kterých můžeme poznat, jak označoval Damiani psaní, která posílal ve formě dopisů? Podívejme se do textů, ve kterých mluví o svých spisech. Tak získáme velice pestrá škála označení. Damiani označuje své dopisy střídavě termíny: *opus*⁵⁰ a *opusculum*,⁵¹ *epistola*,⁵² *libellus*⁵³ a *lettera*,⁵⁴ *brevis*⁵⁵ a *breviculus*,⁵⁶

⁴⁵ „*Contra morem epistolae titulos inseruimus, ut inelinati atque prolixi stili duplex fastidium levaremus*“ Op. 50, in: Migne PL, sv. 145, odst. 750C.

⁴⁶ Op. 51, in: Migne PL, sv. 145, odst. 764A.

⁴⁷ Třeba op. 20, in: Migne PL, sv. 145, odst. 456A; op. 34/1, in: Migne PL, sv. 145, odst. 584A; op. 42/1, in: Migne PL, sv. 145, odst. 673D atd.

⁴⁸ MGH Lib. de lite 1, 1891, s. 15-75.

⁴⁹ *Die Briefe des Petrus Damiani*, vyd. Kurt REINDEL, sv. 1.-4., in: Monumenta germaniae historica, Die Briefe der deutschen Kaiserzeit, I.-1983, II.-1988, III.-1989, IV.-1993

⁵⁰ *Verumtamen qui me lacinosi operis arguit...* Op. 8/1, in: Migne PL, sv. 143, odst. 203C.

⁵¹ *In opusculo siquidem...* O. 8/2, in: Migne PL, sv. 145, odst. 204C.

⁵² *In epistola quoque, quam Blancae comitissae direximus...* Vita Rod. et Dom. Lor., in: Migne PL, sv. 144, odst. 1017B.

dictatem,⁵⁷ *scriptiuncula*⁵⁸ a *scriptio*⁵⁹. Vedle toho se vyskytují i jiná označení, při jejichž použití mohla sehrát roli i vnější forma spisu: *pagina*,⁶⁰ *membranula*,⁶¹ *schedula*,⁶² *chartula*⁶³ a *pittacium*.⁶⁴

⁵³ *Quod in libello quoque, cui Gratissimum nomen indidimus...* Op. 30, in: Migne PL, sv. 145, odst. 524A.

⁵⁴ *Interroga gerulum litterarum...* Ep. 5, 18, in: Migne PL, sv. 144, odst. 370D.

⁵⁵ *Ecce brevem sperno...* Ep. 3,6, in: Migne PL, sv. 144, odst. 295B.

⁵⁶ *Ut breviculus iste non pereat...* Ep. 6,7, Migne PL, sv. 144, odst. 387B.

⁵⁷ *Quin vos aliquando dictaminibus visitarem...* Ep. 1,15, in: Migne PL, sv. 144, odst. 225C.

⁵⁸ *Scriptiuncula tibi ista non sufficit...* Ep. 5,18, in: Migne PL, sv. 144, odst. 370D.

⁵⁹ *Sed cur ego scrotionis huius articulus protraho...* Ep. 2,8, Migne PL, sv. 144, odst. 273B.

⁶⁰ *Hanc paginam exaravimus...* Op. 28, in: Migne PL, sv. 145, odst. 515A.

⁶¹ *Per brevissimam vero huius stili membranulam...* Ep. 2,19, in: Migne PL, sv. 144, odst. 288C.

⁶² *Ineptiae meae schedulas...* Ep. 1,12, in: Migne PL, sv. 144, odst. 214C.

⁶³ *Hanc chartulam...* Ep. 5,18, in: Migne PL, sv. 144, odst. 370D.

⁶⁴ *Hoc quoque pittacium post sacra volunina utrumque respicere non spernatis...* Op. 13.

1. PETRŮV PŮVOD

Petr Damiani⁶⁵ se narodil na přelomu roku 1006-1007⁶⁶ jako poslední syn v dětní požehnané rodině. Víme přinejmenším o jeho pěti sourozencích.⁶⁷ Rodina patřila k privilegované vrstvě, vlastnila nemalý majetek a pohybovala se ve vyšších městských a duchovních kruzích v Ravenně. Jeden z Petrových bratrů byl později dokonce arciknězem.⁶⁸ Rodina nebyla dalším rozšířením své velikosti Damianovým narozením potěšená. Jeden starší bratr vyčítal matce zužování dědictví dalším dítětem. Ta proto výživu malého Petra záměrně zanedbávala.⁶⁹ Budeme-li věřit Damianovu životopisci,⁷⁰ který se při líčení jeho dětství odvolává na Petrova příbuzného, zachránila malé dítě před smrtí hladem manželka jednoho kněze. Po její důrazné domluvě Damianova matka znovu své nejmladší dítě přijala. Petr ale matku brzy ztratil a také otec zřejmě předčasně zemřel, takže další

⁶⁵ Ke jménu Petra Damiana srov.: NEUKIRCH, Franz. *Das Leben des Petrus Damiani*. Bis zur Ostersynode 1059, Göttingen, Phil. Diss. 1875, s. 12n. a KLEINERMANN, Joseph. *Der hl. Petrus Damiani*, Steyl, 1882. Vzhledem k tomu, že nejsou známé žádné originální Damiánovy podpisy a v pramenech alternuje jméno Damianus a Damiani, přidržím se zdomácnělé a v sekundární literatuře hojně používané formy Damiani. – Dějiny mládí: Vit. PD, praef. a hl. I.

⁶⁶ Srov. Op. 57, 5. 825 A: „*Vix plane quinquennio ante meae nativitatis exortum humanis rebus exemptus est tertius Otto*“ (23.1.1002). Doloženo jedinou zmínkou, měl se narodit pět let po smrti Otty III.

⁶⁷ Sourozenci: **Damianus**, Archipresbyter: Ep. 106, in: Briefe, sv. 3, s. 177, ř. 5 a 18 a dále Ep. 138, in: Briefe, sv. 3, s. 473, ř. 5: „*Domno Damiano fratri karissimo...*“ Ke jménu Petrova staršího bratra srov. Johannes von Lodi, Vita, c. 2, odst. 117. – **Marinus**: Ep. 106, in: Briefe, sv. 3, s. 177, ř. 7: „*Alter enim freater meus, Marinus nomine...*“ Petr Damian zmiňuje také dvě sestry – **Rodelindu** a **Sufficii**. Dopis 93 je adresován jeho sestře, in: Briefe, sv. 3, s. 26, ř. 17: „*Dulcissime sorori...*“ Lucchesi se domnívá, že se jedná o jeho starší sestru Rodelindu, o které mluví i v dopisu 149: „*quae me vice matris aluerat*“. V tomto listu se obrací ke svým sestřám Rodelindě a Sufficii, in: Briefe, sv. 3., s. 31, ř. 14: „*Carissimis in Christo sororibus Rodelindae atque Sufficiae...*“ K sourozencům srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 4. Je možné, že jeho synovec Marinus, kterému poslal dopis 132, je synem jeho bratra Marina.

⁶⁸ Rodina byla často líčena jako chudá, přesto to neodpovídá realitě. (Vit. PD, I. 115B), Zdá se, že i Damiánovy sestry byly zámožné (Ep. 94, s. 34, srov. Migle PL, sv. 144, odst. 493C). Také okolností Damianova vstupu do kláštera (Op. 13, 2. 293 D) a způsob, jakým on sám mluví o svém rodném domě (Ep. add. 2 řádek 170), odporuje tomu, že by pocházel z nemajetné rodiny. Vztah k vyšším sociálním vrstvám lze vytušit na základě Op. 9, 5. 217 C, ke kněžství: Žena kněze (presbyteri femina), která Damiana zachránila, byla „*partii laris... quasi vernacula*“ (Vit. PD, I. 115 C).

⁶⁹ Srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 5.

⁷⁰ Vita Petri Damiani, in: Migne PL, sv. 144, odst. 113-146 pochází dle současného pojetí od jeho žáka Jana z Lodi; srov. k hodnotě pramenů LÉCLERCQ, Jean. *Saint Pierre Damien. Ermite et homme d'eglise* (Uomini e dottrine 8), 1960, s. 17. a Giovanni LUCCHESI zkoumal oslavné prvky Petrova životopisu. Nejnovější výsledky bádání k této otázce se nachází v REINDEL, Kurt. Neue Literatur zu Petrus Damiani, in: DA, roč. 32, 1976, s. 407-416 a tentýž. Briefe, sv. 1, Úvod s. 1-4.

výchova ležela na jeho sourozencích. Roli matky převzala starší sestra, na kterou si Damiani uchoval dobrou vzpomínku po celý život a kterou navštívil, když byla nemocí upoutána na lůžko. Damianův životopisec dále vypráví, že dospívající Petr odešel k jednomu už ženatému bratrovi, který s ním zacházel velmi špatně a nechal ho pracovat jako sluhu a pasáčka vepřů. Další zprávou je, že se mladíka ujal jiný bratr, který byl knězem, a poslal ho do školy v rodném městě. Tam Petr poznal své výjimečné nadání.⁷¹

1.1 RAVENNA – KŘIŽOVATKA KULTUR

Petr vyrůstal v prostředí, ve kterém nebyla přerušena antická kulturní tradice. Ani doba Stěhování národů, která výrazně proměnila etnickou skladbu severní Itálie a přinesla několik zásadních politických zvrátů, nerozmetala dědictví minulosti. Tento vývoj byl podmíněn řadou faktorů.⁷² Blízký přístav umožnil Ravenně stát se v římské době velkoměstem. Ve 4. století sem byl dokonce přesunut císařský dvůr. Ostrogóti, kteří v této oblasti založili svůj stát roku 493,⁷³ pozvedli Ravennu na hlavní město Itálie. Po nich tuto oblast po dvě staletí ovládala Byzanc.⁷⁴ I v chaotických dobách 9. a 10. století,⁷⁵ kdy upadla francká moc a v této oblasti se začali prosazovat Maďaři a Arabové, zůstala Ravenna a její výlučné postavení zachováno bez větších škod. Neproniknutelné bažiny město ochraňovaly před vnějším nebezpečím a otevřené moře umožňovalo volný dovoz zboží a snadné spojení se světem.

Po staletí se v Ravenně setkávala řada vlivů. Zdejší společnost utvářeli Římané, Řekové a Germáni, i když jejich působení je mnohdy doložitelné jen

⁷¹ Vit. PD 2.117 B, Ep. 138, in: *Briefe*, sv. 3, s. 472-476.

⁷² K politickému vývoji Ravenny na počátku středověku srov.: COLLINS, Roger. *Evropa raného středověku 300-1000*, Praha: Vyšehrad, 2005, s. 144nn. Damiany ve svých spisech často projevuje lásku k rodnému městu. Srov. také Ep. 8, in: *Briefe*, sv. 1, 1983, s. 117-124.

⁷³ BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*, Praha, Vyšehrad, 2003, s. 118.

⁷⁴ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*, Praha, Academia, 1992, s. 71.

⁷⁵ K tomu: COLLINS, Roger. *Evropa raného středověku 300-1000*, Praha: Vyšehrad, 2005, s. 366-369.

z fragmentů hmotné kultury. V tomto městě se formovala zvláštní atmosféra, která musela zapůsobit na každého, kdo tudy jen projížděl, o to více pak na každého, kdo v tomto prostředí vyrůstal. Dalším výrazným faktorem, který ovlivňoval zdejší kulturní klima, je bezesporu rané křesťanství, které zde zanechalo své stopy v podobě překrásných bazilik a jejich mozaik.⁷⁶

Pipinovou donací připadla Ravenna a její okolí k Římu, přesto zde papežství ještě dlouho nemohlo uplatnit svoji moc.⁷⁷ Existovala zde silná rivalita starého sídla metropolitě proti římské snaze o nadvládu. Při těchto snahách o nezávislost se arcibiskupové často opírali o francké a později o říšské krále a Ravenna tak mohla v době Karla Velikého a Oty III. výrazně rozšířit svůj vliv a dosáhnout mocenskopolitického vrcholu.⁷⁸

Také vzdělanost města se rozvíjela v závislosti na jeho významné poloze v politické a církevní oblasti. Zatímco ve všech ostatních oblastech Itálie nejpozději za Gótských a Langobardských válek⁷⁹ antika a vzdělanost upadala, v Ravenně existovaly školy po celá staletí. Po posledním rozkvětu za Theodorichovy vlády⁸⁰ jsou v 6. a 7. století explicitně doložené školy rétorů a jejich slavní učitelé a žáci.⁸¹ Pro následující období postrádáme dostatek pramenů. Lze předpokládat kontinuitu kulturního vývoje, protože v době politické stabilizace dochází k rychlému rozkvětu starých forem vzdělanosti. V oblasti Pádské nížiny tedy existovaly v námi sledované době nepřerušené řady učitelů a žáků. Antická tradice působila s různou intenzitou

⁷⁶ K tomu: BUSTACCHINI, Gianfranco. *Ravenna. Les mosaïques, les monuments et le milieu*, Ravenna, 1984

⁷⁷ Od roku 402 byla Ravenna sídlem západořímských císařů (vedle Milána), od roku 476 sídlem Odoakera; v letech 490-540 hlavním městem ostrogótského království, pak centrem byzantského panství ve střední Itálii (exarchát ravennský, Pentapolis). Roku 666 získali arcibiskupové z Ravenny od byzantského císaře privilegium o nezávislém postavení na papeži. Pipinovou donací roku 754 byla Ravenna darována papeži; arcibiskupové a od 12. století městská komuna si však udrželi faktickou nezávislost. V letech 1449-1509 byla ovládána Benátčany, 1509-1859 (s přestávkami) součástí církevního státu.

⁷⁸ Srov. JORDAN, Karl. *Der Kaisergedanke in Ravenna zur Zeit Heinrichs IV*, in: *Deutsches Archiv*, sv. 2, 1938, s. 88nn.

⁷⁹ BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*, Praha: Vyšehrad, 2003, s. 275nn.

⁸⁰ Srov. SLOCUM, Kay. *Medieval civilisation*, London: Laurence King, 2005, s. 42n. Dále srov. BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*, Praha: Vyšehrad, 2003, s. 117nn.

⁸¹ K tomu: DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 7n.

dále.⁸² Tento proces, který je pro nás někdy kvůli nepřízni doby nebo nedostatku pramenů neuchopitelný, nikdy zcela neustal.

1.2 VZDĚLÁVÁNÍ V DAMIANOVĚ DOBĚ

Vzdělávání bylo na počátku 11. století, odhlédneme-li od klášterních škol, v rukou světského kléru. Nebylo ovšem omezené pouze na přípravu pro duchovní stav. Po získání základních dovedností se člověk připravoval na vyšších stupních na výkon jednotlivých povolání. Mezi laiky to bylo především povolání soudce, advokáta, notáře, ale také učitele či lékaře. Zajisté si nemůžeme počet příslušníků těchto profesí představovat jako příliš vysoký. Damiani ve svých listech popisuje nižší stupně vzdělání takto: „*V elementární škole, kde chlapci získávají první základy artikulovaného jazyka, se jedni nazývají abecedarii („hláskovači“), druzí syllabarii („slabikovači“), další nominarii („slovičkáři“), někteří také calculatores („počtáři“), ...*“⁸³

Vzdělávání ve středověku navázalo na odkaz pozdně římských rétorických škol. Základem se stalo zvládnutí sedmera svobodných umění⁸⁴ (*septem artes liberales*), která se dělila na *trivium*⁸⁵ a *quadrivium*⁸⁶. Názvy jednotlivých vzdělávacích oborů popisují jen velice nepřesně, co bylo jejich skutečným obsahem. Ten vycházel z četby staré římské literatury a byl zaměřen na znalost latinské řeči a písma.⁸⁷ Díky tomu obecné vzdělání zůstávalo často jen formálním. Přitom nechyběly bezvýznamné školní spory

⁸² DRESDNER, Albert. *Kultur- und Sittengeschichte der italienischen Geistlichkeit im 10. u. 11. Jhdt.*, Breslau, 1890, s. 241n.

⁸³ Srov. např. Ep. 117, in: *Briefe*, sv. 3, s. 321, ř. 12-14: „*In litterario quippe ludo, ubi pueri prima articulatae vocis elementa suscipiunt, alii quidem abecedarii, alii syllabarii, quidem vero nominarii, nonnulli etiam calculatores appellantur, ...*“

⁸⁴ Sedm svobodných umění představovalo sedm základních oborů, které museli žáci zvládnout.

⁸⁵ Trivium tvořila gramatika, rétorika a dialektika. K tomu: SPUNAR, Pavel. *Středověké školství a knihovny*, in: SPUNAR, Pavel a kol. *Kultura středověku*, Praha: Akademia, 1995, s. 77-97.

⁸⁶ Mezi obory quadrivia patří: aritmetika, geometrie, astronomie a hudba.

⁸⁷ Základem všeho vědění byla gramatika, která dle slov opata kláštera ve Fuldě a pozdějšího arcibiskupa v Mohuči Rabana Maura († 856) umožňovala „pochopit básníky a historiky, naučit se umění správně hovořit a psát“.

a slávychtivost.⁸⁸ Učitelé patřili často k duchovenstvu, ale většinou nedosáhli vyšších stupňů svěcení.⁸⁹ Vedle nich působili i laici – buď pracovali při katedrálních školách, nebo kolem sebe samostatně shromažďovali okruh žáků a nechali si za své umění platit. Snadno také měnili místo, dokonce podnikali dlouhé cesty a přicházeli především do Francie a do arabského Španělska.⁹⁰ Učitelé byli bez rozdílu stavu označováni jako *grammatici*, *rhetores*, *dialectici*, *sophistae*, *philosophi* nebo také jenom *magistri*.⁹¹ Petr Damiani dokládá, že vzdělaná elita společnosti měla stále vyšší sebevědomí,⁹² které však v některých případech neodpovídalo skutečným dovednostem.

Myšlení a jednání mnohých učitelů bylo zcela prostoupené duchem antické římské literatury, se kterou denně přicházeli do kontaktu. Tak například Vilgard z Ravenny, učitel trivia, byl přesvědčen o převaze klasické literatury nad křesťanstvím. Chtěl nahradit evangelium Vergiliem, Horatiem a Juvenalem.⁹³ Příkladem může být také jistý Walter, o kterém Damiani vypravuje, že ještě tváří tvář smrti odmítal svátosti a duchovní útěchu.⁹⁴ Učitelů, kteří zastávali podobný názor, však bylo více. Takové názory, které později získají mnozí humanisté, se tedy v Itálii objevují už ve vrcholném středověku a ukazují nám, s jakým duchovním postojem se člověk mohl setkat na italských školách v 10. a 11. století.

⁸⁸ Ke vzdělávání srov. DRESDNER, Albert. *Kultur- und Sittengeschichte der italienischen Geistlichkeit im 10. u. 11. Jhd.*, Breslau, 1890, s. 190nn.

⁸⁹ K tomu: DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 8.

⁹⁰ WÜHR, Wilhelm. *Das abendländische Bildungswesen im Mittelalter*, München, 1950, s. 130. Srov. dále ENDRES, Josef, Anton. *Forschungen zur Geschichte der frühmittelalterlichen Philosophie*, Münster, 1915, s. 26nn.

⁹¹ K postavení intelektuálů ve středověké společnosti srov: KORTÜM, Hans-Henning. *Menschen und Mentalitäten. Einführung in Vorstellungswelten des Mittelalters*, Berlin: Akademie Verlag, 1996, s. 184nn.

⁹² Damiani vypráví o jednom magistrovi, který před smrtí neustále volal: „*Heu quale damnum!*“ (Op. 45,6. 699 CD).

⁹³ Srov. Ilarino 49. Dochováno u Rudolfa Glabera, *Historiae* 2, 12 (PL 142, 643n.)

⁹⁴ Op. 45, 6. 699 CD.

1.3 PETROVO STUDIUM

Poté, co Damiani, již v pokročilejším věku,⁹⁵ získal základy vzdělání, odešel na jiné místo, aby pokračoval ve studiu svobodných umění. Tak se dovídáme, že se zdržoval ve Faenze⁹⁶ a později v Parmě⁹⁷, která se stala v 11. století jedním z nejznámějších míst vzdělanosti v severní Itálii. Datace studijních let je obtížná, protože Damianovy údaje nejsou precizní. V jednom listu, který mohl být napsán nejdříve v roce 1060, zmiňuje Damiani požár ve městě, ke kterému mělo dojít před rokem.⁹⁸ Parmská kronika však uvádí tento požár v roce 1055.

V Parmě Petr studoval ještě v roce 1034.⁹⁹ Tehdy měl asi 27 let a dosáhl velmi dobré úrovně vzdělání ve všech oblastech. V oborech trivium dokonce vynikal.¹⁰⁰ Jedním z jeho učitelů byl ravennský duchovní Mainfrenus,¹⁰¹ dalším byl Ivo,¹⁰² který byl patrně ve spojení se školou v Chartres.

„A když ukončil své vzdělávání“, píše Petrův životopisec, „nabyv zkušeností ve veškerém svobodném vědění, a odevšad se hrnul dav stoupců

⁹⁵ „*Quem porro licet iam grandiusculum litterarum apicibus tradidit imbuendum nec non et studiis subinde liberalibus*“ (Vit. PD, 2. 117 B).

⁹⁶ Op. 51, 13.762 C. Petrus ukazuje i později zvláštní náklonost k tomuto městu; srov. Ep. 147, in: *Briefe*, sv. 3, s. 544. „*Adolescentem me in Faventina urbe propter litterarum studia constitutum...*“ Ep. 44, in: *Briefe*, 1988, s. 30, ř. 19-20. Lucchesi datuje toto období (adolescens) mezi léta 1022-102, srov. Lucchesi, *Vita*, sv. 1, s. 166-171.

⁹⁷ Damiani sám datuje v Ep. 119: „*Enimvero cum apud Parmense oppidum degerem ibique litteralium artium studiis insudarem...*“ Dále srov. Ep. 70, sv. 2, s. 320, ř. 7. Ep. 119, sv. 3, s. 375, ř. 25. K Petrovu studiu v Parmě srov. Ep. 117, pozn. 21, in: *Briefe*, sv. 3, 1989, s. 323. O obou městech srov. DRESDNER, Albert. *Kultur- und Sittengeschichte der italienischen Geistlichkeit im 10. u. 11. Jhdt.*, Breslau, 1890, s. 250nn. Obě místa jsou ostatně sufragány Raveny.

⁹⁸ K tomu: *Die Briefe des Petrus Damiani*, vyd. Kurt Reindel, sv. 1.-4., in: MGH, *Die Briefe der deutschen Kaiserzeit*, sv. 1, 1983, s. 2.

⁹⁹ WILMART, WILMART, André. Une lettre de s. Pierre Damien à l'Impératrice Agnès, in: *Revue Bénédictine*, roč. 44, 1932, s. 125-146, s. 134.

¹⁰⁰ Srov. s. 185nn.

¹⁰¹ Ep. 8, in: *Briefe*, sv. 1, 1983, s. 124, ř. 31: „*...karissimum mihi patrem et magistrum meum Mainfedum presbyterum...*“

¹⁰² Srov. Ep. 117, sv. 3, 1989, s. 322, ř. 13. K Ivovi srov. NOVATI, Un dotto borgognone del sec. XI. e l'educazione letteraria de S. Pietro Damiani, in: *Romanische Forschungen*, roč. 23, 1926, s. 998, pozn. 2. Dokládá, že tento Ivo byl také učitelem v Chartres a domnívá se proto, že se tam s ním Damiani seznámil. Jelikož se pro to v Damiánových spisech nenachází sebemenší doklad, je tato hypotéza nepravděpodobná.

ku slávě jeho učení, brzy začal velmi horlivě vzdělávat jiné.“¹⁰³ Pravděpodobně byl Damiani už v této době klerikem a jako magister svobodných umění mohl se svým výjimečným nadáním začít skvělou dráhu.¹⁰⁴ Nepochybně by tak přispěl k duchovnímu růstu svého rodného kraje, který se stal jedním z center západní vzdělanosti.¹⁰⁵

Životní cíl Petra Damiana se zdá být jasný. Najednou se však objevuje nový směr, který naplnil jeho srdce a duši hlouběji a plněji než formální vzdělání a pohansky zabarvený humanismus jeho studentských let. Duchovní síla zvítězila nad všemi vnějšími vazbami a zářnými vyhlídkami. Vnitřní hlas ho vedl k tomu, aby opustil svět.¹⁰⁶

¹⁰³ JAN Z LODI, *Vita s. Petri Damiani*, hl. 2, odst. 117BC: „*Cumque discendi finem ex omni liberali scientia peritus fecisset, mox alios erudire, clientium turba ad doctrinae ipsius famam undique confluyente, studiosissime coepit.*“

¹⁰⁴ Op. 13, 2. 293 D: „*Dedimus, fratres, ut confidenter dicam, dedimus nonaginta libras argenti regi nostro Christo, pro cuius inruitu possessa reliquimus, coniugium sprevimus, esum carniū devitamus, mundi pompas et gloriam perhorrescimus, nitorem saecularis habitus humili veste mutamus.*“

¹⁰⁵ OVERBECK, Franz, *Vorgeschichte und Jugend der mittelalterlichen Scholastik*, Basel, 1917, s. 142.

¹⁰⁶ DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 10.

2. KOŘENY ZÁPADNÍHO MNIŠTVÍ

Církev prvního století mnišství neznala. Vyvinulo se teprve po čase pronásledování, když se společenství křesťanů stalo státně uznávaným náboženstvím Římské říše. Objevuje se na Východě ve 4. století jako nová forma hrdinského křesťanského života¹⁰⁷ na místo mučednictví, které už po Konstantinovském obratu nebylo obvyklé. Současně bylo protiváhou duchovního úpadku té doby. Programem raného mnišství se stal útěk ze světa (*fuga mundi*), odřikání a služba Bohu. Tím se postavilo nebezpečí zploštění a přizpůsobení křesťanského života světské mentalitě a žilo v přísnosti.¹⁰⁸

Pro naše téma je zásadní vývoj mnišství na Západě. Základem pro rozvoj západního středověkého mnišství se svým jasným, pevným a umírněným pořádkem stala Benediktova řehole.¹⁰⁹ Na cestě k suverénnímu postavení Benediktovy řehole na Západě tvoří důležité mezníky anglosaská a francká misie, Karolinská říše a Benedikt z Aniane.¹¹⁰ Období rozkvětu se ovšem střídala s dobou hlubokého úpadku v 9. a 10. století. Na staré základy pak navázala reforma započatá v Cluny a v dalších reformních kláštorech.¹¹¹

V Itálii nemohlo Benediktovo dílo dlouho v klidu růst, neboť už v roce 569 zničili Langobardi¹¹² všechny kláštery na poloostrově. Pouze v byzantských oblastech, tedy především v Římě a Ravenně, zůstaly kláštery zachovány. Po uzavření míru mezi Langobardy a Římem (asi roku 670) zažilo mnišství v Itálii silné znovuzrození. K jeho novému rozkvětu došlo

¹⁰⁷ MARTIN, Jochen. *Spätantike und Völkerwanderung*, München, 1987, s. 117.

¹⁰⁸ Srov. LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: CKD, 2001, s. 12nn.

¹⁰⁹ SV. BENEDIKT Z NURSIE: *Regula Benedicti*, Praha: Benediktinské arcidiecézní ústředí sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 1998

¹¹⁰ Srov. LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: CKD, 2001, s. 77nn.

¹¹¹ K tomu: WOLLASCH, Joachim. *Cluny – „Licht der Welt“. Aufstieg und Niedergang der klösterlichen Gemeinschaft*, Zürich-Düsseldorf, 1996. Srov. LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: CKD, 2001, s. 85nn. K tomu dále:

¹¹² K příchodu Langobardů do Itálie srov. BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*, Praha, Vyšehrad, 2003, s. 275n.

díky franckému vlivu, který se ještě posílil za vlády Karla Velikého¹¹³ a odrazil ve velkém počtu nově založených klášterů. Po tomto bohatém rozkvětu benediktinského mnišského života došlo v italských opatstvích s úpadkem karolinské moci k silnému zesvětštění, protože opati byli většinou samostatná říšská knížata a jejich kláštery se brzy začaly podobat stavbám pevnostního charakteru.¹¹⁴ Nekonečné spory s mocichtivými teritoriálními knížaty a vláda laických opatů klášterní život rozvrátily. Konec mnohých opatství přinesly kruté vpády Arabů z jihu a útoky Maďarů v severní Itálii. V klášterních komunitách, které se dokázaly uchránit před touto hrozbou, zmizela na dlouhou dobu horlivost a disciplína. Pro nedostatek dorostu vázla i nová výstavba. Tak se stalo, že 10. století bylo pro italské mnišství obecně dobou úpadku.¹¹⁵

Kolem roku 1000 můžeme jižně od Alp jen na několika místech vysledovat pokusy o obnovu monastického života, zatímco v burgundsko-lotrinské oblasti dochází ve stejné době k mohutnému rozvoji reformních klášterů. Do Říma a jeho okolí proniklo za opata Odonu (926-944) clunyjské reformní hnutí.¹¹⁶ V mnohých kláštorech se však clunyjská reforma prosadila jen částečně a na krátkou dobu. Opat Majolus (965-994) pak vytvořil centrum clunyjské reformy v Pávii a odtud obnovné myšlenky pronikaly i do Ravenny, do kláštera svatého Apolináře v Classe (971) a do Parmy do kláštera svatého Jana evangelisty (983). Za opata Odilona (994-1048) se dostávají clunyjské zvyky také do kláštera Breme (nad Pádem západně od Pávie) a byly převzaty i na jihu v opatství Farfa¹¹⁷. Později pak zasahoval Vilém z Dijonu do Lombardie a založil tam kolem roku 1003 opatství

¹¹³ BECHER, Matthias. Karl der Große und Papst Leo III. Die Ereignisse der Jahre 799 und 800 aus der Sicht der Zeitgenossen, in: STIEGEMANN, Christoph, WEMHOFF, Matthias (vyd.). *799. Kunst und Kultur der Karolingerzeit. Karl der Große und Papst Leo III. in Paderborn*, sv. 1, Mainz, 1999, s. 22-36.

¹¹⁴ Srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 12.

¹¹⁵ Srov. SCHMITZ, Philibert. *Geschichte des Benediktinerordens*, sv. 1. a 2., Einsiedeln – Zürich, 1947-1948, sv. 1, s. 39n, 65nn, 121n, 160nn, 161. Také SACKUR, Ernst. *Die Cluniazenser... bis in die Mitte des 11. Jhdts.*, Halle a. S., 1892-94, sv. 1, s. 95n, 315nn.

¹¹⁶ Srov. LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: CKD, 2001, s. 87.

¹¹⁷ Srov. LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: CKD, 2001, s. 94.

Fruttuaria. Odtud se jeho zvyky roku 1007 dostaly mimo jiné i do kláštera svatého Apolináře u Ravenny.¹¹⁸

Z dobového náboženského vzepětí se v Itálii vytvořilo ještě jedno samostatné obnovné hnutí, které svou životní formou a svým duchovním postojem navázalo na rané mnišství. Poustevnictví na Apeninském poloostrově ani za nejtěžších otřesů nikdy zcela nezaniklo a myšlenky a formy východních eremitů pronikaly nepřetržitě spolu s mnohými mnichy „vyhnanými herezí a zmatky Východu“ do Itálie. Na konci 10. století povstali Nilus¹¹⁹ (910-1004) na jihu a Romuald¹²⁰ (†1027) v oblasti Ravenny jako noví kazatelé poustevnictví a přísného života v pokání. Jejich myšlenky našly u přísných duchovních silný ohlas a Romuald založil mnohé poustevny, pro které poskytly ta pravá místa bažinatá delta Pádu a nehostinná horská údolí Apenin.¹²¹

Jiná skupina se vytvořila kolem Jana Gualberta¹²² (†1073), který původně pobýval u Romualda v Camaldoli. Pravděpodobně roku 1030 ale uzavřel ve Vallombrose společenství poustevníků,¹²³ které žilo ve velké chudobě a uzavřenosti před světem, ale přece pěstovalo cenobitský život zcela ve smyslu Benediktových pravidel, a tím se odlišovalo od Romualdových fundací. Později se k této životní formě přidaly i další kláštery, které převzaly zvyky kláštera mateřského.¹²⁴

Ravenna a její širší okolí, Romagna, Lombardie a Toskánsko, bylo na přelomu 10. a 11. století zasaženo vlnou obnovných myšlenek v mnišství, které se zde spojovaly v různých formách. Obnova ve smyslu nového vybudování po časech těžkého úpadku stejně jako obnova jako „úsilí

¹¹⁸ Srov. MANSELLI, R. Der Einfluss Clunys ausserhalb Frankreichs, in: *LMA*, sv. 2, odst. 2177-2178. Jednotlivé doklady také u SCHMITZ, Philibert. *Geschichte des Benediktinerordens*, sv. 1., Einsiedeln – Zürich, 1947-1948, s. 162nn. K rozšíření klášterů závislých na Cluny srov. Mapu ve čl. Cluny in: *Enc. Catt.*, sv. 3, 1883. – Damiánovy soudy o vztazích v Itálii jsou velice chmurné. Srov. např: Ep. 26, in: *Briefe*, sv. 1, 1983, ř. 5-6: „... ecclesiae Dei, quae in nostris partibus per malos episcopos et abbates omnino confusae sunt, ...“.

¹¹⁹ K tomu: OMO, M. A. Dell. Neilos von Rossano, in: *LMA*, sv. 6, odst. 1085.

¹²⁰ TABACCO, G. Romuald von Camaldoli, in: *LMA*, sv. 7, odst. 1019-1020.

¹²¹ SCHMITZ, Philibert. *Geschichte des Benediktinerordens*, Einsiedeln – Zürich, 1947-1948, sv. 1, s. 169.

¹²² SPINELLI, G. Johannes Gualbertus, in: *LMA*, sv. 5, odst. 580.

¹²³ AVAGLIANO, F. Vallombrosa, in: *LMA*, sv. 8, odst. 1395-1396.

¹²⁴ HILPISCH, Stephan, *Geschichte des benediktinischen Mönchtums*, Freiburg i. Br., 1929, s. 167n.

o čistější mnišskou životní formu¹²⁵ zde stojí těsně vedle sebe. Ve všech případech ovšem nelze prolínání obou vlivů prokázat tak dobře jako právě u svatého Apolináře v Classe u Ravenny.¹²⁶ Klášter byl reformován z Cluny a žil podle jejich zvyklostí. Nějakou dobu zde ale byl opatem Romuald, zakladatel nového poustevnictví.

Tak se setkávají různé formy mnišství, kterým byla společná snaha o obnovu. Vzájemným působením vytváří vzácně plodné prostředí, plné napětí a podnětů pro ducha, který usiloval o dokonalost.

¹²⁵ SCHMITZ, Philibert. *Geschichte des Benediktinerordens*, Einsiedeln – Zürich, 1947-1948, sv. 1, s. 145.

¹²⁶ FRANKE, Walter. *Romuald von Camaldoli und seine Reformtätigkeit zur Zeit Ottos III.*, Berlin, 1913. Srov. také ZIMMERMANN, Alfons. *Kalendarium Benedictinum*, Metten, 1933nn, sv. 1, s. 183. Dále srov. BUSTACCHINI, Gianfranco. *Ravenna. Les mosaïques, les monuments et le milieu*, Ravenna, 1984, s. 138nn.

3. PRO DOSAŽENÍ VYŠŠÍHO CÍLE

Po dokončení svých studií působil Petr Damiani v Ravenně jako magister svobodných umění. Skupina žáků, která se kolem vynikajícího učitele rychle vytvořila, mu přinesla vážnost a prosperitu. Přestože Petr dosáhl jistého společenského uznání a zajištění a mohl si užívat možností, které mu svět nabízel, nepřinášelo mu jeho postavení klid a spokojenost. Stále více vnímal bohatství jako nebezpečí. Byl plný vnitřního napětí, neklidu a nespokojenosti sám se sebou. Cítil se být ohrožen smyslovými svody a mnohým pokušením. Z pochybování a rozvažování se rodily myšlenky, které Petrovi vkládá do úst jeho životopisec: „*Proč zakouším radost z pokušení? Smím lpět na těchto pomíjivých věcech, - nemusím mnohem více usilovat o vyšší cíle? Proč chci jenom slíbit, že to tak příště budu dělat? Nyní v mládí, když se vyžaduje sebezápor, teď by to bylo pro Boha dvojnásob hodnotné, získat odstup od „světa“ pro dosažení vyššího cíle!*“¹²⁷

3.1 HLEDÁNÍ CÍLE

K dosažení spokojenosti už Petrovi nestačilo jen vzdělání, které do tohoto okamžiku jeho život naplňovalo, nestačil ani výhled na zářivou kariéru. Bylo to právě jeho zaměstnání a společenské postavení, které ho vystavovalo nebezpečí, že nedojde spásy, a proto se rozhodl, že radikálně změní svůj život a dá mu zcela nový řád – nový a vyšší cíl. Během měsíců, kdy pracoval jako učitel v Ravenně, pomalu uzrála myšlenka, která měla zásadním způsobem změnit jeho život. Zvolil si proto známé a osvědčené formy askeze, od kterých si sliboval, že ho vytrhnou ze všeho nebezpečí.

¹²⁷ K tomu: DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 15.

3. PRO DOSAŽENÍ VYŠŠÍHO CÍLE

Po dokončení svých studií působil Petr Damiani v Ravenně jako magister svobodných umění. Skupina žáků, která se kolem vynikajícího učitele rychle vytvořila, mu přinesla vážnost a prosperitu. Přestože Petr dosáhl jistého společenského uznání a zajištění a mohl si užívat možností, které mu svět nabízel, nepřinášelo mu jeho postavení klid a spokojenost. Stále více vnímal bohatství jako nebezpečí. Byl plný vnitřního napětí, neklidu a nespokojenosti sám se sebou. Cítil se být ohrožen smyslovými svody a mnohým pokušením. Z pochybování a rozvažování se rodily myšlenky, které Petrovi vkládá do úst jeho životopisec: *„Proč zakouším radost z pokušení? Smím lpět na těchto pomíjivých věcech, - nemusím mnohem více usilovat o vyšší cíle? Proč chci jenom slíbit, že to tak příště budu dělat? Nyní v mládí, když se vyžaduje sebezápor, teď by to bylo pro Boha dvojnásob hodnotné, získat odstup od „světa“ pro dosažení vyššího cíle!“*¹²⁷

3.1 HLEDÁNÍ CÍLE

K dosažení spokojenosti už Petrovi nestačilo jen vzdělání, které do tohoto okamžiku jeho život naplňovalo, nestačil ani výhled na zářivou kariéru. Bylo to právě jeho zaměstnání a společenské postavení, které ho vystavovalo nebezpečí, že nedojde spásy, a proto se rozhodl, že radikálně změní svůj život a dá mu zcela nový řád – nový a vyšší cíl. Během měsíců, kdy pracoval jako učitel v Ravenně, pomalu uzrála myšlenka, která měla zásadním způsobem změnit jeho život. Zvolil si proto známé a osvědčené formy askeze, od kterých si sliboval, že ho vytrhnou ze všeho nebezpečí.

¹²⁷ K tomu: DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 15.

„A tak pod měkkým oděvem oblékal roucho kajčnicka, setrval ustavičně v postech, bděních a na modlitbách. A protože, jsa mladý a temperamentní, byl silně sužován tělesnými pudy, uprostřed noci vstav z lůžka nořil se do říčních vod, v nichž nahý zůstával tak dlouho, dokud prochládlé údy neztuhly a neustoupil škodlivý žár. Když se odtamtud vrátil, zpívaje žalmy obcházel všechna posvátná místa a před ranní bohoslužbou se pomodlil celý žaltář. Když neustále poskytoval almužny chudým a často je hostil, radoval se, že jim svýma rukama slouží, jako by oddaně sloužil Kristu.“¹²⁸ Z textu sepsaného Janem z Lodi můžeme zřetelně vnímat vysoké naladění, které prostoupilo v této době Petrův život. Proto také čelil pokušení bohatství tím, že štědře obdarovával chudé. Od tohoto okamžiku byli žebráci jeho častými hosty.

Pod dojmem asketického cvičení nezískal Damiani pouze odstup od „svodů světa“, ale postupem času ho naplňovaly myšlenky na jeho plné vnímání.

3.2 POJETÍ SVĚTA

Při prvním kontaktu se spisy Petra Damiana lze rychle nabýt přesvědčení, že jeho vnímání světa je značně negativní. R. Bultot, který se ve své práci z roku 1963 zabýval problematikou „*mempris de monde*“¹²⁹ v 11. století, věnoval svůj první svazek právě Petru Damianovi.

¹²⁸ Ke všemu: Vit. PD 2. 117 C - 118A: „*Sub mollibus itaque vestibus cilicium induit, jejuniis, vigiliis, et orationibus seclerter insistit. Et quia calente juvena, stimulis acriter urgebatur carnalibus, mediis noctibus e strato consurgens aquis se fluvialibus immergebat, in quibus tandiu nudo manebat corpore, donec argentia membre rigerent, noxio recedente calore. Exinde vero regrediens, quaeque venerabilia loca psallendo circumiens, totum ante synawim complebat Psalterium. Eleemosynis quoque pauperum assiduis insistens, ac frequentibus eos conviviis pascens, suis laetabatur manibus eis tanquam Christo ministrare devotus.*“ Zázitek v Parmě: Op. 42, I, 7. 672n. – Jistě podléhá vyobrazení Johanna z Lodi, na které téměř jako jediné se zde musíme spolehnout, úvahám, se kterými se musel setkat každý středověký hagiograf, ale základní rys rozvoje je u Damiana určitě podán správně: pomalu, krok za krokem a „*conversio*“ po dokončení odborného vzdělání. Ke středověké hagiografii srov. ZOEPF, Ludwig. *Das Heiligenleben im 10. Jhdt.* Leipzig-Berlin, 1908

¹²⁹ Pohrdání světem.

Petr Damiani není osobností, kterou by bylo možné snadno charakterizovat, a jeho vztah ke světu nelze vymezit jediným slovem: „negativní“. Jestliže se podíváme na seznam jeho spisů, jistě nás překvapí snahou, kterou přísně odmítá realitu soudobého života.¹³⁰ Zdá se, že jeho kritickému úsudku nemůže uniknout v podstatě nic. Ve své době působí jako neúnavný kritik poměrů ve společnosti, světské literatury, politického, duchovního, klášterního a rodinného života. Usiluje o nápravu mravů a v oblasti řeholního života o prosazení poustevnictví.¹³¹ V této kapitole bych ale chtěl zaměřit svoji pozornost poněkud jiným směrem, od negativního k pozitivnímu, od Petrova pohrdání světem k jeho obratu ke světu samému.¹³²

Velká část spisů, ve kterých Petr Damiani zkoumá problém světa, se týká témat askeze obecně, zvláště pak té klášterní. Hlásá útěk ze světa a přísně asketický život, radí vrátit se k tradici, která vyjadřuje vážnost a sílu staleté praxe, a upozorňuje na nebezpečí světského života, na nezbytnost vyhýbat se mu a chránit se před jeho falešnou přitažlivostí. Chceme-li se tedy snažit vidět to, co je pro Petra Damiana světem, musíme především z jeho kompletního díla objasnit hodnoty, které má tendenci měnit a prezentovat jako negativní.

Jestliže se tedy podíváme na globální vizi světa, která se odráží v opravdovém poustevnictví, musíme si uvědomit, že Petr Damiani „samotářství“ nevidí jako samo o sobě špatné. Vidí jej ale jako příčinu pokušení a viny pro člověka, který ho zneužívá a využívá špatným způsobem z důvodu prvotního hříchu, ke kterému došlo, protože lidské bytosti postavené před zkoušku mají tendenci v ní neobstát. Ale Petr Damiani dobře ví, že lidská přirozenost má přesně danou pozitivitu, jak to vyplývá z *De fide*

¹³⁰ Z děl Petra Damiana nám postačí ta, která jsou součástí edice *Patrologia latina* a MGH.

¹³¹ Srov. PETRUS DAMIANI: *De ordine eremitarum et facultatibus eremit Fontis Avellani*, in: REINDEL, K.(ed.): *Die Briefe des P.D.*, MGH Epp. DK, 1983, sv. 2.

¹³² Osobnosti sv. Petra Damiana se věnuje základní a přehledová monografie LECLERCQ, J. *Saint Pierre Damien, ermite et homme d'Eglise*, Roma 1960 (Lidé a nauky, 8). Za zmínku stojí také CANTIN, A. *Les sciences seculiere et la foi. Les deux voies de la science au jugement de S. Pierre Damiane*, Spoleto 1975. Nemůže být vynechán ani svazek X „Gregoriánských studií“, Řím 1975, kompletně věnovaný sv. Petru Damianovi.

catholica ad Ambrosium, kde v VII. kapitole předkládá tvrzení, že v Ježíši Kristu se projevuje božská i lidská přirozenost. Zdůrazňuje, jak se obě projeví ve skutečném pozemském životě, a snaží se objasnit, nakolik je v konkrétních činech Spasitele jedna přirozenost vázána na druhou. Jeho myšlenka byla vyjádřena těmito slovy: „*Kdo je tedy ten, skrze něhož vznikl svět? Kristus Ježíš, avšak v přirozenosti Boha. Kdo je ten, skrze něhož byl vykoupen svět? Kristus Ježíš, avšak v přirozenosti služebníka.*“¹³³ Zde je tedy vymezena základní pozitivita bytostí, ke které se, ale až po hříchu, přidá nekonečná láska činu vykoupění. To znamená, že musíme znovu prostudovat Petrovo pojetí světa, abychom jeho myšlenkám přiznali větší objektivitu.

Při pozornějším čtení jmenované pasáže je patrná rozpolcenost v termínu svět (*mundus*). Proto se ho pokusím hlouběji charakterizovat. Svět, který vytvořil Ježíš Kristus, „*sed in forma Dei*“, je vesmír, vytvořená příroda, zatímco svět, který byl vykoupen, je lidského charakteru, kterým On na sebe chce vzít celou lidskou slabost. V deváté kapitole téhož díla Damiani říká: „... *protože se věří, že Syn Boží na sebe nechal z lidství nic menšího než celého a neporušeného člověka ...*“.¹³⁴ Kristus, tedy Stvořitel světa, Vykupitel člověka, který poznal celou lidskou přirozenost, se pro Petra Damiana stává středem koncepce světa. Toto pojetí není možná vždy vyjádřeno tím nejexplicitnějším způsobem, ale nedá se mu nepřiznat základní důležitost, která vyplývá z různých Damianových textů.¹³⁵

Jaké jsou tedy podle Petra Damiana platné aspekty vesmírného a lidského světa? Otázka přírody a vesmíru ho příliš neznepokojuje. Můžeme říci, že přesahuje jeho obvyklý rámec zájmu.¹³⁶ Dává najevo, že se v přírodním světě zajímá jen o lidské počínání, o scénu, ve které je člověk vyzván, aby „hrál svoji roli“ mezi Kristem a klamáním ďábelských sil.

¹³³ „*Quis est, ergo, per quem factus est mundus? Christus Jesus, sed in forma Dei. Quis est, per quem redemptus est mundus? Christus Jesus, sed in forma servi.*“ MIGNE, J., P.: *Patrologia latina*, sv. 145, sl. 31.

¹³⁴ „... *cum Dei Filius nil minus de humanitate, sed totum atque integrum hominem suscepisse credatur...*“, tamtéž, sl. 34.

¹³⁵ Touto problematikou se zabýval Raoul Manselí.

¹³⁶ MANSELLI, R.: Il concetto di „mundus“ nel pensiero di s. Pier Damiani e la sua visione eschatologica, in: *Fonte Avellana nel suo millenario*, sv. 1, Le origini. Atti del V Convegno del Centro, 26-28 agosto 1981, 1982, s. 121.

V tomto případě se „svět“ jeví přímo nebezpečným, protože se může po prvotním hříchu otevřít ďábelským svodům a činům, ve kterých jednotlivec bude mít nevyhnutelnou roli a následnou vinu. Takto se dostáváme k hlavní myšlence Petra Damiana o vztahu mezi Kristem a člověkem na straně jedné a mezi člověkem a světem na straně druhé. Tento vztah chápeme v teologickém rozměru. Objevuje se zde vliv patristické tradice, která je mezi 9. a 10. stoletím opakovaně zkoumána a následně v novém historickém a kulturním rozměru 11. století přehodnocena.¹³⁷ Petr Damiani se představuje jako jeden z prvních, kteří mají tendenci posunout předurčenou rovinu týkající se člověka z vesmírného vidění k jinému, aniž by odstranil vesmír. Naopak jej používá jako jeviště, a představuje jej jako v podstatě antropocentrický. Vůdcem tohoto antropocentrismu je Kristus, Vykupitel a člověk, božská i lidská přirozenost.¹³⁸

Za tento svět tedy zodpovídá člověk, který svým jednáním přispívá k tomu, zda je pozitivní nebo negativní. Negativismus je v podstatě jen špatné užívání toho, co ve světě existuje, ať již je to svět občanský, sociální, politický nebo duchovní. Naše pozornost bude tedy obrácena na to, co tvoří části světa, se zaměřením na již vzpomínaný pozitivismus a negativismus, tak aby bylo ospravedlněno odmítnutí světa samého.

Petr Damiani přiznává důležitost politickému světu, který se v jeho době ocitá ve složité konfrontaci mezi církví a impériem.¹³⁹ Tento problém řeší ve velmi známém spisu *Liber gratissimus*.¹⁴⁰ Smyslem této práce není navracet se k již mnohokrát diskutované problematice vztahu státu a církve v 11. století, přesto bych rád zdůraznil fakt, že jestliže Petr Damiani

¹³⁷ K tomu: VIOLANTE, C., FRIED, J.: *Il secolo XI.: una svolta?* (Annali dell' Istituto storico-germanico, Quaderno 35), Bologna, 1993.

¹³⁸ Co se týče kultury 11. stol., kromě toho, co je již obsaženo v již zmiňovaném díle, považují za nutné zmínit: GRABMANN, M. *Die Geschichte der scholastischen Methode*, I-II, Freiburg 1909-1911 a různé povídky středověké filosofie, od klasických děl M. de Wulff a E. Gilson až po ta nejnovější F. Van Sternberghen a C. Vasoli, kteří z různých úhlů ilustrují problém kulturního vývoje 11. století, stěžejní bod základní důležitosti v přechodu od tradiční teologické kultury (mnišské, jak by řekl J. Lclercq) k té akademické.

¹³⁹ K tomu především: HARTMANN, W.: *Der Investiturstreit* (Enzyklopädie deutscher Geschichte, sv. 21), München, 1993.

¹⁴⁰ PETRUS DAMIANI: *Liber Gratissimus*, in: HEINEMANN, L.(ed.): MGH, LDL, sv. 1, 1891, s. 15-75.

považoval za nutné se tak pozorně a s takovým úsilím věnovat vztahu mezi dvěma mocemi, znamená to, že jim přisuzoval nejvyšší důležitost pro lidské soužití. Občanská a náboženská společnost je v jeho očích platná a nezbytná a tudíž pozitivní. Ale tyto dvě moci mohou být kvůli zneužití lidmi, kteří je zosobňují, důvodem konfliktů a nesrovnalostí. Vymezení mezi světskou a duchovní mocí sehrálo zvláště v 11. století rozhodující roli pro upřesnění středověkého konceptu světa.

Analogicky vidí Petr Damiani společnost jako koexistenci bohatých a chudých.¹⁴¹ V tomto smyslu můžeme pochopit, jak správně uvažoval, jestliže dokázal rozlišit opravdového chudého od toho, kdo se jím stal postupným zhoršováním svého původního stavu. „Mnozí“, říká Petr Damiani, „se zdobí rodovými šlechtickými tituly, jsou však sužováni nedostatkem prostředků nutných pro život rodiny: Protože to vyžaduje důstojnost jejich rodu, jsou nuceni ke stykům s urozenými, přičemž původem jsou jim sice rovni, zdaleka ne však majetkem. Přestože je však trápí hrozba chudoby, ač se tlakem nouze dostávají do úzkých, nedokážou si získat obživu žebráním. Volí totiž raději smrt, než aby veřejně žebrali ...; a zatímco jiní staví svou bídu na odiv, ba dokonce někdy svou chudobu neúměrně zveličují a chlubí se jí, aby se jim dostalo trochu více útěchy, tihle se přetvařují, předstírají lepší situaci a skrývají bídu, aby se k jejich potupě nedostala lidem na oči nějaká známka jejich chudoby.“¹⁴²

Před touto skutečností se Petr Damiani nepohoršuje. Vychází z toho, že bohatství a chudoba pochází z božské, předem určené roviny. Bohatého neobviňuje, stejně jako nepovažuje chudobu za něco zvláště nepřijemného a bolestivého. Problém chudých a bohatých je ve světě úzce provázán.

¹⁴¹ V tomto případě je třeba věnovat pozornost sociální struktuře obyvatelstva a církevnímu pojetí sociální struktury.

¹⁴² MIGNE, J., P.: *Patrologia latina*, sv. 145, sl. 214.: „Plerique“, říká mezi jiným, „*equestris prosapiae titulis adornantur, sed domesticae necessitatis inopia deprimuntur: exigente genesis dignitate compelluntur spectabilium interesse colloquiis, concessu quidem pares, longe facultatibus inaequales. Sed kacet eos domesticae paupertatis sollicitudo discruciet, etiam si cogente necessitate ad extrema perveniant, alimenta petere mendicantes ignorant. Eligunt enim potius mori, quam publice mendicare...; et cum alii suam praedicent egestatem, imo nonnunquam modum exaggerando paupertatis excedant, ut uberioris stipem consolationis accipiant; isti, quo poliuntur, occultando dissimulant, ne turpiter in oculos hominum signum aliquod suae paupertatis erumpat.*“

Propojení chudoby a bohatství má svůj specifický původ v řecké a latinské patristické literatuře od svatého Basila až po svatého Augustina.¹⁴³ Tato literatura jednoznačně stanovuje, že bohatství neexistuje jen pro sebe samé. V případě majetku se jedná o provinění a zlo, když bohatý zapomene, že je jen správcem majetku, kterým disponuje. Vše, co je pro něj již nepotřebné, by měl dát chudým. Znovu se tak objevuje protichůdnost řádu a nesouladu, o které jsem se již zmínil v souvislosti s církví a impériem. Jestliže je svět daný Bohem, potom není špatný. Dokonce se stává možností a prostředkem ke spasení. Jestliže se ale bohatství stane zdrojem pokušení a je ho zneužíváno, mění se v prokletí.¹⁴⁴

Bohatství může být nebezpečné, jestliže ten, kdo ho má, zapomíná na Boží přikázání a zneužívá svých prostředků místo toho, aby je rozdál chudým. Kdyby z nich měl užitek jen on sám, ztrácí stonásobek toho, co by býval měl v nebi.¹⁴⁵ Mnohem horší ale je, když tato nenasytnost postihne i členy církve, kteří tím přispívají ke zlu označovanému jako svatokupectví. V této souvislosti se ještě jednou dotýkáme velmi známých témat, která ale nevstupují do našeho problému.

Zvláštním nebezpečím lačnosti po penězích, představujícím pro Petra Damiana jednu z největších starostí, je bohatství mnichů, o kterém pojednává v *Apologeticum de contempu seculi*.¹⁴⁶ Tady se problém bohatství propojuje a splývá s problémem jiným, mnohem obsírnějším, a tím je mnišská ctnost, která by měla být povzbuzením a příkladem pro věrné. Nestačí tedy dát všechno svoje bohatství chudým, je nutné vzdát se potřeby něco vlastnit, protože jediné pravé bohatství mnicha je Kristus.

Citlivějším problémem je tělesnost jako podstata světa a z tohoto aspektu pak oblast sexuality. Také ta je v očích Petra Damiana božským

¹⁴³ MANSELLI, R.: Il concetto di „mundus“ nel pensiero di s. Pier Damiani e la sua visione eschatologica, in: *Fonte Avellana nel suo millenario*, sv. 1, Le origini. Atti del V Convegno del Centro, 26-28 agosto 1981, 1982, s. 124.

¹⁴⁴ Problém chudoby byl námětem živých a obnovujících diskusí v posledních letech, které nacházíme v široké a hluboké syntéze MOLLAT, M.: *Les Pauvres dans la société médiévale*, Paříž 1977 spolu s *Etudes sur l'histoire de la pauvreté, Moyen Age – XVI e siècle*, 2 svazek, Paříž 1974 stále M. Mollat.

¹⁴⁵ Srov. MIGNE, J., P.: *Patrologia latina*, sv. 145, sl. 213.

¹⁴⁶ *Apologeticum de contemptu seculi*, in: MIGNE, J., P.: *Patrologia latina*, sv. 145, sl. 251-292.

výtvořem, do kterého nejlépeji proniká nesoulad a tím dochází k opuštění přirozenosti dané Bohem. Tímto si vysvětlujeme břitkost *Liber Gomorrhianus*,¹⁴⁷ se kterou je požadována intervence samotného papeže proti morálnímu úpadku. Proti tomuto úpadku se Damiani snažil ze všech sil bojovat.¹⁴⁸

Snadné podlehnutí těla sexuálním svodům a odmítání tělesné askeze (jako např. bičování) nás podle Damiana nejvíc vzdaluje od Krista. Petr Damiani v *De laude flagellorum* tvrdě napadá tělesnost, kterou označuje obraty „*hromada zkaženosti*“, „*červ, prach a popel*“, „*jedovatý hnis, jed, zápach a záplava odporné zkaženosti*“.¹⁴⁹ Jeho kritika je předzvěstí hlasů, které snad nejdůrazněji zazní v *De miseria humanae conditionis* Inocence III.

Jestliže chceme z toho, co bylo až dosud řečeno, vytvořit závěr, vychází podle mého názoru najevo, že svět je pro Petra Damiana světem hodnot určených Bohem. Tyto hodnoty mají svůj vlastní řád, který člověk porušil, a Kristus napravil. Avšak církev byla od počátku tvořena křehkými lidmi, a ti byli vystaveni pokušení. Tak se proviňují proti řádu, který je prezentován pravidly pocházejícími z Písma Svatého.¹⁵⁰

Nezabýval jsem se hlouběji problémy, které by vedly ke komplexnímu studiu církevního myšlení Petra Damiana, protože to není záměrem této práce. Přesto lze říci, že právě nebezpečnost světa, která se přímo týká každého jednotlivého věřícího, křesťanské společnosti a církve, dá protikladu řádu a ne-řádu důležitost a význam, který nelze opomenout.

Nesoulad, který člověk svojí vinou vnesl do přírody, ať již míněná jako vesmír, nebo jako oblast vymezenou pro žití lidských bytostí, je

¹⁴⁷ PETRUS DAMIANI: *Liber gomorrhianus*, in: MIGNE, J., P.: *Patrologia latina*, sv. 145.

¹⁴⁸ Srov. MANSELLI, R.: Il concetto di „mundus“ nel pensiero di s. Pier Damiani e la sua visione eschatologica, in: *Fonte Avellana nel suo millenario*, sv. 1, Le origini. Atti del V Convegno del Centro, 26-28 agosto 1981, 1982, s. 125.

¹⁴⁹ „*Massa putredinis*“, „*vermis, pulvis et cinis*“, „*sanie virus, fetor et obscenae corruptionis illuvies*“, srov. tamtéž., sl. 684. Zde je potřeba připomenout, že Petr Damiani se z tohoto důvodu odvolává na tradici zkaženosti a shnilosti těla, které provázely velkou část středověku, s přítomností osob jako je Inocenc III.

¹⁵⁰ Co se týče eklesiologie Petra Damiana viz práce CONGAR, Y., M.: *L'Eglise de saint Augustin a l'époque moderne*, Paříž, 1970 a CAPITANI, O.: *Episcopato ed ecclesiologie nell'eta gregoriana*, in: *Le istituzioni ecclesiastiche della „societas christiana“ dei secoli XI e XII: papato, cardinalato ed episcopato*, Milán, 1974, str. 316-373.

neodstranitelný.¹⁵¹ Petr Damiani proto navrhuje jako možnou únikovou cestu askezi.

Lze říci, že Damianova eschatologie není originální. Vyjadřuje více osobních zkušeností než víry vycházející z církevního učení té doby.¹⁵² Jestliže se podíváme na historický okamžik vývoje eschatologické víry v západním křesťanství, musíme zdůraznit, že se nacházíme v dost citlivém, rozhodném a z mnoha důvodů uceleném období, ve kterém vícekrát odložené očekávání Posledního soudu má znovu tendenci se projevit a najít nějaké uspořádání. Toto očekávání se pod tlakem historických událostí mění,¹⁵³ ale neodstraňuje svůj úzkostný strach z příchodu Pána. Obává se také příchodu Antikrista, který se zdá být blízko a bezprostředně hrozící, se všemi důsledky, které ho mohou doprovázet. Na počátku 11. století přichází Adson di Montier-en-Der se svým spisem *De adventu Antichristi*, ve kterém podává syntetický přehled všech hlavních náboženských nauk týkajících se této hrozné osoby.¹⁵⁴

Zatímco se ale upřesňuje a potvrzuje důležitost kolektivní nauky o církvi, která zůstává jedním z nejvýznamnějších fenoménů 11. a 12. století, bude upřesněn a shrnut aspekt definitivní eschatologie, zvláště ve vztahu ke stále jasnějšímu vývojovému procesu kajícnosti, i individuální, spojené s potvrzením již neveřejného vyznání. Nyní je na místě říci, že v této důležité transformaci hrála svoji roli lidová zbožnost, o které se pouze zmiňují, a která v několika ohledech ovlivnila také Petra Damiana.¹⁵⁵

¹⁵¹ Srov. MANSELLI, R.: Il concetto di „mundus“ nel pensiero di s. Pier Damiani e la sua visione eschatologica, in: *Fonte Avellana nel suo millenario*, sv. 1, Le origini. Atti del V Convegno del Centro, 26-28 agosto 1981, 1982, s. 126.

¹⁵² Pro eschatologii 11. stol. bych odkázal na MANSELLI, R.: „*Lectura super Apocalipsim*“ *Pietra di Giovanni Olivi, Ricerche sull'escatologismo medievale*, Řím, 1955 (Studi Storici 19-21). RAUH, H., D.: *Das Bild des Antichrist im Mittelalter: von Tyconius zum deutschen Symbolismus*, Munster/Westf. 1973 (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, N.F.9)

¹⁵³ Normanské a maďarské invazemi, muslimské nebezpečí, úpadek církve v 10. stol. spolu s problémy papežství v prvním desetiletí 11. století.

¹⁵⁴ K tomu: RANGHERI, M.: La „Epistula ad Gerbergam reginam de ortu et tempore Antichristi“ di Adson di Montier-en-Der e le sue fonti, in: *Studi Medievali*, č. 14, 1973, s. 677-732.

¹⁵⁵ Problém lidové zbožnosti se zaměřením na středověk a raný novověk se dostává opět do centra pozornosti zvláště zásluhou rozvoje oboru dějin mentalit. K tomu: KORTÜM, H., H.: *Menschen und Mentalitäten. Einführung in Vorstellungswelten des Mittelalters*, Berlin, 1996. Srov. MANSELLI, R.: *La religion populaire. Problemes de methode ed d'histoire*, Paříž-Montreal, 1975

Ten opakovaně vyjádřil svoji eschatologickou vizi ve svém díle. Zvláštní a individuální pozornost jí věnoval ve dvou spisech: *De Novissimis et Antichristo* a v části svého *Institutio monialis*, na které se budu odvolávat jako na základní premisy. V 6. a 7. kapitole *Institutio monialis*¹⁵⁶ se Damiani svým vyváženým úsudkem staví proti tomu, aby byla řeholnice svedena ke světským věcem. A popisuje zde s nepochybnou účinností a silou výrazových prostředků konec samotného života a hrozný okamžik smrti. Znovu se objevují vzpomínky na zlé činy, kterých jsme se dopustili, na chybějící příležitosti, na přání být sveden, v krátkém čase najít nějakou pomoc, zatímco máme stále jasnější a děsivější pocit, že nás síla a život opouští. Sbíhají se mezi sebou v kontrastu démoni a andělé a objevují se také úklady, které čekají duši po smrti. V tomto okamžiku se ale Petr Damiani neodvolává, jak bychom čekali, na osobní soud, ale mluví o soudu posledním, jak se dozvídáme z *De Novissimis*, kde se odvolává na Písmo svaté a církevní otce, ba dokonce na komentář biblické knihy Daniel od svatého Jeronýma, na *De civitate Dei* svatého Augustina a samozřejmě na Apokalypsu.¹⁵⁷

K teroru smrti – pokračuje Petr Damiani v *Institutio monialis* – je třeba připojit „*extremi terror iudicii*“,¹⁵⁸ na který se musíme vážně a s úsilím připravit. Je pravda, že tento soud se mu nezdá jako blízký a bezprostředně hrozný. V tomto se distancuje od Adsona a dalších, kteří jsou, jak už bylo řečeno, přesvědčeni o návratu Krista a kteří mají strach z příchodu Antikrista. Damiani zapomíná zdůraznit, že vše se bude odehrávat ve strachu, protože tato hrozná osobnost dorazí ve chvíli, kdy bude nejméně očekávána. A uzavírá to slovy Matoušova evangelia: „*Neboť tehdy nastane hrozné soužení, jaké nebylo od počátku světa až do nynějška a nikdy již nebude.*“¹⁵⁹ Nedodává mnoho k *De novissimis et Antichristo*, přesto jsou tato slova důležitým ukazatelem znepokojení a pozornosti, kterou problém vyvolal

¹⁵⁶ Srov. MIGNE, J., P.: *Patrologia latina*, sv. 145, sl. 737-742.

¹⁵⁷ Zjevení sv. Jana.

¹⁵⁸ Srov. tamtéž, sl. 739.

¹⁵⁹ Mt 24, 21.

mezi mnichy. Ti si ostatně přáli znát data, podle kterých by se mohli orientovat, a dále mít k dispozici soupis patnácti dní, které budou muset předcházet druhému příchodu Krista.¹⁶⁰

Damianovo eschatologické vidění velkého světa není tudíž ani originální, ani nakloněno dílům, jejichž věhlas překročil hranice Itálie. Tato eschatologie uzavírá a doplňuje přesnou a vyváženou úplností jeho pojetí světa.

Ve vesmíru je stejně jako v člověku předurčený řád,¹⁶¹ který člověk porušil, a tím nastolil nesoulad. Tento nesoulad ničí božský záměr ve dvojitěm ohledu – porušením přirozenosti a Božího přikázání. Odtud pochází potřeba pohrdat tímto světem jako fyzickou a sociální existencí kvůli povýšení se na nadpřirozenost. Tu nám nabízí Kristovo vykoupení. Díky němu můžeme přemoci pokušení a zlo.

Člověk má proto před Bohem, stejně jako před ostatními lidmi, obrovskou zodpovědnost a tato zodpovědnost je tím větší, jestliže se jedná o zodpovědnost kněžskou a zvláště mnišskou, poněvadž církev je vodítkem a příkladem věrným. Musí ukazovat, jak se vyhýbat léčkám a pokušení přicházejícím ze světa a jak je překonávat. Není ale možné odstranit nepořádky, jako je hřích a pokušení k hříchu, ze skutečného života a z církve. Ale je tu Ježíš Kristus, Vykupitel, ten, který nám ukázal cestu ke spasení, ten který přijde na konci všech časů, aby nás všechny soudil. Ten, který dal člověku svým životem a svým učením možnost spasení a znovunastolení božského uspořádání vesmíru a člověka.

¹⁶⁰ MANSELLI, R.: Il concetto di „mundus“ nel pensiero di s. Pier Damiani e la sua visione eschatologica, in: *Fonte Avellana nel suo millenario*, sv. 1, Le origini. Atti del V Convegno del Centro, 26-28 agosto 1981, 1982, s. 129.

¹⁶¹ *Expositio mystica historiarum libri Geneseos*, in: MIGNE, J., P.: *Patrologia latina*, sv. 145, sl. 841-858.

3.3 CONVERSIO

Z klášterního prostředí zaznívaly k Petrovi stále nové podněty, které se shodovaly s novým směrem, kterým právě vykročil. Dostával se tak ve svém hledání stále blíže řeholnímu prostředí – pryč ze světa, ve kterém doposud žil a který ho ohrožoval v jeho úsilí.¹⁶² Tento rozvoj u něho probíhal velmi pomalu a za neustálého rozvažování. Víme, že našel jednoho známého, který procházel obdobným vývojem, a proto mu svěřil svůj úmysl. Tento Damianův přítel, pokládáný za bratra, byl také výborně jazykově vzdělaný a snad působil jako soudce. Slíbil Petrovi, že ho bude následovat při jeho vstupu do kláštera. Takové společné rozhodnutí muselo Petra v jeho úmyslu ještě ujistit.¹⁶³

Kam se měl ale obrátit, aby uskutečnil svůj plán? Svět mnichů mu musel být už dlouho známý z jeho rodného města a studijních míst: Ravenna, Faenza a Parma nabízí dostatek klášterů přesto, že nebyly všechny v dobrém stavu.¹⁶⁴ Je možné, že se už jako student seznámil v Parmě s reformním hnutím nebo jako mladý učitel slyšel o clunijské reformě. Zdá se ale, že nikdy vážně neuvažoval o tom, že by do jednoho z těchto klášterů vstoupil. Je možné, že nechtěl tento rozhodující krok udělat před očima tolika přátel, známých a žáků. Snad považoval své příbuzné za určitou překážku,¹⁶⁵ nebo se chtěl vyhnout městskému prostředí.¹⁶⁶ Možná, že mu nestačila cenobitská životní forma.

Ještě se mu nabízeli eremité. Stejně tak jako Petr Damiani i Romuald pocházel z Ravenny a jeho fundace byly každému v tomto městě velice dobře známé. Všechny touhy po přísném životě, odloučení od světa a tichu byly u těchto poustevníků naplněny, ale „*austeritas*“ (přísnost) zde byla tak

¹⁶² DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 16.

¹⁶³ Op. 42 I, 2. 669 CD.

¹⁶⁴ Dressler zmiňuje v Raveně a jejím okolí 9 klášterů, mezi nimi dva reformované, v Parmě dva, z toho jeden reformovaný, ve Faenze tři mužské kláštery.

¹⁶⁵ Domov a láska příbuzných jako překážka: Vit. PD 4. 119 CD.

¹⁶⁶ Ep. add. 2. ř. 120: „... *noxium est in urbe manere*.“

vystupňovaná, život tak skromný a tvrdý, že pouhá myšlenka na to Petra děsila.¹⁶⁷

O době, kdy byl Petr rozhodnutý opustit světský život a přece si ještě nebyl úplně jistý a váhal, jakou formu odloučení od světa zvolit, píše Jan z Lodi: „*když pak o tom rozjímal a ustavičnými modlitbami si vyprošoval, jak by se mu od Hospodina otevřel přístup ke spáse, hle dva bratři z poustevny Svatého Kříže ve Fonte Avellana, jejíž pověst mu již byla dobře známa, se přímo tam objevili.*“¹⁶⁸ V rozhovoru jim Petr vysvětlil své tajné přání a vyptával se, zda by byl přijat do poustevny. Když s tím hosté souhlasili, na místě přislíbil, že vyhledá poustevnu, a daroval jim stříbrný pohár. Ti jej ovšem odmítli, protože byli zvyklí na nuzný život. Duch chudoby udělal na Petra hluboký dojem a byl dvojnásob hnán „k pohrdání pomíjivostí světa“, zvláště když jeho ukvapený příslib brzy znepokojil jeho bázlivé svědomí.¹⁶⁹

Po tomto setkání ho neustále trýznily nové pochybnosti, až přišel na myšlenku vyzkoušet, zda dorostl k tomu, aby na sebe vzal námahu takového asketického života, a proto se odebral na čtyřicet dnů do nám neznámého kláštera.¹⁷⁰

Dny rozhodování posílily jeho úmysl a rozptýlily poslední pochyby. Vrátil se do Ravenny a rozhodl se, že by mohl jít do Fonte Avellana. Proti naplnění jeho rozhodnutí stáli už jen jeho příbuzní, kteří viděli, že opouští slibnou kariéru. Proto Petr odešel ve vší tichosti a bez rozloučení s příbuznými, kteří by mu v odchodu bránili.¹⁷¹

¹⁶⁷ DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 16.

¹⁶⁸ JAN Z LODI, Vita s. Petri Damiani, hl. 4, odst. 119: „*Hoc autem eo meditante atque assiduis orationibus exrante, quatenus sibi a Domino aditus panderetur salutis, ecce duo fratres ab eremo Sanctae Crucis Fontis Avellanae, cujus fama jam sibi p̄ane innotuerat, illuc directi adveniunt.*“

¹⁶⁹ Vit. PD 4. 119n. Petr vidí svůj životní příběh v životě sv. Eleuchadia, který vyličil: Serm. 6. 540n.

¹⁷⁰ Domněnka v Riv. Stor. Bened., č. 8, 1913, 226n., že byl Petr v klášteře s. Florae et Lucillae v Arezzu není dostatečně opodstatněná.

¹⁷¹ Doklad pro jeho dlouhé váhání Ep. 70, in: Briefe, sv. 2, 1988, s. 314, ř. 4-5: „*Tandem ego ad conversionem veniens ...*“ – K dataci Petrovy konverze srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 17nn; LÉCLERCQ, Jean. *Saint Pierre Damien. Ermite et homme d'église* (Uomini e dottrine 8), 1960, s. 20n. Pravděpodobně vzal Petr svůj majetek ve výši devadesáti hřiven stříbra s sebou do kláštera.

4. PRVNÍ LÉTA V POUSTEVNĚ

Po svém útěku z rodného města se Petr Damiani kolem roku 1035¹⁷² vydal asi podél pobřeží Jadranu přes Apeniny vzhůru do Fonte Avellana.¹⁷³ Blízko soutěsky Scheggia, v místech, kde stará a ve středověku stále ještě schůdná Via Flaminia překonává hřeben pohoří, leží v hlubokém odloučení na konci vysokohorského údolí poustevna zasvěcená svatému Kříži,¹⁷⁴ kterou obklopují strmé horské masivy.

Zde se už před rokem 1000 usadili poustevníci vedení svatým Romualdem a založili poustevnu ve Fonte Avellana¹⁷⁵. I po jeho smrti v tichu a pokoji zachovávali přísný životní způsob otce severoitalského poustevnictví.¹⁷⁶

4.1 VE FONTE AVELLANA

Jako nově příchozí musel z počátku tento osmadvacetiletý *magister artium* z Ravenny působit rozporuplným dojmem mezi těmi, kteří přišli do pustiny bez jakéhokoli vzdělání. Ale právě jeho úsilí přijmout nový životní způsob pro svoji spásu ho s nimi sjednocovalo. Petr do společenství eremitů přišel, aby se zřekl svého postavení ve světě a svého povolání, a aby

¹⁷² WILMART, André. Une lettre de s. Pierre Damien à l'Impératrice Agnès, in: *Revue Bénédictine*, roč. 44, 1932, s. 129nn. Další cenné informace k dataci nám podává list pro císařovnu Agnes: „*Tres plane annorum decadem subiuncto fere beinnio transactae sunt, ex quo clericalem cycladem cuculla mutavi...*“. K tomu: Obr. 12, 13, 14 a 15, in: *Obrazová příloha*.

¹⁷³ K tomu: GIBELLI, Alberto. *Monografia dell' antico monastero di S. Croce de Fonte Avellana, i suoi priori ed abbati*, Faenza, 1895. Srov. také: FORNASARI, Giuseppe. *Fonte Avellana*, in: *LMA*, sv. 4, odst. 622-623.

¹⁷⁴ Srov. *Annales Camaldulenses*, sv. 1, s. 186. Vylíčení u Danteho, *Paradiso* 21. Po starém klášteřu už dnes nejsou žádné stopy, srov. GIBELLI, Alberto. *Monografia dell' antico monastero di S. Croce de Fonte Avellana, i suoi priori ed abbati*, Faenza, 1895, s. 20

¹⁷⁵ Ke starým dějinám Fonte Avellana srov. PIERUCCI, Celestino. *La più antica storia di Fonte Avellana, Benedictina*, roč. 20, 1973, s. 121-139.

¹⁷⁶ Založení Fonte Avellana je sporné. Franke je připisuje Romualdovi (992-93). Srov. FRANKE, Walter. *Romuald von Camaldoli und seine Reformtätigkeit zur Zeit Ottos III.*, Berlin, 1913, s. 193. Srov. také: FORNASARI, Giuseppe. *Fonte Avellana*, in: *LMA*, sv. 4, odst. 622-623.

naplnil svůj život pokáním a modlitbou. Po dlouhém zápasu mohl teď konečně předložit radě starých mnichů (*seniores*) své nejvnitřnější přání a poprosit o přijetí. „*Když dorazil do poustevny a vyjevil oněm starcům toužebné přání své mysli, pokorně poprosil, aby ho přijali do svého společenství; brzy mu bylo dovoleno, oč ke své spáse žádal, a byl svěřen jednomu z bratří, aby byl zasvěcen do zvyklostí noviců. Ten ho zavedl do cely a zakrátko ho pak [...] oblečeného do šatu kajčnicků dovedl k převorovi, jak mu bylo uloženo, a převor přikázal, aby si neprodleně oblékl ještě kápi.*“¹⁷⁷

Neočekávané rozhodnutí převora uvedlo Petra znovu v pochybnost, zda rozhodnutí neuspěchal a zda bylo opravdu svobodné. Všechny pochyby potlačil a bezpodmínečně se podřídil rozhodnutí převora.¹⁷⁸ Později zcela schválil převorovo jednání, vždyť sám napsal: „*Vskutku, pochybuje-li se o něčí mysli, jakým duchem je vedena, je zcela nezbytné, aby byla prověřena. Kde se však ukáže čisté svědomí, je prověřování zbytečné.*“¹⁷⁹

Petr Damiani svého převora nezklamal. Zcela odevzdán duchovnímu životu prožíval nadále svoje dny. Vše obtížné, tvrdé, vše, čím lidé opovrhují, přímo vyhledával. Nakládal si stále větší zátěž. Jen strmé stezky byly pro něj. Neznal žádné úlevy a odpočinek. Záhy ostatní předčil v pústu a nočním bdění a také nedbal na péči o tělo a oděv. S překotnou prudkostí, aby podřídil tělo duchu a tak konečně dosáhl vyššího stupně života, pustil se do přísného asketického života. Jeho cílem se stalo zřeknutí se světa pro věci duchovní. Staří a strádáním zocelení poustevníci mu při tom stáli před očima a jejich životní vzor ho pobízel, aby je ještě více překonal v přísnosti a délce pokání.

¹⁷⁷ Srov. JAN Z LODI, *Vita s. Petri Romualdi*, hl. 4, odst. 120n.: „*Cum ad eremum pervenisset, desiderium suae mentis senioribus illis aperiens, in illorum consortium se recipiendi devote poposcit; cui mox quod salubriter postulat gratanter permittitur atque uni ex fratribus, pro novitiorum more instruendus contraditur. Qui cum eum ad cellulam deduxisset, mox ut jussus fuerat, lineis exultum cilicioque indultum, ad abbatem reduxit: quem abbas cuculla superindui absque mora praecepit.*“ Označení představeného ve Fonte Avellana není přinejmenším u Jana z Lodi jednoznačné: Abbas, Prior, Magister a Senior se vyskytují bez rozdílu; termín Prior je nejčastější a nejsnáze nachází své místo. Opatstvím bylo Fonte Avellana teprve roku 1325. Srov. FORNASARI, Giuseppe. Fonte Avellana, in: *LMA*, sv. 4, odst. 622-623. Jméno převora, který Petra přijal, je nejisté. Gibelli se domnívá, že to byl Guido. Srov. GIBELLI, Alberto. *Monografia dell' antico monastero di S. Croce de Fonte Avellana, i suoi priori ed abbatì*, Faenza, 1895, s. 78n.

¹⁷⁸ Vit. PD, hl. 4 a 5, odst. 120C-121A.

¹⁷⁹ Op. 16, 9. 378B: „*Nimirum de cuius mente, quo spiritu ducatur ambigitur, valde necessarium est, ut probetur. Ubi autem conscientia manifesta claruerit, probationis expeditum inanescit.*“

Jeho tělo však neuneslo přepjatou askezi. Náhle se objevily tak silné bolesti hlavy, že vůbec nemohl spát. Když se pak uzdravil po užití léčivých prostředků, vzdal se překonávání sebe sama a přijal obecnou životní formu ve Fonte Avellana, která byla pořád ještě dost přísná a tvrdá.¹⁸⁰ Od té doby už nežil pouze umrtvováním. Do Damiánova života se znovu vrátila věda a studium, i když v jiné formě. Vedle modlitby a rozjímání našel dostatek času k tomu, aby započal studium teologie prostřednictvím horlivé četby a vlastního studia, o čemž svědčí všechna jeho další díla. Jeho studium světských oborů se mu stalo základem a tehdejšímu učiteli nemohlo připadat těžké získat všeobjímající teologické vědění četbou Bible a spisů církevních otců.¹⁸¹

Zda byl Petr klerikem před vstupem do kláštera, je otázkou, ke které neexistuje jednotné stanovisko. Na základě údaje u Danteho¹⁸² lze dokonce usuzovat, že pobýval v komunitě kanovníků Santa Maria in Porto. Toto vše zůstává nejasné. Ani datace jeho kněžského svěcení není určena. Proběhlo-li po roce 1036, bylo vykonáno ve Fonte Avellana příslušným biskupem z Gubbia. Podle vlastního údaje ale obdržel svěcení už od nějakého arcibiskupa, kterým mohl být jedině Gebhard z Ravenny. Tento údaj by nasvědčoval tomu, že Petr nastoupil do Fonte Avellana v roce 1036 již jako kněz.

Nejpozději do těchto prvních let můžeme tedy datovat Petrovo kněžské svěcení, které přijal budoucí bojovník proti simonii z rukou biskupa vysvěceného simonistou,¹⁸³ takže mohlo být později považováno za neplatné.¹⁸⁴

¹⁸⁰ DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 19.

¹⁸¹ Vit. PD, hl. 5., odst. 175nn.

¹⁸² „In quel loco [Catria] fu'io Pietro Damiano / Pietro Peccator fu'ne la casa / di Nostra Donna in sul lito adriano“ DANTE ALIGHIERI, *Divina Commedia*, vyd. G. Einaudi, La Commedia secondo l'antica vulgata, 1975, Paradiso XXI 121-123, s. 364.

¹⁸³ SCHIEFFER, Rudolf. Simonie, in: *LMA*, sv. 7, odst. 1924-1925.

¹⁸⁴ Kněžské svěcení zmiňováno jen v: Lib. grat. 30, 2-5. 60, 1-19. Za svěřícího biskupa můžeme považovat Geberharda z Ravenny, protože s tím se shoduje, že byl vysvěcen simonistou, tedy papežem Benediktem IX. (srov. Soh 499 n. 2). – Blumova poznámka (30 n. 115) k oběma těmto místům je zcela zavádějící, protože ji vztahuje k biskupskému a vůbec nemyslí na Damianovo kněžské svěcení, takže si potom přirozeně neumí vysvětlit, v čem má spočívat Damiánův osobní zájem na sepsání Liber gratissimus (srov. s. 102). – Že přijal Petr kněžské svěcení ještě před

Díky svému asketickému úsilí se Petr Damiani se společenstvím ve Fonte Avellana brzy zcela sžil. Jako vynikající řečník svými znalostmi natolik vynikal,¹⁸⁵ že směl brzy kázat¹⁸⁶ před svými spolubratry a jeho učitel ho bral s sebou na cesty. Jan z Lodi poznamenal, že „... *když se někdy chystal vyrazit se svým učitelem na cestu, bylo mu přikázáno, aby oblékl měkčí a krásnější oděv, než po jakém by sáhl, a aby nasedl na koně ...*“¹⁸⁷

Tak pronikla zvěst o jeho učenosti a bázni Boží i do jiných klášterů. Na žádost slavného opata Guida¹⁸⁸ z kláštera Panny Marie v Pompose přijíždí na přelomu let 1040/1041 do Pomposy, aby mnichům vykládal Písmo svaté. Zprávu o tomto pobytu nám opět podává Petrův životopisec: „*Guido, ctihodný opat v Pompose, velmi svatý muž, posílaje své posly k jeho opatovi, požádal, aby ho z bratrské lásky umístil do svého kláštera a dovolil mu tam s ním po nějakou dobu setrvat, aby na požádání bratřím poskytoval pokrm svatého slova, a jeho vroucí prosba nebyla díky laskavosti, o níž žádal, a Božím řízením oslyšena.*“¹⁸⁹

Tento klášter, tehdy obývaný přibližně stovkou mnichů, byl bez přehánění „prvním v Itálii“.¹⁹⁰ Už asi šedesát let předtím, v roce 981, byl reformován v clunyjském duchu¹⁹¹ a jedna listina z roku 1013 jmenuje výslovně plnění Benediktovy řehole.¹⁹² Podobně jako v Monte Cassinu

vstupem do kláštera, činí pravděpodobným obrat: „...*clericam cycladem cuculla mutavi...*“ (Ep. add. 2, 169) a umožňuje to také snáze vysvětlit světícího biskupa – jmenovaného arcibiskupa (z Ravenny).

¹⁸⁵ Vit. PD, hl. 5, odst. 123B.

¹⁸⁶ Srov. Vit. PD 6. 123C-124A.

¹⁸⁷ Vit. PD, hl. 5, odst. 121Bnn: „...*dum hic esset aliquando cum suo profecturus magistro, molliorem scapularum induere atque pulchriorem quam affectaret equum ascendere justus est...*“.

¹⁸⁸ O Guidovi mluví Petr v Ep. 153, in: Briefe, sv. 4, 1993, s. 56, ř. 1-2: „...*vir sanctus, abbas scilicet Guido...*“ a dále v Ep. 40, in: Briefe, sv. 1, 1983, s. 478, ř. 5.

¹⁸⁹ JAN Z LODI, Vita s. Petri Damiani, hl 6, odst. 123: „...*Guido venerabilis abbas Pomposianus vir sanctissimus, suos legatos ad hujus abbatem dirigens, postulavit quatenus charitate fratrum eum ad suum monasterium destinaret, secumque aliquandiu remorari permetteret, quo, poscentibus fratribus, verbi sacri erogare pabulum debuisset, ejusque pia petitio charitate, quam postulat, Deo disponente, minime frustratur.*“

¹⁹⁰ Guidův dopis z Arezza mnichovi Michaelu v Pompose (1028), *Documenti per la storia de la Città di Arrezzo*, sv. 1, PASQUI, U. (ed.), s. 191nn, zde s. 193: „... *maximeque Pomposie, quod modo est per Dei gratiam et reverendissimi Guidonis industriam in Italia primum*“.

¹⁹¹ PENCO, Gregorio. *Storia del monachesimo in Italia*, sv. 1. Dalle origini al cincilio di Trento, 1977, s. 182.

¹⁹² LAGHI, Pio, *S. Guido, abate di Pomposa*. Contributo alla storia dell'abbazia di Pomposa nella prima metà del secolo XI., 1967, s. 74-77 cituje na s. 75 z emfyteutické smlouvy die Placida

a ve Farfě zde měly vzniknout nové *consuetudines* a nový *ordo*. Zde našel Petr Damiani vedle kazatelské a učitelské činnosti dostatek času, aby si rozšířil i svůj teologický a monasticko-asketický horizont znalostí.

Hnutí eremitů hrálo v Pompose už dlouhou dobu sotva docenitelnou roli. Je doloženo, že opati Martin, Vilém (*Guglielmo*) a Kvído (*Guido*) se příležitostně uchýlovali na ostrovy v Pádské deltě příslušející ke klášteřu (např. Volano¹⁹³). Tam si podrželi nejvyšší vedení klášteřu, ale dosadili zástupce pro dobu své nepřítomnosti.¹⁹⁴ Petr Damiani sám pojednává o jednom Němci, jemuž byly vypíchnuty oči a useknuta pravá ruka a který živořil při kostele Panny Marie jako inkluze.¹⁹⁵ Vysvětlením pro význam hnutí eremitů v Pompose je také, že dle jedné listiny císaře Oty III. se volba opata udála prostřednictvím *communi consilio* eremitů, „... *aby tam nebyl dosazen za opata nikdo jiný, než ten, koho by poustevníci, kteří tam sloužili Bohu, společným bratrským usnesením vyvolili.*“¹⁹⁶

Především osoba Guida měla pro Petra zvláštní význam. Je jedním z prvních, o kterém je doloženo, že se bičoval,¹⁹⁷ aby si odpykal, popřípadě snížil, tresty za hříchy už na tomto světě. Jak silně byl Petr Damiani ovlivněn dobou, ve které žil, lze poznat i podle toho, že o tom i v pozdějších letech opakovaně zpravoval a tamním mnichům věnoval několik napomínajících dopisů. Damianovy roky v Pompose byly fází života, která mladého mnicha formovala díky osobním kontaktům s nejvýznamnějšími nositeli monastické reformy, jakým byl arcibiskup Gebhard z Ravenny. Petrovi se tak otevřel

Federica, *Rerum Pomposianarum historia monumentis illustrata*, sv. 1, 1781, s. 460: „...*fratres eiusdem monasterii, qui iuste et legaliter ducunt regulam beati Benedicti...*“

¹⁹³ LAGHI, Pio, *S. Guido, abate di Pomposa*. Contributo alla storia dell'abbazia di Pomposa nella prima metà del secolo XI. Sonderdruck aus AnaPomp 3, 1967, s. 70.

¹⁹⁴ TABACCO, Giovanni. *Romualdo di Ravenna*, 1968, s. 109

¹⁹⁵ Ep. 153, in: Briefe, sv. 4., 1993, s. 55, ř. 16-18: „...*cuidam Teutonico ministraret incluso: qui nimirum offossis oculis, et abscissa dextera, iuxta ecclesiam positus arduam ducebat vitam*“; srov. také LAGHI, Pio, *S. Guido, abate di Pomposa*. Contributo alla storia dell'abbazia di Pomposa nella prima metà del secolo XI. Sonderdruck aus AnaPomp 3, 1967, s. 71.

¹⁹⁶ Die Urkunden Ottos des III., SICKEL, Th., in: *MGH DD*, 1893, č. 395, s. 826n., zvl. s. 827, ř. 5nn: „...*ut ibidem ponatur in abbatem, nisi quem heremitae ibidem deo militantes eligant communi consilio fratrum.*“

¹⁹⁷ Vita S. Guidonis abbatis Pomposiani auctore monacho Pomposiano coaevo [=Vita A], ActaSS 31. března, sv. 3 (1865), s. 907-910, zvl. ř. II, 11, s. 909 a LAGHI, Pio, *S. Guido, abate di Pomposa*. Contributo alla storia dell'abbazia di Pomposa nella prima metà del XI. secolo., 1967, s. 50 a s. 77.

přístup k říšskému reformnímu kruhu v Ravenně.¹⁹⁸ V této souvislosti je třeba zmínit také dřívější bývalý Romualdův klášter svatého Apolináře v Classe u Ravenny. Známy je Damiánův velice přátelský vztah k opatu Lambertovi (asi 1034-1047). O patronovi kláštera sepsal Petr pravděpodobně v letech 1044/1045 tři kázání.¹⁹⁹

Je velmi pravděpodobné, že v této době vzniklo také Damianovo první větší dílo – *Antilogus contra Judaeos*. Petr působil v tomto klášteře dva roky a zpět se, podle zprávy Jana z Lodi, vrátil jen nerad na základě přísné převorovy výzvy.²⁰⁰ Dále slyšíme ještě o jednom delším pobytu v klášteře svatého Vincenta mezi Fossombrone a Urbino, který už dříve Petr navštívil se svým učitelem.²⁰¹ Jan z Lodi považuje za Petrův nejdůležitější úkol v cizích klášterech hlásání a výklad Božího slova. Tak vznikla mnohá z jeho dochovaných kázání. Pro tuto činnost musel přirozeně neustále prohlubovat svoje teologické znalosti. V klášterních knihovnách, např. v neobyčejně bohaté knihovně v Pompose, studoval Petr mnohé spisy, se kterými se dříve nesešel. Určitě ho ke studiu a dalšímu poznání motivovaly také rozhovory s jeho bratry poustevníky, se kterými diskutoval o palčivých otázkách doby.²⁰²

Ve Fonte Avellana byla uchovávána Romualdova tradice ve zvláštní čistotě a poustevníci zde usilovali o to, aby žili podle jeho vzoru. Petr si proto hluboce vštípil obraz otce eremitů. Když přišel do klášterů, ve kterých Romuald působil a kde ještě žili jeho žáci,²⁰³ dozvěděl se ještě více o činech a životě tohoto světce. Petr se obával, že následující generace nebudou mít

¹⁹⁸ LOHMER, Christian. »Heremi Conversatio«. *Studien zu den monastischen Vorschriften des Petrus Damiani* (Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinertums Bd. 39), 1991, s. 45.

¹⁹⁹ Serm. 30-32.

²⁰⁰ Vit. PD, hl. 6, odst. 123n.

²⁰¹ Vit. PD, hl. 6, odst. 124 B a hl. 5, odst. 122 A.

²⁰² Knihovní katalog Pomposa: BECKER, Gustavus. *Catalogi bibliothecarum antiqui*, Brunae, 1885, č. 70. GOTTLIEB, Theodor, *Über mittelalterliche Bibliotheken*, Leipzig, 1890, č. 625. krit. vydání. MERCATI, Giovanni. Il Catalogo della biblioteca di Pomposa, in: *Studi e documenti di storia e diritto*, roč. 17, 1896, s. 143-177. Pocházel z doby opata Hieronyma (1078-1107). Srov. Enc. Catt. 9, 1734n. Novati, Origini 215. Knižní poklady mohly částečně vzniknout za jeho předchůdce, i když mu připadla hlavní zásluha.

²⁰³ SACKUR, Ernst. *Die Cluniazenser... bis in die Mitte des 11. Jhdts.*, sv. 2, Halle a. S., 1892-94, s. 298.

Romualdovo dílo stejně na zřeteli jako on. Uvědomoval si, že budoucí pokolení mohou zcela zapomenout na tohoto muže a jeho činy, i přesto, že jeho skutky teď působí v celém světě.

V kláštorech a mezi lidmi, se kterými se setkával na cestách, se probudil Damianův spisovatelský talent, a on si vytkl úkol, že vytvoří Romualdovi pomník (*commonitorium*). „*Světské spisovatele a řečníky tento úkol neláká, my poustevníci toho ale nedbáme, přestože už uplynulo patnáct let od Romualdovy smrti*“, tak Petr naříkal pln zármutku a hořkosti.²⁰⁴ Asi v letech 1041/1042 během svého pobytu v klášteře sv. Vincentia započal se psaním *Vita Romualdi*²⁰⁵. „*Když tedy uplynula doba, po niž měl dovoleno pobývat se svými spolubratry, opět milostí téhož Boha, díky niž přišel do Pomposy, dostal příkaz pokračovat dále do kláštera sv. Vincentia, jehož jsme zmínili výše. Vždyť jako (tento klášter) oplýval počtem mnichů a množstvím majetku, tak bylo zároveň zjevné, že jeho pravidla mnišského způsobu života budou nedostačující*.“²⁰⁶ Přijel tam, aby dal, podle svých pozdějších slov, tammním mnichům pravidla.²⁰⁷ Bohužel jsme o tomto pobytu zpraveni jen velmi nedostatečně²⁰⁸ z *Vita Petri Damiani*. Otázkou zůstává, zda se obě zmínky o klášteře ve *Vita* od Jana z Lodi vztahují k jednomu pobytu či ke dvěma. V tomto společenství Petr vytvořil jedno ze svých nejranějších děl, které se zachovalo.²⁰⁹

²⁰⁴ Srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 19.

²⁰⁵ Srov. REINDEL, Kurt. *Petrus Damiani – Leben und Werk*, in: *Die Briefe des Petrus Damiani*, vyd. Kurt Reindel, MGH, Die Briefe der deutschen Kaiserzeit, sv. I, 1983, s. 4.

²⁰⁶ JAN Z LODI, *Vita s. Petri Damiani*, hl 6, odst. 123: „*Peracto igitur cum suis confratribus permissi temporis spatio, iterum ejusdem Dei gratia, qua Pomposiam ierat, ad S. Vincentii, cujus supra meminimus, monasterium pergere jubetur. Quod nempe quanto vel turba monachorum, vel latitudine facultatum cernebatur uberius, tanto se monasticae norma disciplinae fore declarabat angustius.*“

²⁰⁷ Ep. 142, sv. 3, s. 516n: „*Ut autem ex domesticis quoque praebeamus exemplum, in monasterio beati Vincentii quod non procul a monte qui dicitur Petra Petrusa cernitur constitutum, hoc tanquam regulare constitueramus edictum, ut sub districti censura rigoris quadragesimale celebraretur initium.*“

²⁰⁸ JAN Z LODI, *Vita Petri Damiani*, in: *Migne PL*, 144, hl. 5n, odst. 122A a odst. 124B.

²⁰⁹ K *Vita Romualdi*: Praef. 953n. (Zde také doba sepsání). Misto: Vit. Rom. 57. 998D.

4.2 ROMUALD Z RAVENNY

Petr se snažil co do formy, výstavby a členění textu sdělit něco o Romualdovi v intencích soudobé hagiografie²¹⁰. Nechce sice psát „historii“ ve smyslu přísného dějinného vypravování, odmítá ale také nadbytek zpráv o zázracích a už vůbec nechce nějaké objevovat, jak to činí ostatní.²¹¹

Po úvodní kapitole, ve které nám ukazuje, jaké motivy ho vedly ke psaní, vypráví docela stručně Romualdův životopis. Mladý Romuald, z přední ravennské rodiny, vstoupil přes odpor otce do kláštera svatého Apolináře v Classe. Po třech letech měl ale dost klášterního života, který nebyl v nejlepším stavu. Vydal se proto do učení k poustevníkovi Marinovi, který žil v blízkosti Benátek. Když se zde později seznámil s opatem clunyjského reformního kláštera Cusan (Cuixa) v Pyrenejích, poznal, na jak primitivní úrovni byl jeho dosavadní život. Šel proto společně s Marinem do Cusan, kde se poprvé setkal s uspořádaným mnišským životem, získal určité vzdělání a studoval spisy raného mnišství. Jeho stará láska k poustevnickému životu tím ještě rostla, a když se vrátil do svého rodiště v severní Itálii, vytvořil zde na základě své životní zkušenosti předpoklady pro rozvoj poustevnictví spojeného ve volných skupinách. Během svého neklidného života propagoval na cestách svoje myšlenky, zakládal cely a vyhledával kláštery, které bylo zapotřebí zdokonalit. Našel mnoho žáků a upoutal dokonce pozornost Otty III. a Jindřicha II. Když roku 1027 zemřel, ležel za ním život plný tvrdé práce, velkého strádání a nejpřísnější askeze.²¹²

Na mnoha místech Romualdova životopisu se Petr věnoval líčení životní formy poustevníků. Není ale možné získat její jednotný obraz, protože ji Romuald hledal po celý svůj život. Rozhodl se jít mimořádnou cestou. Plně se uzavřel světu a odešel do pusté krajiny močálů. Každý den se

²¹⁰ Srov. ANGENENDT, Arnold. *Heilige und Reliquien. Die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart*, München: Verlag C. H. Beck, 1997, s. 49: „Das zentrale Motiv... der kirchlichen Literatur im allgemeinen und der Hagiographie im besonderen ist die charitative Tätigkeit der Reichen und der Kirche.“

²¹¹ Srov. Vit. Rom. Praef. 954AB.

²¹² Srov. Vit. Rom. 1.5 mimo jiné Otto III: 25. Jindřich II: 65.

modlil celý žaltář, putující od stromu ke stromu. Jedl jen chléb, hrst fazolí a kaši a pil trochu vína.²¹³ V Cusan při četbě starých otců mnišství poznal Romuald pravou cestu. V životě poustevníka musí být přísný řád²¹⁴ a mimoto je pro něj nutná příprava. Romuald proto převzal životní formu starého východního mnišství až po detaily domů s celami a denní výživy, takže Petr Damiani mohl jednu Romualdovu kolonii na hoře Sitria nazvat „druhá Nirtia“ (v egyptské poušti).²¹⁵ Romuald tak došel i ke spojení kláštera a poustevny. Kdo je dostatečně zakotven v klášterních pravidlech a osvědčil se, ten pak může vstoupit do vyšší životní formy – poustevnictví. Při tom se ale nevzdává vazby na klášter, nýbrž stále znovu se tam vrací.²¹⁶

Romuald byl stále na cestách, vedl eremity do nových oblastí a hledal vhodná místa k založení poustevny. Ta měla být vzdálená světu, obklopená lesy a horami a k tomu také prostorem pro rozvoj zemědělství a se zdrojem čisté vody.²¹⁷ Z počátku vybíral krajinu močálů, ale protože se zde rychle zhoršoval zdravotní stav poustevníků, jak to poznal i sám na svém těle, podržel zde jen několik fundací.²¹⁸ V jednotlivých celách nechal Romuald obvykle společně bydlet dva poustevníky, kteří se měli vzájemně nabádat k ctnostnému životu a být si vzorem. Jejich život naplňovaly hodiny modliteb, zejména recitování žaltáře,²¹⁹ které svým rozsahem dalece překračovalo povinnosti mnichů. Dále Romualdovy žáky zaměstnávala četba biblických textů a děl otců a rozhovory o jednoduchých teologických

²¹³ Vit. Rom. 4.958n.

²¹⁴ Vit. Rom. 9.963n. Jeden poustevník zaznamenal: „Sed nimirus, eullatenus ordine vitae singularis instructus.“ (Vit. Rom. 4.959A). Romualdova četba otců: Vit. Rom. 8.9.962.

²¹⁵ Vit. Rom. 69.1002C K Nitrii: FRANK, Karl, Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, Praha: Benediktinské arciepatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2003, s. 29. K tomu také mapa, in: VENTURA, Václav. *Spiritualita křesťanského mnišství*, sv. 1, Praha: Benediktinské arciepatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2006, s. 143. Srov. dále HILPISCH, Stephan, *Geschichte des benediktinischen Mönchtums*, Freiburg i. Br., 1929, s. 21. Hilarionův příklad je zmíněn dvakrát: Vit. Rom. 34.985C, 52.996D.

²¹⁶ Tolik lze vyvodit z různých vyprávění o Romualdově zakladatelské činnosti. Srov. Vit. Rom. 26.30 Srov. také FRANKE, Walter. *Romuald von Camaldoli und seine Reformtätigkeit zur Zeit Ottos III.*, Berlin, 1913, s. 127nn. HILPISCH, Stephan, *Geschichte des benediktinischen Mönchtums*, Freiburg i. Br., 1929, s. 160nn. Už přináší formy a úvahy o životě eremitů, které sotva patří Romualdovi, ale vzešly až z myšlenek Damianových.

²¹⁷ Vit Rom. 35.986A. K tomu: DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 24.

²¹⁸ Vit. Rom. 16 a 20.

²¹⁹ Vit. Rom. 27.977.C. 57.999AB.

otázkách.²²⁰ Sám Romuald měl napsat komentář k žalmům a jednotlivým prorokům, stejně jako dílo „*De pugna daemonum*“.²²¹ Ve všech poustevnách byla, jak se zdá, běžná ruční práce: je zmiňováno rolnictví, dřevořezba, předení, vázání sítí a zhotovování oděvů pro mnichy.²²² Teprve později Romuald převzal instituci laických bratrů, aby ještě víc uvolnil mnichy pro duchovní život.²²³

V poustevnách panovalo stálé mlčení. Velmi zdrženliví byli poustevníci i ve stravování. Celý týden se postili, jen v úterý a ve čtvrtek bylo vařené jídlo. Často se zříkali požívání vína a pili pouze vodu. V době postní a v adventu byl život pochopitelně ještě přísnější a jednotliví poustevníci vykonávali dobrovolně ještě víc, čímž vyvolávali obdiv. Na tělo příliš nedbali, chodili bosí, na vlasy a vousy neměli žádné nůžky. Každý měl jen dva nebo tři hrubé oděvy, které si sami prali. Byli bledí a neupravení. V době čtyřicetidenního půstu se zcela uzavřeli ve své cele.²²⁴ Ve společenství cvičili tvrdou kázeň – po každém provinění následoval tělesný trest. Jeden z poustevníků, který chtěl všechny ostatní překonat ve svém pokání, se vrhnul do trní a kopřiv.²²⁵

Ve *Vita Romualdi* Petr Damiani vysvětluje, o co jde v tomto životě plném odříkání a nejvyšší přísnosti. Výše popsany způsob života je jen to vnější, je pouze tím viditelným. Romuald stojí mezi dvěma světy. Usiluje o nebe, neustále ho ale ohrožují pekelní duchové. V Romualdově životě je toto ohrožení tak silné, že je možné ho vidět a cítit na mnoha místech světcova života. Už od počátku byl Romuald vystaven svodům ďábla a zlých duchů, kteří ho v noci trápili, vyvolávali mu světské představy a dlouho ho nenechávali spát. Zjevovali se mu v podobě ptáků, hadů, psů, ... Bili jeho společníky i jeho samotného. Používali lstí, aby ho svedli, dokonce mu

²²⁰ Vit. Rom. 51.996BC.

²²¹ Vit. Rom. 50.996AB. 33.984A.

²²² Vit. Rom. 6.962.A. 26.977A. 35.986A.

²²³ Vit. Rom. 64.1002D.

²²⁴ Všechny tyto jednotlivosti k životu Romualda a jeho žáků v jeho *Vita*; zvl. kap. 6.89.24.26.27.52.64.67.

²²⁵ Bičování jako asketický úkon je za Romualda ještě očividně neznámé. Příklady disciplíny a tělesné askeze: Vit. Rom. 38.988 C. 27.977 B.

ukládali o život.²²⁶ V tomto rozpoložení se Romuald stává „*miles Christi*“, je zcela připraven sloužit Bohu a odhodlán k duchovnímu boji.²²⁷ Opásal sebe a své žáky zbraněmi víry a postavil se na odpor neustálým útokům zla.

Život poustevníka je velice těžký, protože nedostatek odpočinku a jídla v něm z počátku neustále vyvolává nové ďábelské představy.²²⁸ Proto Romuald vypracoval knihu „*De pugna daemonum*“,²²⁹ aby své bratry na základě svých zkušeností ochránil před mnohým pokušením. Všechny formy poustevnického života jsou tedy cvičením²³⁰ a přípravou na duchovní zápas. Přes všechny nástrahy a obtíže nacházíme ve *Vita* útěchu. Romuald nebyl sám, v jeho životě je možné vnímat Boží pomoc. Démoni zmizeli před znamením kříže a vzýváním Kristova jména. Romuald mohl vyhánět démony z posedlých lidí.²³¹ Mimoto bylo mnohým lidem díky řadě zázraků jasné, že Bůh je s ním.²³² Petr nás dále zpravuje, že Romuald byl ve spojení s Bohem prostřednictvím modlitby. Byla mu darována milost mystického vidění.²³³ Jeho největší touhou ale bylo působit jako misionář. Vytrhnout ďáblu duše a přivést je k Bohu. Možná dokonce toužil dosáhnout největšího osvědčení, tedy mučednictví, ve kterém může ďáblu odolat v nejvyšší formě a přemoci jej ve smrti. To je viditelnou korunou askeze.²³⁴

Petr Damiani na příkladu svého mistra popsal vnitřní obsah poustevnictví a v písemné podobě jej nabídl pro budoucí generace. Vidíme, že mnohé Romualdovy ideje ještě nebyly uspořádány a pevně zakotveny a cítíme vnitřní žár, který mohly v Petrovi rozdmýchat.²³⁵ Vybízejí k novému mimořádnému životu, který vede k dokonalosti. *Vita Romualdi* má o tom přinést zprávu do všech klášterů.²³⁶ Pojednání o Romualdově životě má

²²⁶ Srov. MENDE, Magdalena. Petrus Damiani, sv. 1, Breslau, Phil. Diss., 1933, 24nn. Ďábelské přízraky na mnoha místech *Vita*. Zde jsou zmiňovány: Vit. Rom. 7.16.17.58.61.62.

²²⁷ Vit. Rom. 7.962C. 17. 969C. a další

²²⁸ Vit. Rom. 16.984B (dlouhé pusty).

²²⁹ Vit. Rom. 33.984A.

²³⁰ Vit. Rom. 34.985C.

²³¹ Srov. Mende 13nn. Vit. Rom. 17.24.32.63. Vyhánění ďábla: 60.

²³² Vit. Rom. 10.15.18. a ještě mnoho dalších zázraků.

²³³ Vit. Rom. 31.47.67. a jiné.

²³⁴ Vit. Rom. 39.989B. 64.1002n.

²³⁵ Srov. Vit. Rom. 64.1002n.

²³⁶ Romualdův portrét viz. Obr. 17, in: Obrazová příloha.

znamení formu a byla napsána s vnitřní účastí a přesvědčující silou. Poustevníkům představuje jejich zakladatele jako vzor, mnichům byl Romualdův život vážnou výzvou k tomu, aby toužili po něčem vyšším, aby pokud možno následovali ideje poustevnického života nastíněné v tomto spisu. V kláštorech nezřídka seděli Romualdovi „nejhorší nepřátelé“. Těm, kteří byli zvyklí na zahálčivý život, byly přísné požadavky krajně nepříjemné. Velmi často, když se Romuald pokusil prosadit v nějakém klášteře svoje představy a prohloubit disciplínu, se ho proto snažili od tohoto záměru odvést, pomlouvali ho a usilovali mu o život.²³⁷ Ale Romualdův požadavek přísné askeze, která musela proměnit celý mnišský život, už působil z poustevny, a tak muselo vylíčení jeho života, které Petr rozeslal na počátku čtyřicátých let, padnout na úrodnou půdu.²³⁸

Z několika míst ve *Vita* se dovídáme, že Romuald již vystoupil proti zlořádu simonie, který se rozšířil všude v Itálii, a dále se snažil přivést světské duchovní ke společnému životu, a tak u nich uskutečnit mírnější formu askeze.²³⁹

²³⁷ Romualdovo působení v kláštorech: Vit. Rom. 3.13.18.41.45.49. a dále.

²³⁸ Vita Romualdi můžeme tedy chápat jako „reklamní či propagační spis“.

²³⁹ Simonie: Vit. Rom. 35.986C 49.995C. – Kanovníci: Vit. Rom. 35.986n. Dobové posouzení Romualdova působení obsahuje „Disciplina Farfensis“: „Když bylo v Itálii vše zničeno a zpusťeno, tehdy byl vyburčován Romuald, který znovu nastolil normy staré spravedlnosti.“ Srov. HILPISCH, Stephan. *Geschichte des benediktinischen Mönchtums*, Freiburg i. Br., 1929, s. 159.

5. PŘEVOREM

Petr Damiani od počátku svého pobytu v poustevně vynikal svojí horlivostí v duchovním životě a ve studiu. Dokázal brzy získat přízeň svého převora²⁴⁰ a byl vyznamenán vedením diplomatických misí. Sepsáním *Vita Romualdi* vyplnil dávné přání mnohých poustevníků a současně podal vynikající důkaz toho, že je Romualdovým pravým žákem a učedníkem. Petrovy výjimečné schopnosti mluvily v jeho prospěch i v době, kdy převor uvažoval o svém nástupci. V ojedinělé harmonii se v Petrovi spojilo nadání, vzdělání a přesvědčení, proto jej převor staví do čela bratrů a s jejich souhlasem mu krátce před smrtí předává svůj úřad.²⁴¹

Petr Damiani se mohl při svém nástupu do úřadu převora ve Fonte Avellana ohlédnout za svými přinejmenším šestiletými zkušenostmi, které získal v tomto společenství. Seznámil se i s obyčejí jiných komunit, které mohly částečně ovlivnit jeho ustanovení. Prameny k tomu však mlčí. Jan z Lodi nám sděluje, že Petr Damiani znalosti o monastickém životě nejenom recipoval, ale také dále zprostředkovával. Aniž bychom chtěli o nepřehlédnutelné osobnosti tohoto reformátora jakkoli pochybovat, musíme mít na paměti, že *Vita Petri Damiani* odpovídá v té době obvyklému vzoru životů svatých. Programový charakter ve *Vita* sice chybí, ale oslavný podtón je zjevný a zřetelný.²⁴²

²⁴⁰ „... *discipulum, quem diligebat sicut unicum...*“, in: Vit. PD, hl. 5, odst. 121 B.

²⁴¹ Vit. PD, hl. 7, odst. 124 C. – Opati a převorí byli obvykle nejen vzdělaní, ale ve všech ohledech vynikající osobnosti: SCHMITZ, Philibert. *Geschichte des Benediktinerordens*, sv. 1. a 2., Einsiedeln – Zürich, 1947-1948, sv. 1, s. 53.

²⁴² Zázraky se nacházejí u Johanna z Lodi, *Vita Petri Damiani*, in: *Migne PL*, sv. 144, hl. 8nn, odst. 126nn a jiné.

5.1 HOSPODÁŘSKÝ ROZMACH

Téměř třicet let, od roku 1043²⁴³ až do smrti roku 1072, vedl Petr Poustevnu svatého Kříže.²⁴⁴ Zcela si vědom velké zodpovědnosti zasazoval se od počátku o to, aby poustevnu rozšířil a aby ji vyvedl z panujících nutných poměrů. Romuald a ostatní Petrovi předchůdci se nesnažili získat nějaké zajištění. Petr ale brzy poznal, že prohloubený a plodný duchovní život nebude možný, pokud ho bude denně znepokojoval starost o vše potřebné. Poměry ve Fonte Avellana musely být velice špatné, protože roku 1044 Damiani napsal ravennskému arcibiskupovi Gebhardovi: „*Přikázal jsi mi, nejmilejší Otče a pane, a příkazem uložil, abych k tobě přišel; já, který jsem byl již dříve z vlastní vůle chudý, tím že jsem se ujal vedení tak chudičkého místa, jsem nyní zchudl o tolik, kolik jsem jich začal vést. Zvažuji tedy, jak vést tak velké množství lidí a nemít prostředky pro poskytování nejnütnější obživy ...*“²⁴⁵ Předpokládal, že podmínkou opravdové duchovní proměny je společné vlastnictví. Na základě tohoto poznání se nový převor snažil, aby získal majetek v souladu s duchem poustevny, tedy ve skromném množství, aby se jeho druhové nemuseli starat o zajištění živobytí a mohli se soustředit na duchovní život. Za papeže Lva IX. (1049-1055) mu byl přenechán majetek v Massa Sorbituli, v biskupství Fossombrone. Zde nechal později zbudovat a vysvětit kostel, čímž vznikl spor mezi biskupem ze Sinigaglia a biskupem z Fossombrone tak vážný, že byl dokonce na nový kostel uvalen interdikt.

²⁴³ JAN Z LODI, Vita Petri Damiani, in: *Migne PL*, sv. 144, hl. 7, odst. 124C.

²⁴⁴ Podle Reindela (Ep. 3, in: Briefe, sv. 1, s. 106, pozn. 5) se stal Petr převorem teprve krátce před smrtí arcibiskupa Gebharda z Raveny. (den Gebhardovy smrti se v nekrologiích pohybuje mezi 16. a 23. únorem 1044). Z toho vyplývá, že se stal převorem po svém návratu z kláštera sv. Vincenza, tedy mezi léty 1042 a 1044.

²⁴⁵ „*Praecipisti mihi, dilectissime Pater et domine, et praecipiendo mandasti, ut ad te venirem; sed ego pauperculum locum ad regendum suscipiens, qui prius per memetipsum solummodo pauper exstisti, nunc per tot pauper effectus sum, quot regendos accepi. Perpendo igitur et quale sit plurimos regere, et praebendae necessitatis stipendia non habere...*“ Ep. 3, in: Briefe, sv. 1, 1983, s. 106, ř. 3nn. K chudobě poustevníků srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 30 a Della Santa, *Idea monastice*, s. 103n.

K Petrově držbě patřil mimoto ještě Svatý Lukáš v Cubbio a jeden kostel neznámého zasvěcení. Dále k tomu přicházely větší územní dary v oblasti u Caglio a roku 1069 získala poustevna dědičné nájemní právo na rozsáhlé pozemky u Spoleta a Noxera.²⁴⁶ Petru Damianovi se do konce života podařilo jeho záměr uskutečnit. V průběhu času bylo vytvořeno dostatečné vlastnictví, jak vyplývá z listiny z roku 1072, která v roce Damianovy smrti potvrzuje jeho nástupcům majetky poustevny.²⁴⁷ Další nárůst jmění souvisel s příchodem nových mnichů, kteří přinášeli majetek s sebou. I když rozsáhlé příspěvky byly ojedinělé. Petr Damiani píše: „*Neboť na tomto místě, kterému se říká fons Avellani, nás žije přibližně dvacet mnichů v celách, každý v odpovídající poslušnosti, takže všichni dohromady s novici a pomocníky sotva nebo jen málo převyšujeme počet třiceti pěti. Tak vypadá v současnosti naše řehole.*“²⁴⁸ Laičtí bratři zaopatřovali všechny nutné práce, takže poustevníci mohli více času věnovat modlitbě, rozjímání a studiu, a nebyli už existenčně závislí na ruční práci, která ve Fonte Avellana hrála očividně malou roli.

Díky zvýšenému počtu uchazečů bylo možné a současně také nutné vybudovat střed mnišského sídliště a zbudovat klášterní budovu.²⁴⁹ Doposud byly cely mnichů rozesté v okruhu kolem kostela. Petr chtěl výstavbu realizovat také proto, aby poustevnu zviditelnil. Domníval se, že tak přitáhne ty, kteří tíhnou k tomuto způsobu života a přejí si – přinejmenším o svátcích – slavit slavnostní bohoslužbu, jak je to v kláštorech běžné, plné samoty se ale obávají. Petr sám málo uvažoval o přepychu a nádheře bohoslužeb, ale nehledě na svůj vlastní názor obstaral stříbrný procesní kříž, zvony a liturgické nádoby.²⁵⁰ Do té doby se k eucharistické oslavě musely používat

²⁴⁶ DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 29.

²⁴⁷ Dle Dresslera uvádí tato listina dvanáct kostelů s příslušejícími statky a ještě další pozemky.

²⁴⁸ Srov. Ep. 18, in: Briefe, 1983, s. 170, ř. 17nn: „*In hoc nempe loco, qui fons Avellani dicitur, plerumque viginti plus minus monachi per cellulas, sive in assignata cuique oboedientia degimus, ut omnes simul cum conversis et famulis tricenarium quinarium numerum aut vix aut breviter excedamus. Videndi autem regula hoc nostro tempore talis est.*“

²⁴⁹ K tomu: PIERUCCI, Celestino. San Pier Damiano e i beni temporalí, in: *San Pier Damiano nel IX centenario della morte (1072-1972)*, sv. 2, 1972, s. 291-305. Cely mnichů byly zbudované ze dřeva.

²⁵⁰ DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 30.

cínové nebo ještě levnější kalichy, nyní Petr nechal zhotovit dva pozlacené stříbrné. Dále opatřil mešní roucha a oltářní plátno. Mnohé z toho dostal také formou darů, jako například dvě roucha od arcibiskupa Wida z Milána.

Také knihy byly v době, kdy mladý převor nastoupil do úřadu, ve Fonte Avellana vzácností. Petr Damiani se velmi zajímal o knihy různého zaměření, nejenom o texty mešní, ale i o široký studijní materiál. Postupně proto obstaral všechny knihy Starého a Nového zákona,²⁵¹ dále životy mučedníků, sbírky kázání a biblické komentáře mnohých církevních otců, z větší části prostřednictvím opisů, které byly zhotoveny v klášteře. Možná, že dnes ještě vlastníme část rukopisů pořízených Petrem Damianem ve Vatikánské knihovně. Plodné využívání tohoto pokladu mu velmi leželo na srdci a stále znovu svým bratřím důrazně nakazoval pečlivé zacházení se svazky, které byly získány s tak velikou námahou.²⁵²

Rozšiřující se vlastnictví, kterým se Fonte Avellana dostává do kontaktu s jinými kláštery, stejně jako církevně politická činnost Petrovi umožnily se od té doby, co byl převorem, aby se vydával na cesty. Při tom se někdy naskytla příležitost propagovat poustevnictví. Tak se z pramenů dozvídáme o jeho kazatelské činnosti ve střední Itálii. V klášterech a při mnohých důvěrných rozhovorech získával jiné pro svůj životní ideál, stejně jako Romuald. Na svých cestách zreformoval Petr řadu převorství a poustevn a připojil je k Fonte Avellana.²⁵³ Jak prokazuje Damianův itinerář,²⁵⁴ nabízely se mu v průběhu života další příležitosti k navázání kontaktů s monastickými, především cenobitskými reformními centry. Rané sepsání zvyků ve Fonte Avellana v dopisu 18, které později podrobněji objasnil a jen

²⁵¹ K tomu: Obr. 16, in: *Obrazová příloha*.

²⁵² Op. 15.18.350 D. Op. 50.7.741 A. Srov. Také Ep. 2.12.280n.

²⁵³ CACCIAMANI, Giuseppe. Le fondazione di S. Crocedi Fonte Avellana, in: *Ravennatensia*, roč. 5, 1976, s. 5-33.

²⁵⁴ Lucchesi, Vita Nr. 153, s. 159nn a Nrn. 155n, s. 15-19.

nepatrně modifikoval především v dopisu 50,²⁵⁵ však vylučuje zásadní změnu jeho eremitské koncepce pod vlivem dalších osobních zkušeností.²⁵⁶

Počet eremitů neustále rostl, a bylo tedy nutné zakládat nové poustevny. Fonte Avellana se nemohla zvětšit nad určitý počet, protože Petr nechtěl měnit charakter společenství. Hledal proto pro založení poustevny nová místa.²⁵⁷ Najít výhodné, to znamená odloučené, místo s dobrou dostupností vody nestačilo – vlastník takové půdy musel dát k založení nového kláštera souhlas.²⁵⁸ Brzy se zdálo, že Petr místo našel.²⁵⁹ Zmiňuje se o tom v listu 63: „... se skupinou z Faventina našel odpovídající místo, které se jmenuje Gamonium, kde po zřízení obydlí určil další, kteří měli sloužit Bohu. Ale zbudoval také v sousedství tohoto místa klášter, kterému se říká Acerata ...“²⁶⁰ S tímto místem Petr zůstal v živém spojení. Několikrát tam pobýval a poslal tamním poustevníkům dva větší spisy. Stejně tak odtud dopisy psal (např. papeži Viktoru II.) a možná zde také sepsal dílo *De fide catholica*.²⁶¹ Později tento klášter zastupoval při jednání s toskánským markrabím Gotfrídem a jeho ženou Beatrix, které žádal o finanční výpomoc.²⁶² Petr se u mnichů těšil velké úctě.²⁶³

²⁵⁵ Ep. 50, in: *Briefe*, sv. 2, 1988, s. 77-131.

²⁵⁶ K tomu: LOHMER, Christian. »Heremi Conversatio«. *Studien zu den monastischen Vorschriften des Petrus Damiani* (Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinertums Bd. 39), 1991, s. 46.

²⁵⁷ Vit. PD 7. 125 A: „... coepit alla loca perquirere...“

²⁵⁸ Srov. Obr. 18, in: *Obrazová příloha*.

²⁵⁹ Jednou z reálných možností je klášter S. Giovanni in Acereta, který založil Petr Damian, srov. Ep. 63, sv. 2, 1988, s. 222, pozn. 5. List 55 sepsal Damiani pravděpodobně v Aceretu. K tomu: JAN Z LODI, Vita PD, hl. 7, s. 94: „Sed et vicinum ... quod Areta dicitur“.

²⁶⁰ Nelze s jistotou říci, o jaké místo se jedná. Je třeba počítat přinejmenším se S. Giovanni di Acereta a nedaleko ležící poustevnou S. Barnaba di Gamugno. JAN Z LODI: Vita PD, hl. 7, odst. 125AB: „... in comitatu Faventino congruum reperit locum, qui nuncupatur Gamonium, ubi praeparatis habitaculis alio Deo famulatueros constituit. Sed et vicinum huic loco monasterium, quod Acerata dicitur, construxit...“ K tomu dále srov. listiny z roku 1063, in: Migne PL, sv. 144, odst. 497nn, z let 1060-61.

²⁶¹ Vit. Rod. 20. 1020 C. Ep. 5, 10. 353. Jeden dopis papeži Viktoru II. (Ep. I, 5) je v Codexu z Acereta (Vat. Ottobon. Lat. 339), právě tak jeden kus z Op. I – Spisy Damianovy poustevníkům z Gamugna: Ep. 6, 32. Op. 54.

²⁶² Ep. 148, in: *Briefe*, sv. 3, 1989, s. 545: „Filius hic noster, abbas videlicet monasterii sancti Iohannis Baptistae, bibliothecam emit, sed quia non potest precium inopia constringente persolvere...“

²⁶³ Mniši odtud přispěchali do Faenzy, když se dozvěděli, že Petr Damiani umírá. Jeden z nich sepsal báseň o Damianově životě. Srov. Vit. PD 22, 143 B.

Roku 1057 daroval Damiani další klášter, vybudovaný v Camporeggianu a zasvěcený svatému Bartolomějovi,²⁶⁴ s rozsáhlými pozemky třem bratrům Petrovi, Janovi a Rudolfovi a jejich matce Rotii. Petr a Rudolf byli sami poustevníci. Roku 1063 slíbil opat kláštera Jan, třetí bratr, dvakrát do roka dodávat poustevně třicet ryb a mimoto přislíbil přijetí nemocných poustevníků. Ve stejném roce se klášter dostal pod ochranu Svatého stolce poté, co mu už Mikuláš II. (1059-1061) udělil privilegium. Později vedl Camporeggiano opat Mainard, také v závislosti na Fonte Avellana.²⁶⁵ Petr dále uvádí *rectora monasterii* Richarda.²⁶⁶

Nebylo toho málo, co do té doby Damiani stačil vykonat. Sám také zmínil pln pokorné hrdosti v listu roku 1059 popřípadě 1060, že už založil dva kláštery.²⁶⁷ Tím ovšem jeho fundační činnost zdaleka nekončí.²⁶⁸ Na statech Petra Bennona v blízkosti Rimini a nedaleko od Murciana vznikl u řeky klášter svatého Řehoře.²⁶⁹ Jeho založení spadá do roku 1061, později byly tomuto klášteru poskytnuty další dary od vdovy a Bennonových synů. Pro jistotu předal Damiani klášter svatého Řehoře roku 1071 místnímu biskupovi, který slíbil, že bude hájit opata, mnichy a jejich práva.²⁷⁰

Za bezmála třicetileté působení zbudoval Petr Damiani ve Fonte Avellana, na místě někdejší malé Romualdovy poustevny, centrum této životní formy. Odtud pak založil tři poustevny, tři kláštery a přinejmenším další dva podřídil svému vedení. Z mnohých znaků můžeme vyvodit, že na své fundace zodpovědně dohlížel. Mnohé nové poustevny vedl na počátku sám. Nechal tam vystavět cely, oratoře, kostel a klášterní budovy. Jeho

²⁶⁴ IP 4, 90n. – Vit. Rod. Prol. A I. 1009 BC. – Rudolfovi (a Aripandovi): Ep. 6, 19. – 1139 se objevil klášter ve vlastnictví Fonte Avellana: PL 179, 474D (listina Inocence II.).

²⁶⁵ IP 4, 91 n. 3.

²⁶⁶ Ep. 6, 25. 414 B a Ep. 8, 10. 483C.

²⁶⁷ Op. 53, 4. 794 D: „...*duo, inquam mihi nova sunt monasteria, unum ad calcem jam, Deo auxiliante, perductum; alterum vero, necdum episcopali dedicatione firmatum*“ – Srov. Také Op. 19 praef. 423 D. II. 442 C. (obě místa jsou z let 1059-60).

²⁶⁸ JAN Z LODI, Vita Petri Damiani, in: *Migne PL*, sv. 144, hl. 7, odst. 124C-126A. Srov. SANTA, Mansueto della: *Ricerche sull'idea monastica di San Pier Damiano* (Studi e Testi Camaldolesi 11), Arezzo, 1961, s. 97-105.

²⁶⁹ Klášter je zmiňován v Vit. PD 7. 125B. 23. 144 B. Právě pro otce onoho Petra složil Damiani náhrobní nápis: Carm. 214. 968 D.

²⁷⁰ O dalším Damianově založení v oblasti Penna existuje jen jedna nejistá zpráva, in: Ann. Camaldul. 2, Biskup z Penny: Op. 19, 7. 437 A.

prvními pomocníky přitom byli eremité z Fonte Avellana, odtud také obvykle pocházeli první převoři. Téměř ve všech případech lze doložit, že Petr vybavil nové kláštery od počátku dostačujícím majetkem, aby své nástupce ušetřil oné hořké zkušenosti, kterou sám učinil ve Fonte Avellana. Jeho cílem pochopitelně nebylo velké bohatství, chtěl klášteru pouze zajistit nutnou obživu, aby se v něm mohl nerušeně vyvíjet duchovní život. V této otázce musel vyslechnout mnohé výčitky.²⁷¹ Ke stabilitě jeho nových fundací sloužila také privilegia a přísliby ochrany, které si opatřil u místních biskupů a u papeže. Pokud však přece přišlo nějaké nebezpečí a hrozba, stál Petr na straně nově založených institucí svou radou a útechou. Rozhodoval také spory mezi jednotlivými fundacemi.

5.2 CONGREGATIO

Středem veškerého působení Petra Damiana zůstala Poustevna svatého Kříže ve Fonte Avellana, které si cenil nade všechno jako duchovního domova a vzoru důsledného způsobu života poustevníků. Tak vztáhnul všechny povinnosti, které vznikly novým komunitám v souvislosti s jejich založením a další péči o živobytí a existenci, na Fonte Avellana,²⁷² a povýšil ho tím na hlavu této „congregatio“. Právní vztah mezi mateřskou poustevnou a novými fundacemi byl ale z počátku velmi slabý, dozvídáme se jen o nepatrných ročních poplatcích a u klášterů ještě o povinnosti přijímat nemocné poustevníky. Jinak jsme pouze jednou zpraveni o tom, že Petr a poustevníci vynesli závazné rozhodnutí pro vnitřní život.²⁷³ Celé toto společenství držela pohromadě především osobnost Petra Damiana, a tak se v listinách často setkáváme s formulací: „*Já Petr, hříšný mnich, se společným souhlasem větších a menších, stanovuji, rozhoduji a neporušitelným*

²⁷¹ Ep. 6, 9.383n.

²⁷² Op. 14. 329 CD. Vit. PD 7. 125 B. Petr měl velmi silný pocit domova ve Fonte Avellana: Ep. 6, 5.378n.

²⁷³ DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 37.

ustanovením zákona potvrzují, ...²⁷⁴ Zřetelně to také poznáváme z jeho starosti, která se ho zmocnila, když myslel na smrt. V jednom z dopisů napsal: „*A prosím Ducha svatého, aby, až zemřu, mezi vámi rostla táž svornost, která ve vás poutem lásky vytváří jedno srdce a jednu duši.*“²⁷⁵ Musel být za svého života neúnavně činný, aby tuto svornost posílil a aby předal svým spolupracovníkům životní řád. Pochopitelně se tedy obával, že se vnitřní přesvědčení po jeho smrti vytratí.

Petr Damiani byl tím pravým převorem. Celou svou bytostí a celým svým životem naplňoval požadavky, které sám stanovil pro představeného poustevny. Byl poustevníkem z nejhlubšího přesvědčení a z primárního poslání, chytrý a přesvědčivý v jednání, vzdělaný a dostatečně obeznámený s různými formami řeholního života, navíc měl vlastní zkušenost s duchovním obrácením. Byl spolubratrům životním vzorem a zároveň

²⁷⁴ Za Romualda, předtím, než se Petr stal převorem, neexistovalo vůbec žádné spojení mezi jednotlivými poustevnami. Teprve Damiani semknul kláštery a poustevny kolem Fonte Avellana, jak stará zřízení tak i nová založení: „...*monasteria noviter ab eo plantata ... et omnes eremos, quas vel fecerat vel suo patrocínio gubernabat*“, in: It. Gall. 6. „...*nos etiam eremis sive monasteriis quorum videlicet ... ministri sumus*...“, in: Op. 33, 3. odst. 564 D. – Tak pojímá pojem „congregatio“ u Damiana víc než jen jednotlivá klášterní společenství. Srov. předání pozemků v dědičném pronájmu roku 1065: „*Ego ... Petrus Dei gratia prior Fontis Avellanae una cum voluntate monachorum meorum et cuncta congregatione iure emphiteosim do et trado*...“ K tomu: GIBELLI, Alberto. *Monografia dell' antico monastero di S. Croce de Fonte Avellana, i suoi priori ed abbatì*, Faenza, 1895. Jestliže Damiani vnímal Fonte Avellana jako střed, vztahoval všechny povinnosti závislých klášterů na poustevnu: poplatky, odvody, atd. Ale tato právní vazba byla vytvořena jen velice slabě. Celé společenství je Damianovým dílem a bude také do konce drženo jeho osobností. Tak může psát: „*Omnibus fratribus in qualibet eremo sub nostri ministrerii custodia constitutis, ...*“ a „...*loca ista nobis commissa, ...*“, in: Ep. 6, 36.434); nebo: „*Nos etiam, quibus ... animarum vestrarum est commissa custodia ...*“, in: Op. 54, 1.795C; podobně také v listině, in: Migne PL, sv. 144, odst. 500 B: „*Unde nos eorum paci, quod nobis commissi sunt, necesse est providere, ...*“ Petr tedy stojí nad kláštery a poustevnami, proto to také znamená, že je řídí (suo patrocínio gubernabat) nebo klášter je svěřen jeho dispozování („dispositio“ St. Gregor). Petrova dispoziční moc se ale méně vztahuje, jak se zdá, na vnější řízení a také na volbu převorů, opatů a dalších. My od něho máme doloženy pouze upomínky a příkazy, které se vztahují na určité zvyky v klášteře. Např.: Ep. 6, 32. 429 C. 423 B. Taková pravidla ustanovil jen ve shodě s ostatními mnichy: „*Ego Petrus peccator monachus, cum communi fratrum maiorum minorumque consensu, statuo, decerno et inviolabilis iudicii sanctione confirmo, ut ...*“, in: Ep. 5, ř. 40nn. V průběhu doby se sice právní vazba zesílila, na Damianově stanovisku ale tento vývoj nic nezměnil. V Damianově době se nikdy v kongregaci Fonte Avellana nevytvořily vztahy, jaké známe z přísné hierarchie Cluny. Srov. SCHMITZ, Philibert. *Geschichte des Benediktinerordens*, Einsiedeln – Zürich, 1947-1948, sv. 1, odst. 134. Jestliže osobně jednomu mnichovi přikázal převzít úřad, tak přece stále ještě spolurozhodovala volba bratří: „*A me plane iussus, imo rogatus, et a fratribus indifferenter electus, eremi regimen suscepisti*“, in: Ep. 6, 9. 387 D. Vazbou celého společenství je v Damianově smyslu „láska“: Spojení Acereta-Gamugna: „...*fraterna charitas utrumque in amore Christi connectat*“, in: Migne PL, sv. 144, odst. 500 D.

²⁷⁵ „*Et oro Spiritum sanctum, ut eadem, me defuncto, inter vos concordia vigeat, quae nunc in vobis cor unum et animam unam per charitatis glutinum confiat*“, in: Ep. 6, 36.434 C; krátce před tím napsal: „...*loca ista nocis commissa, me vivente quasi unum sunt*“, in: tamtéž, odst. 434 B.

důslednou a přísnou autoritou.²⁷⁶ Všechny tyto vlastnosti mu umožnily udržet nové kláštery a poustevny jako jedno společenství a svým působením a příkladem utvářet jejich život a vštěpovat jim vědomí, že všechna spása závisí na převorovi.²⁷⁷ Aby postupně vytvořil ve všem stejně smýšlející rodinu mnichů, dával Petr při svých návštěvách v obecné řeči v kapitule a v osobních rozhovorech ponaučení a povzbuzení.²⁷⁸ Na druhé straně se nezdráhal obrátit pro radu²⁷⁹ na některého bratra, který ho nazýval učitelem a mistrem. Zvláště vítanou příležitostí v tomto úsilí nabízela kázání. Dochováno je jich kolem šedesáti a jsou většinou uložena v kláštorech.²⁸⁰ V dopise, ozdobeném různými rétorickými prostředky a plném velkého nadšení,²⁸¹ volá na mnoha místech po přísnosti, ctnostném způsobu života a po vzájemné lásce. Představené nabádá, aby dbali svých povinností, ale neplnili je s přehnanou mírností. Mnichům předkládá zářný vzor.

Zatímco jsou pro nás tyto stránky Damianova působení zachytitelné jen v náznacích, rozsah a obsah duchovní péče o kongregaci a jeho působení uvnitř mnišství z jeho písemných děl poznáváme podrobně. Kolem padesáti dopisů (tedy téměř třetina větších listů, které se dochovaly) je adresováno opatům, převorům, klášterům, poustevnám, jednotlivým mnichům a poustevníkům.²⁸² Přitom Petr dbal na to, aby se jeho spisy široce rozšířily a aby se všude četly. Tak se nám nabízí možnost seznámit se jak s vnější a vnitřní formou Damianových děl, tak i s jejich duchem. Před analýzou

²⁷⁶ Op. 15, 28.360n.

²⁷⁷ Op. 15,31.363 BC. O Damianově vztahu ke spolubratrům srov. ROTH, P. W. E. Der heilige Petrus Damiani, in: *Studien u. Mitteilungen aus dem Benediktiner- u. Cisterzienserorden*, roč. 7, 1886, s. 116.

²⁷⁸ Vit. PD 7. 125 C. Vit. Rod. 11. 1020.

²⁷⁹ Op. 11 praef. Srov. Kolping 23. – Vedení a osobní rozhovor např. také: Op. 9, 5. 218 B. Op. 12, 1. 251 C. Op. 29. 517 BC a další.

²⁸⁰ Kázání před mnichy, srov. BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947, s. 15, pozn. 55, dále Serm. 32, 678 B. O opatských a kněžských povinnostech Serm. 5 a 6. Další určená čtenářům biblických komentářů: Serm. 74. 919 D. – Serm. 6 držel v St. Apollinaris in Cl. u Ravenny: Serm. 38 v Arezzu, ve sv. Petru v Římě kázal Petr dle Ep. 8, 1. 461. Veřejné kázání je ještě zmíněno v Ep. 5, 12.354. Mnohá kázání ale Petr vytvořil jen písemně, srov. Serm. 21. 620 A.

²⁸¹ O Damianově kazatelských schopnostech: Vit. PD 15. 132 BC. Srov. mimoto jeho kázání v Milánu a Halonu. – Damianovy požadavky na kazatele: Op. 24, 6. 490 BC. Op. 45. 698 B. Ep. 8, 1. 462 A.

²⁸² Mínění Jana z Lodi o otázce Damianova působení: Vit. PD 7. 125 C. – Většina těchto spisů je sestavena mezi dopisy v knize 6, dále Op. 1, 11 až 15, k tomu ještě listy Desideriovi a jeho konventu.

životního řádu eremitů se ale pokusím načrtnout Petrovo stanovisko k cenobitskému životu a k Benediktově řeholi a vysvětlit na tomto základu, jaký byl v jeho kongregaci vztah mezi klášteřem a poustevnou.

V jednom dopisu si opat „J“ stěžoval na to, že Petr přijal mnichy z jeho klášteřa do poustevny, a při tom odkázal na jedno místo z Benediktovy řehole, které zakazuje převzít mnichy z jiného klášteřa bez dovolení jejich opata. Petr se snaží ospravedlnit své jednání a říká: „... *at' poustevníci přijímají bratry mnichy přicházející z klášteřa s dovolením opata bez omezení*“.²⁸³ Současně odpovídá na naši otázku po vztahu k Benediktově řeholi: „...*zajisté nařizoval svatý Benedikt svými předpisy, ale nepřisvojoval si učitelský úřad nad poustevníky*“. A toto Petr dokazuje větami z řehole, ve kterých Benedikt vysvětluje, že píše cenobitům,²⁸⁴ jako také z faktu, že se Benedikt v 61. kapitole se svým ustanovením obrací na opaty, ale ne na převory pousteven. Benediktova řehole tedy není pro poustevníky závazná.²⁸⁵ Dokonce i Benedikt ve svých regulích oslovil mnichy, aby usilovali o poustevnický život, neboť už v první kapitole vyzývá: „*Dalším druhem jsou anachorité neboli poustevníci, kteří už v řeholním životě nejsou horliví začátečníci, ale prošli všednodenními zkouškami v klášteři. S pomocí mnoha lidí se naučili bojovat proti ďáblu, v šiku bratří se dobře vycvičili k boji v samotě. Jsou jistí a jsou schopni s Boží pomocí bojovat proti špatnostem těla i myšlenek vlastními silami, bez opory druhého člověka.*“²⁸⁶ Benedikt

²⁸³ Ep. 6, 12. 392nn. – Reg. Ben. 61: „*Caveat autem abbas, ne aliquando de alio noto monasterio monachum ad habitandum suscipiat sine consensu abbatis eius aut literis commendatoribus.*“ Způsob Petrova jednání je velice těžké ospravedlnit pravidly svatého Benedikta. Damianova argumentace je, objektivně řečeno, nesprávná, neboť z vyššího stavu poustevnického života nelze vyvodit, že by bylo povoleno bez schválení z klášteřa opustit nižší stupeň. To, co zde Damiani činí, je překrucování skutkové podstaty dialekticky plně vzdělaným člověkem. – Je také zajímavé, že Damiani při urovnání sporu mezi svojí poustevnou Gamugna a klášteřem Acereta průkazně doložil pravý protiklad, tedy mínění opata J.: „...*et eremitaie fratres monachos de monasterio venientes cum licentia abbatis licenter admittant*“, in: Migne PL, sv. 144, odst. 501 B.

²⁸⁴ Reg. Ben. 1. vypočítává různé druhy mnichů a pak říká: „*His ergo omissis ad coenobitarum fortissimum genus disponendum... veniamus.*“ Srov. Ep. 6, 12. 392 C.

²⁸⁵ Ep. 6, 12. 392 CD. Reg. Ben. 1 a 61.

²⁸⁶ SV. BENEDIKT Z NURSIE: *Regula Benedicti*, Praha: Benediktinské arciepatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 1998, kap. 1, s. 12: „*Deinde secundum genus est anachoritarum, id est heremitarum, horum qui non conversationis fervore novicio, sed monasterii probatione diuturna, qui didicerunt contra diabolum multorum solacio iam docti pugnare et bene extructi fraterna ex acie ad singularem pugnam heremi securi iam sine consolatione alterius sola manu vel brachio contra vitia carnis vel cogitationum deo auxiliante pugnare sufficiunt*“.

také označuje svoji řeholi jako „*initium conversationis*“, což Damiani vysvětluje jako „pravidla pro začátečníky“ a sám poukazuje na cestu k naplnění prostřednictvím Bible a spisů otců.²⁸⁷ V klášteře se proto mnich cvičí a připravuje se po nějakou dobu (*ad templu*) v poslušnosti podle pravidel na poustevnictví, neboť podle Damianova pojetí Benedikt člověka do kláštera přijímá jen proto, aby ho zavedl do poustevny. Petr dále vysvětluje: „*Tak neznamená klášter pro toho, kdo usiluje o horu dokonalosti, místo k dlouhému pobývání (transitus:mansio), ne příbytek, ale hostinec (habitatio: hospitium), ne cíl jeho snažení, ale přestávku na cestě (finis intentionis: quies itineris)*“.²⁸⁸ Kdo přestoupí do poustevny, k vyšší životní formě, budiž veleben. A proto pouze stáří nebo nemoc jsou pro Petra překážkou k poslednímu kroku. Všechny bratry nabádal, aby vyhledali poustevnu,²⁸⁹ protože ta je pro Petra naplněním, o které musí každý usilovat.²⁹⁰

Petr přitom nešetřil slovy chvály. Dlouhá kapitola: „*Laus eremiticae vitae*“²⁹¹ představuje co do úrovně jazyka a užitých výrazových prostředků opravdu rétorické umělecké dílo. Petr označuje poustevnický život jako „*aurea via*“²⁹² a vysvětluje, že mezi všemi cestami „*žádná není tak přímá, tak jistá, tak vhodná a prostá všech nohy podrážejících pochybení...*“²⁹³

V tomto duchu upravil Petr vnitřní zřízení regulí a vztahy mezi kláštery a poustevnami, aniž by však při tom jednal zcela jednotně, všechno se přece ještě nacházelo ve vývoji. Většinou Petr při zakládání rozdělil klášter

²⁸⁷ Reg. Ben. 73.: „*initium conversationis*“ srov. 396 B.

²⁸⁸ 393 D. Různá srovnání: 393 BC.

²⁸⁹ 396 B.

²⁹⁰ Že by o to měl každý usilovat, vyjadřuje Damiani mezi řádky: 396 CD. 396 B. Vůči arcibiskupovi z Besancon se neodvážil, tento názor zastávat: Op. 10 praef. Podobná argumentace jako v Ep. 6, 12 se nachází v Op. 13, 4.7. Na základě Ep. 6, 12 věřil Franke (FRANKE, Walter. *Romuald von Camaldoli und seine Reformtätigkeit zur Zeit Ottos III.*, Berlin, 1913, s. 150), že je možné rozdíl mezi Romualdem a Benediktem charakterizovat následujícím způsobem: „...jen v tom se charakteristicky odlišuje od Benedikta, že stavěl poustevnický život jako nutný cíl pro každého mnicha, Benedikt pro několik vyvolených“.

²⁹¹ Op. 11, 19. 245-251. *De solitariae vitae laudibus*: Op. 15, 1. 336n.

²⁹² 336 C; Reklama: Op. 13, 4. 295 C. Ep. 6, 12. 394

²⁹³ „...*nulla via est tam recta, tam certa, tam expedita atque cunctis supplantatoriae impactionis offendiculis aliena...*“ 337B.

a poustevnu, které pak žily podle rozdílných pořádků.²⁹⁴ Základ a první formu pro lidi, kteří vstoupili přímo do poustevny, však tvořila Benediktova řehole.²⁹⁵ Otázkou je, proč potom vůbec Petr zakládal kláštery, často navíc vedle poustevnické kolonie. K tomu je třeba říci, že zpočátku měl Petr ke klášterům a jejich zvykům nepokrytý odpor. Doufal ale, že ve vlastních klášterech, kde může upatnit svůj vliv a vliv svých žáků, bude možné snáze naplnit smysl, který jim přisuzoval. Petrovy kláštery měly být přípravou na cestě k poustevnictví. V jiných klášterech bylo ale příliš velké nebezpečí, že bude mnich odveden od vstupu do poustevny, neboť se tam žije podle jiného výkladu Benediktovy řehole.²⁹⁶ K tomu mohl působit ještě odpor k úpadku mnohých klášterů oné doby. To, že Petr zakládal kláštery ještě v druhé fázi svého působení, může souviset s tím, že i on pochopil, jakou vzácností zůstal přestup k poustevnictví.

Petr přisoudil svým klášterům tři úkoly:²⁹⁷

1. Klášter je místem přípravy a školou pro mnicha, který se jednou má stát poustevníkem. „*Ten at' se cvičí v zásadách řeholní poslušnosti*“, říká Damiani, „*aby život v klášteře nebyl ničím jiným než přípravou poustevníka, a cele usiluje o vyšší cíl, k čemuž se předtím v klášteře cvičí.*“²⁹⁸ Zde má být po době prověření a přivyknutí povolán k vyšší životní formě. Mimoto mu má klášter tento postup ulehčit. Možnost přestupu je právně ustanovena a je třeba souhlasu opata, aby případně zabránil přijetí řeholníka nezralého nebo vedeného nesprávnými motivy.

2. Klášter zajišťuje existenci poustevny díky dorostu, který z něj přichází, a také materiální podporou. Za to platí poustevna ročně určitý poplatek – přesto, že je jinak plně nezávislá a svobodná a sama disponuje svým majetkem. Stane-li se, že poustevna zanikne, to znamená že tam žijí

²⁹⁴ „...diversis utentes regulis non eiusdem conversationis instituta custodiunt“, in: Migne PL, sv. 144, odst. 500B.

²⁹⁵ Srov. Op. 14, 334n. Op. 15, 30.362.

²⁹⁶ Op. 15,30.362 B.

²⁹⁷ DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 43.

²⁹⁸ „...hic se ad templum sub oboedientiae regularis exercent disciplina, ut videlicet monasterii conversatio non aliud quam eremi sit praeparatio, et altiori proposito totus militet, ad quos se prius in monasterio constitutus exercent“, in: Ep. 6, 12.393 D.

méně než tři mniši, případně její majetek klášteru. Existuje však možnost nechat ji v budoucnu znovu ožít.²⁹⁹

3. V klášteře naleznou bratrské přijetí všichni staří a nemocní poustevníci, kteří už nejsou schopni dostát požadavkům poustevnického života.³⁰⁰

5.2.1 VIVENDI REGULA

Pro život v poustevnách neexistoval žádný obecně platný zákon. Východní poustevnické řehole sice ukazují cestu, ale jako celek byly vytvořeny pro jiné vztahy a v jiné době, a navíc se při silně individualistické tendenci všech poustevnických povah pochopitelně snadno rozcházejí. Romuald neseřadil žádná pravidla a poustevnický život se od té doby šířil v severní Itálii jen v živém cvičení a v ústní tradici. V tom viděl Petr Damiani nebezpečí zfalšování a zploštění ideálu poustevnictví. Před očima měl často příklady z vlastních poustevn.³⁰¹ Proto načrtl životní řád pro společenství poustevníků. Tento pokus je nám dochován ve dvou různých zněních.³⁰²

Srovnání ukazuje, že op. 15 vzniklo později. Petr převzal životní řád (*vivendi regula*) z větší části z op. 14, ovšem doplnil ho dalšími texty, které mají z části nový smysl.³⁰³

De ordine: Tento spis je převorovou závětí, kterou patrně napsal už dříve, aby zachoval pořádek pro všechny případy. S napomínajícími slovy se proto na konci spisu obrací na své nástupce v úřadu a požaduje, aby se věrně a neochvějně drželi zvyků, které jsou vžité. Tento malý spis je ale zcela

²⁹⁹ Tento stav se jednoznačně vytvořil v Gamugna-Acereta: Srov. *Migne PL*, in: sv. 144, odst. 500: Ustanovení o vztahu při zániku poustevny jsou, bohužel, zkomolená. Srov. *Migne PL*, sv. 144, odst. 502 A.

³⁰⁰ Acereta: *Migne PL*, sv. 144, odst. 501B. Camporeggiano: IP 4, 90.

³⁰¹ Ep. 6, 32. Op. 54. 55.

³⁰² Op. 14: *De ordine eremitarum et facultatibus eremi Fontis Avellani* a Op. 15: *De suae congregationis institutis*.

³⁰³ Op. 14. 330A: „*Ab octavis nempe Dominicae resurrectionis...*“ do odst. 333 C.: „*...quae silentio praetermissa sunt, debeat aestimari ...*“ odpovídá z větší části: Op. 15, 6. 8.-12. (340 B-345 C; bez kap. 7. 342 B-D).

nedostatečný, protože není podrobný a navíc je neúplný. Petr v něm načrtl, co se mu zdálo obzvláště důležité.³⁰⁴

De institutis: Tento druhý text se jeví jako promyšlenější, přinejmenším v uspořádání, už je také mnohé doplněno, i když i zde nejsou pojednány všechny otázky. Tento spis je určen Štěpánovi, který přišel z kláštera do poustevny. Petr mu v něm zprostředkovává pravidla poustevnického života. Proto vzal svůj první spis a přepracoval ho. Nepatřičné kapitoly vypustil, ale některé doplnil. Především napsal na začátek pět kapitol jako úvod a ve druhé části (kap. 13nn.) přináší rozsáhlý dodatek, zároveň také mnohé opakuje. Petr byl při psaní inspirovaný odstavci z Benediktovy řehole.³⁰⁵ V tomto spisu je patrná větší zkušenost,³⁰⁶ přesto mohl vzniknout v jeho prvním činném období.³⁰⁷ V pozdějších letech Petr vytvořil v mnohých listech další dodatky životního řádu, aby objasnil nedorozumění a názorové rozdíly. Znovu v nich mnichy napomíná a nabádá je k přísnému životu. Tyto spisy jsou důležitým dokladem, na základě kterého můžeme vytvořit obraz o jeho ustanoveních pro poustevníky.³⁰⁸

V úvodních kapitolách naznačuje mimořádný význam poustevnického života a odkazuje na zakladatele této životní formy a na vznešené vzory Ježíše Krista, svatého Jana Křtitele, svatého Pavla, svatého Antonína a další.³⁰⁹ V následujícím rozlišuje anachorety, ony potulné mnichy, kteří žijí bez pevného místa v poušti, od eremitů, kteří žijí na určitém místě v celách. V plné samotě, mimo jakékoli společenství stejně smýšlejících měl Petr mnoho přátel, potulování jako životní způsob mnichů ale zcela zamítnul.³¹⁰ Od toho, co ještě Romuald a jeho žáci nějakou dobu provozovali, se mezitím upustilo, neboť pod touhou po samotě se často schovávala podivná přání

³⁰⁴ Op. 14, obzvláště 330 a 333. Neukirch klade tento spis do let 1045-50.

³⁰⁵ Srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 45.

³⁰⁶ Op. 15, 10.344 B.

³⁰⁷ Tento spis neusiluje o kompletnost: Op. 15, 18. 351 D. – Neukirch klade jeho vznik do let 1050-1057.

³⁰⁸ Vit. Rod. 1. 1009.

³⁰⁹ Op. 15, 1.2.336nn.

³¹⁰ Op. 51, 14.763 AB. Op. 12, 24.25. – „*Vagantibus cellula carcer est, permanentibus suave cubiculum*“ (278 B). Carm. 222. 975 AB.

mnichů toužících po uznání. Petrovi poustevníci také pochopili, že potřebují plodný duchovní život společenství.³¹¹

Nyní budeme pozorovat obraz, který nám Damiani načrtl o Fonte Avellana. Vedení společenství leží v rukou převora, který zaujímá místo jako *primus inter pares* mezi starými eremity (*seniores*), v žádném případě ale nezaujímá místo opata kláštera.³¹² Petr vždy kladl velký důraz na rozlišení opata (kláštera) a převora (poustevna).³¹³ Mocenské postavení opatů, život v přepychu a jejich zaplétání do světských sporů, které pramení z jejich postavení a rozsáhlého majetku kláštera, pro něj bylo těžko slučitelné s klášterním duchem, jak si jej představoval.³¹⁴ Klima v klášteře vnímal jako velmi škodlivé pro svůj životní ideál, což dokazuje i to, že důrazně nakázal, aby za převora volili pouze poustevníka, a ne člověka z kláštera (*monasterium*).³¹⁵

Ke společenství pak patří i „*monachi*“, kteří žijí jako poustevníci v celách po dvou, mnozí ale také žijí sami. Obvykle jsou kněžími, ale jsou mezi nimi i výjimky. Do cely vstupují až po přípravné době. Ve Fonte Avellana žije asi dvacet takových mnichů. Někteří z nich bydlí v klášteře při kostelu, jako např. *cellerarius*, či *magister noviců*, který uvádí nově příchozí do řeholního života, pokud nováčci nebyli dáni do učení rovnou ke zkušeným poustevníkům.³¹⁶

Poustevníci žili většinou ve svých celách a jen zřídka přicházeli na znamení zvonu³¹⁷ do středu kolonie. Scházeli se ráno na mši,³¹⁸ kapitulu³¹⁹ a

³¹¹ Op. 51, 1. 751 C.

³¹² K tomu: DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 46.

³¹³ Rozlišení převor-opat zdůrazňuje Petr: Ep. 6, 12, odst. 392 D, Migne PL, sv. 144, odst. 500n.

³¹⁴ Op. 21 praef. 1. 455nn. (opatovi, který složil svůj úřad, píše pln chvály). Dále Carm. 221. 972nn. – K postavení převora srov. Op. 13, 14. 312 A (mladému mnichovi, který chce odejít do samoty, všichni poustevníci to odmítli). Srov. dále Ep. add. 5, 40.

³¹⁵ Op. 15, 28. 360 BC: „*Cavendum igitur est, ne de monasteriali ordine prior eligatur inter eremitas.*“

³¹⁶ Srov. Op. 14, 332 A. Op. 15,9 a 15, 18. 350 C. Vit. PD 5. 122 B. K počtu mnichů: Op. 14, 330 A. Někteří u kostela: 330 D. – Že byl větší počet poustevníků kněžími: „...*sacrosancti altaris usurpare ministerium non praesumpsit*“ (Vit. Rod. 6. 1013 B). O tom, že Rodulph nebyl kněz nás Damiani informuje zjevně jako o výjimce.

³¹⁷ Op. 15, 18. 350 CD.

³¹⁸ Op. 33, 3. 564n. (tříkrát týdně).

³¹⁹ Vit. Rod. Praef.

společnou chórovou modlitbu³²⁰ a ke společnému stolu³²¹ přinejmenším o velkých svátcích.

Mimoto bylo ve Fonte Avellana ještě patnáct laických bratrů (*servi, famuli, conversi*),³²² kteří neměli žádné vzdělání a obstarávali všechnu těžkou práci, měli proto mírnější podmínky v modlitbách a askezi. U poustevníků nehrála ruční práce, jak se zdá, žádnou zásadní roli. V životním řádu není vůbec zmíněna a jinak se jen zřídka dovídáme o lehkém zaměstnání.³²³

Výslovná ustanovení vytvořil Petr pro příjem a vzdělávání dorostu. Velmi si cenil klášterů jako přípravy na poustevnu, ale nelze popřít, že si více cenil novice, který zapálený nadšením toužil vstoupit přímo ze světa do poustevny. Pro něj poznamenává, poučený vlastní zkušeností, že mu nelze hned dovolit plnou zátěž poustevnického života, musí se stát poustevníkem krok za krokem.³²⁴ Kdo naproti tomu přijde z kláštera, musí se zříci klášterních zvyků a obyčejů a musí se prověřit, zda je dostatečně vytrvalý, aby poustevnu také neopustil.³²⁵ Petr se sám mnohokrát přesvědčil o tom, že takové případy nejsou výjimkou.³²⁶

Jestliže se mnich dostatečně připravil, skládá sliby, a to formulí, která je v kláštorech obvyklá. Pro laické bratry vytvořil Petr jinou formu. Ta klade důraz především na poslušnost. Její opis s vlastnoručním znamením kříže od bratra se po přečtení položí na oltář.³²⁷ Tímto slibem přijímají poustevníci, mniši, stejně jako laičtí bratři všechny povinnosti benediktinského mnišství.

³²⁰ Vit. Rod. 10. 1019 B.

³²¹ Op. 14. 334 D. Op. 15. 348 C. Srov. BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947, s. 123 pozn. 56: „*Damian does not speak explicitly of the common meal served in the claustrum, but it may be implied from his general remarks. Added reason is given to this conjecture by the fact that he allowed a third meal to his hermits on Sundays and greater feasts.*“ Srov. Sermo 21. 619 D.

³²² Počet laických bratrů: Op. 14. 330 A.

³²³ V životě mnichů nebyl kvůli velkému rozsahu modliteb velký prostor pro ruční práci. Petr ovšem kritizoval, že se v okolních kláštorech nepracuje a že je tam špatná disciplína. Srov. Op. 46, 4, odst. 708B. Jednotlivá místa k manuální práci: Op. 15, 19, 352AB: „... *et sicut quisquillas et quaeque purgamenta, quae de operibus manuum tuarum decidunt, in ignem protinus abjicis.*“ Dále: Op. 15, 22, odst. 254C: „... *sive operi cuiquam sis intentus.*“ Vit. PD 10. 128 AB pojednává o práci v lese, snad kácení stromů na stavbu cel. Vit. Rod. 6, odst. 1013C: „...*vel manuum operibus insistentes.*“

³²⁴ Op. 15, 9. 361n. a 7. 342 D.

³²⁵ Op. 15, 30. 362n.

³²⁶ Op. 50, 9. 743 AB. Ep. 6, 22. 405.

³²⁷ K tomu: DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 48.

Tím se rozumí následování tří evangelních rad, příslib *stabilitas loci* a *conversio morum*. Petr ještě zdůraznil, že pravidla klášterního života v tomto bodu platí právě tak pro poustevníky.³²⁸

Slib chudoby stojí v Petrově vysvětlení na prvním místě a on sám doporučuje poustevně jen skromný majetek a zdůrazňuje se vši přísností osobní nemajetnost mnichů, kteří si nesmí při výměně cely vzít s sebou ani osobní věci. Bohatství nebo vůbec majetek jsou pro Damiana znamením velkého úpadku mezi mnichy.³²⁹

Zvláštní hodnotu přikládá Petr poslušnosti. Mluví o ní na dvou místech životního řádu. Má se jí dbát přinejmenším tolik jako v klášteře, ve kterém se ctí pravidla. Poustevník se podle Petra Damiana vyznačuje tím, že je u něj zvláště velké nebezpečí neposlušnosti pod záminkou zbožnosti a individualismu a kvůli požadavkům, které jsou přísnější než v cenobitských kláštorech. Poslušnost je z Petrova pohledu pro ctnostný a mravně čistý život obyčejných a nevzdělaných mnichů stejně důležitá jako pro jiné dar *contemplatio*.³³⁰ Z různých příkladů se dovídáme, že ve Fonte Avellana panovala přísná kázeň. Když se např. opozdil posel, obával se přísného pokárání. I ve snech Mniši viděli Petra jako přísného mistra.³³¹

Čistotu a zdrženlivost považoval Damiani za základ každého duchovního života. Závazek čistoty byl pro něj zcela samozřejmý, takže jej zmiňuje jen zřídka. Dbal především na správné životní vedení mladších mnichů, protože sám dobře znal vnitřní boj mládí.³³²

Požadavek stability nebyl dříve vznášen³³³ a docházelo stále znovu k tomu, že po smrti starého mistra se poustevníci přidali k jinému mistrovi,

³²⁸ Srov. BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947, s. 90-103. Dále srov. Op. 15, 7. Op. 15, 11. 344n (= Op. 14. 332 C.)

³²⁹ Srov. Op. 15, 18. 351 B (výměna cel). Op. 12, 4. 254 D. 8. 259 D. Ep. 6, 32. 432 C. Serm. 53. 806 C. Srov. také: LECLERCQ, Jean. Une lettre inédite de s. Pierre Damien sur la vie érémitique, in: *Studia Anselmiana*, roč. 18/19, 1947, s. 283nn.

³³⁰ Op. 15, 11. 345 A (= Op. 14. 332 C) a Op. 15, 18. 351 BC. – Ep. 2, 12. 280 D. Serm. 32. 678 B.

³³¹ Vit. PD 12. 129 A.

³³² Op. 47, 1. 711 B. Op. 49, 1. 721 D. Ep. 6, 32. 426 D. – V Op. 47. 712 doporučuje Petr svému synovci denní přijímání, výjimečné v 11. století. BROWE, Peter. *Die häufige Kommunion im Mittelalter*, Münster, 1938, s. 20n. EISENHOFER, Ludwig. *Handbuch der katholischen Liturgik*, sv. 2, Freiburg, 1932/33, s. 347 (v samotném Cluny se nepřijímalo každou neděli).

³³³ Op. 15, 7. 342 CD.

který působil na jiném místě.³³⁴ Petr naproti tomu požadoval v mnišském slibu a slibu laických bratrů stálost místa, protože se mu každý nestálý, potulující se mnich zdál podezřelý. Petr své bratry stále znovu povzbuzoval k mnišskému životu (*conversio morum*) a nabádal je, aby se drželi toho, čeho jednou dosáhli, a aby neopustili svoji vynikající životní formu.³³⁵

Než se ale Petr pustil do vylíčení jednotlivých životních forem svého poustevnického společenství, uchopil ještě jednou základní téma každého mnišského života. Pojednal je už ve *Vita Romualdi*. Damiani na mnoha místech říká: „*Vstoupit do cely znamená chtít bojovat s ďáblem o vítězství na duchovním bojišti.*“ Chápat se jako „*bojovníky Boží*“ je oblíbenou myšlenku mnichů. Tento názor, který se odráží i u Benedikta, líčí Petr zejména v kázání: *De spirituali certamine*.³³⁶ Poustevník zde zaujímá výjimečné postavení, je přece plně připraveným vojákem. Stojí v první řadě, odkázaný plně na Boha a na své vlastní síly. To znamená, že je věrný své „*přísaze na prapor*“,³³⁷ má připravené duchovní zbraně a brnění a může vždy odolávat ďáblu, který v mnohačetných pokušeních netrpělivě vyčkává, přepadá nepřipravené, a zvláště novice.³³⁸ Petr mnohokrát volá po bdělosti,³³⁹ a představuje smysl tohoto nutného a čestného boje: „*Per bellum namque pervenitur ad pacem, per laborem transitur ad requiem.*“³⁴⁰ Petr tak definoval cíl poustevnického života. Je jím vnitřní klid (*quies, pax*), který pak v dalších pěti kapitolách svého řádu označuje vedle mlčení a půstu za jedno z hlavních přikázání pro poustevníka. Životní úkol určuje ve vší stručnosti: „*Eremitae officium est, in jejunio silentioque quiescere.*“³⁴¹ Tato cesta je

³³⁴ Vit. Rod. 7. 1014 B. 12. 1022 C.

³³⁵ K tomuto pojmu srov. SCHMITZ, Philibert. *Geschichte des Benediktinerordens*, sv. 1., Einsiedeln – Zürich, 1947-1948, s. 30. Schmitz překládá *conversio morum* jako mnišský život („*Mönchsleben*“), mravní obrat („*sittenreiner Wandel*“) a vytrvalou snahu o ctnost („*beharrliches Tugendstreben*“). Vytrvalost zdůrazňuje Damiani: Op. 15, 27. 359 CD.

³³⁶ Serm. 74. 919nn. Petr Damiani rozvíjí tyto myšlenky na mnoha jiných místech, stejně tak Jan z Lodi ve *Vita Damianis*.

³³⁷ Serm. 10. 554 B.

³³⁸ Serm. 74, 919 D. Op. 15, 4. 339 B.

³³⁹ Serm. 74. 920n.

³⁴⁰ Serm. 74. 919 C.

³⁴¹ Op. 15, 5. 339n. Také na mnoha jiných místech je „*pokoj*“ označován jako cíl a poustevník je k němu nabádán, stejně jako jiní mniši, např.: Ep. 6, 5. 382 C. Op. 20, 7. 455 B. Fonte Avellana označuje Petr: „*quietis portus*“ (Op. 12, 1. 252).

který působil na jiném místě.³³⁴ Petr naproti tomu požadoval v mnišském slibu a slibu laických bratrů stálost místa, protože se mu každý nestálý, potulující se mnich zdál podezřelý. Petr své bratry stále znovu povzbuzoval k mnišskému životu (*conversio morum*) a nabádal je, aby se drželi toho, čeho jednou dosáhli, a aby neopustili svoji vynikající životní formu.³³⁵

Než se ale Petr pustil do vyličení jednotlivých životních forem svého poustevnického společenství, uchopil ještě jednou základní téma každého mnišského života. Pojednal je už ve *Vita Romualdi*. Damiani na mnoha místech říká: „*Vstoupit do cely znamená chtít bojovat s ďáblem o vítězství na duchovním bojišti.*“ Chápat se jako „*bojovníky Boží*“ je oblíbenou myšlenku mnichů. Tento názor, který se odráží i u Benedikta, líčí Petr zejména v kázání: *De spirituali certamine*.³³⁶ Poustevník zde zaujímá výjimečné postavení, je přece plně připraveným vojákem. Stojí v první řadě, odkázaný plně na Boha a na své vlastní síly. To znamená, že je věrný své „*přísaze na prapor*“,³³⁷ má připravené duchovní zbraně a brnění a může vždy odolávat ďáblu, který v mnohačetných pokušeních netrpělivě vyčkává, přepadá nepřipravené, a zvláště novice.³³⁸ Petr mnohokrát volá po bdělosti,³³⁹ a představuje smysl tohoto nutného a čestného boje: „*Per bellum namque pervenitur ad pacem, per laborem transitur ad requiem.*“³⁴⁰ Petr tak definoval cíl poustevnického života. Je jím vnitřní klid (*quies, pax*), který pak v dalších pěti kapitolách svého řádu označuje vedle mlčení a půstu za jedno z hlavních přikázání pro poustevníka. Životní úkol určuje ve vší stručnosti: „*Eremitae officium est, in jejunio silentioque quiescere.*“³⁴¹ Tato cesta je

³³⁴ Vit. Rod. 7. 1014 B. 12. 1022 C.

³³⁵ K tomuto pojmu srov. SCHMITZ, Philibert. *Geschichte des Benediktinerordens*, sv. 1., Einsiedeln – Zürich, 1947-1948, s. 30. Schmitz překládá *conversio morum* jako mnišský život („*Mönchsleben*“), mravní obrat („*sittenreiner Wandel*“) a vytrvalou snahu o ctnost („*beharrliches Tugendstreben*“). Vytrvalost zdůrazňuje Damiani: Op. 15, 27. 359 CD.

³³⁶ Serm. 74. 919nn. Petr Damiani rozvíjí tyto myšlenky na mnoha jiných místech, stejně tak Jan z Lodi ve *Vita Damianis*.

³³⁷ Serm. 10. 554 B.

³³⁸ Serm. 74, 919 D. Op. 15, 4. 339 B.

³³⁹ Serm. 74. 920n.

³⁴⁰ Serm. 74. 919 C.

³⁴¹ Op. 15, 5. 339n. Také na mnoha jiných místech je „*pokoj*“ označován jako cíl a poustevník je k němu nabádán, stejně jako jiní mniši, např.: Ep. 6, 5. 382 C. Op. 20, 7. 455 B. Fonte Avellana označuje Petr: „*quietis portus*“ (Op. 12, 1. 252).

bojem, setkává se na ní s námahou a zápasy. Je mnoho prostředků, které mu pomáhají obstát, mezi ty nejlepší patří půst a mlčení.

5. 2. 2 VITA EREMITA

Petr zná čtyři postní období v roce, pro která platí různá pravidla.³⁴² Obecně vzato se poustevníci přísně postili čtyři nebo pět pracovních dnů, přičemž směli jíst jen chléb, sůl a vodu (*perfektum jejunium*). V neděli a také ve čtvrtek³⁴³ bylo jednou nebo dvakrát teplé jídlo (*pulmentum*). V týdnech před Velikonocemi a Vánocemi byla tato nařízení zostřena, zatímco o velkých svátcích byla zmírněna, nebo neplatila vůbec. Strava se skládala z ovoce, jedlých kořínků, zeleniny a ryb.³⁴⁴ Všechny lépe připravené pokrmy (např. pečivo)³⁴⁵ byly přísně zamítnuté i o největších svátcích v roce. Poustevník si své jídlo připravoval v cele a odměřoval si denně na vlastní váze půl kila chleba. Laičtí bratři měli kvůli těžké práci mírnější podmínky. Postili se jen třikrát nebo čtyřikrát týdně a na cestách, na které se často z kláštera vydávali, byli od těchto povinností osvobozeni. Maso bylo ale přísně zakázáno i pro ně.

V životním řádu a dalších spisech si můžeme všimnout toho, že v Damianových komunitách poustevníci usilovali o zmírnění postních předpisů. Také víno bylo dříve zcela zakázané, přece však je musel Petr mimo postní dobu povolit, i když ve střídém množství. Důvodem byly mnohé nemoci a také to, že případné zájemce o vstup do poustevny velice přísné posty odrazovaly. V připojených poustevnách se půst zanedbával dokonce i o sobotách a o vigiliích velkých svátků, a proto se Petr jakémukoli porušování půstu stavěl na odpor. Ale v jedné další vysvětlující kapitole se

³⁴² Srov. BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947, s. 108-114. Op. 14, 330n. Op. 15, 6.7.8.15 a 20. Čtyři časová období: oktáv Velikonoční, letnice, svátek svatého Jana Křtitele, povýšení svatého Kříže.

³⁴³ Občas ještě v úterý.

³⁴⁴ Ryby v postní době poustevníci nejedli.

³⁴⁵ Op. 55, 3. 743 B. Ep. 6, 32. 423 C.

jasně ukazují úlevy, které k poustevníkům pronikly z cenobitského života a které Petr také uznal.³⁴⁶

Je-li možné z těchto postních pravidel nahlédnout tvrdost života ve Fonte Avellana, bude ještě zřejmější při popisu dalších omezení a záměrné chudoby v každodenním životě.

Oblečení³⁴⁷ eremity má být zcela střídme, ba přímo zanedbané, a to i v případě, vydával-li se mimo poustevnu. Dobrý oděv byl pro Petra hanebností. Poustevníci směli nosit jen tenké a lehké oblečení, které bylo kvůli ceně zhotoveno z nebarvených látek.³⁴⁸ Po celý rok se zříkali obuvi a punčoch. Poustevník si také musel zvyknout na zimu, která mohla být na Apeninských návrších a v jednoduše vystavěných celách tvrdá.³⁴⁹ Musel se otužovat, stejně jako se musel naučit odpočívat na tvrdém lůžku. Čas spánku byl do Damianova nástupu do úřadu převora velmi krátký. Stálá únava poustevníků, kteří nezřídka usínali v chóru, dala Petrovi podnět k tomu, aby zavedl alespoň v létě polední klid.³⁵⁰

Nařízení mlčení platilo po celý den, jenom novicům bylo z počátku dovoleno bavit se dvakrát týdně po nešporách. Jinak se nesmělo mluvit ani na celách, ani v klášteře, ani cestou do kostela, pokud nebylo nějaké sdělení bezpodmínečně nutné.³⁵¹ Jistě byl tento velmi tvrdý příkaz porušován a pravděpodobně ani sám Petr Damiani nevnímal rozhovor o duchovních věcech jako provinění, protože velmi často píše o výměně názoru se spolubratry.³⁵² Zdůrazňování významu mlčení pramení z názoru, že právě v zábavě je nejnebezpečnější brána pro odchylky mnichů a pro mnohé

³⁴⁶ Op. 55, 3. 753 B. Op. 14. 331 AB. Ep. 6, 23. Op. 54. 795nn. Op. 15, 15. 348 B. V Op. 15 je dále rozšířen počet svátků, o kterých se nepostilo.

³⁴⁷ Ep. 6, 14. Ep. 3, 10.

³⁴⁸ K barvě srov. HALLINGER, Kassius. *Gorze-Kluny. Studien zu den manastischen Lebensformen u. Gegenständen im Hochmittel*, Roma, 1950-51, kap. 3, pozn. 100.

³⁴⁹ Vit. PD 11, 128 C (o Vánocích napadlo hodně sněhu)

³⁵⁰ Op. 14. 332. Op. 15, 11. 21. Vit. Rod. 11. 1019n. – Op. 45, 7. 701 BC (spánek v chóru). Srov. také Op. 15, 17. Ep. 6, 10. 391 A.

³⁵¹ BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947, s. 121n. Srov. dále: Op. 14. 332 BC. Op. 15, 10. 344. 18. 350 BC.

³⁵² Vit. Rod. 10. 1019 A. Op. 45, 7. 700n. a dále. Srov. mimoto: Ep. 6, 5. 380 B.

hříchy, zatímco „v tobě bude zbudován chrám svatého Ducha, když zmlknou hlučící řeči lidí.“³⁵³

Každý den naplňovaly mnoho hodin bohoslužby. Už brzy ráno se scházeli poustevníci ke slavení mše svaté.³⁵⁴ Předtím, ještě v nočních hodinách, začínají mniši s monastickým oficiem, jehož část se občas modlili společně. Jestliže bydleli dva poustevníci společně, modlili se vedle breviáře žaltář rozdělený na odstavce po pěti žalmech, pak následovaly určité modlitby, které zavedl Romuald, a modlitbu zakončili litaniami ke všem svatým.³⁵⁵ Dále se měli pokud možno pomodlit ještě celý žaltář za mrtvé, tentokrát členěný do tří částí po padesáti žalmech, ke kterým byla pokaždé připojena tři čtení. Bratři, kteří bydleli sami, nebyli těmito předpisy vázáni.³⁵⁶ Mnozí laičtí bratři se účastnili ranních modliteb žaltáře mnichů. Do mnohých modliteb, mší a asketických cvičení byly zařazeny modlitby za zemřelé spolubratry. Petr velmi pamatoval na to, aby jeho poustevny a kláštery tvořily ve všech svých prosbách jedno společenství modlitby.³⁵⁷

Vedle modlitby bylo hlavním úkolem všech mnichů, a pro poustevníky to platilo ještě přísněji, dodržovat půst, tvrdý život a stálé mlčení. Aby ještě více stupňovali svůj výkon, přistoupili poustevníci k tělesné disciplíně.³⁵⁸ Z Petrova okolí³⁵⁹ povstala snaha o obnovu a přísné zdůraznění askeze, sebemrškačství tak v Petrovi našlo svého velkého obhájce.³⁶⁰ Smyslem bičování, které poustevníci a laičtí bratři ve Fonte Avellana provozovali, bylo vedle zdůraznění umrtvení těla dobrovolné následování Krista na jeho

³⁵³ Ep. 7, 6. 444 D.

³⁵⁴ BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947, s. 153nn. Dále srov. Op. 14. 332 Op. 15, 9. 18. Op. 33, 3. 564n. (Mše sv.)

³⁵⁵ Vit. Rod. 10. 1019 B. Op. 15, 7. 342 D. (laičtí bratři).

³⁵⁶ Op. 14, 333 AB. Op. 15, 12. 345.

³⁵⁷ Ep. 3, 7. 296 C. – K problematice modlitby breviáře u poustevníků: Op. 11 (Dominus vobiscum). Srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 53.

³⁵⁸ BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947, s. 114-120. K tomu: Op. 15, 8. 18.

³⁵⁹ Srov. BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947, s. 114.

³⁶⁰ Ep. 6, 27. 417 A.

hříchy, zatímco „v tobě bude zbudován chrám svatého Ducha, když zmlknou hlučící řeči lidí.“³⁵³

Každý den naplňovaly mnoho hodin bohoslužby. Už brzy ráno se scházeli poustevníci ke slavení mše svaté.³⁵⁴ Předtím, ještě v nočních hodinách, začínají mniši s monastickým oficiem, jehož část se občas modlili společně. Jestliže bydleli dva poustevníci společně, modlili se vedle breviáře žaltář rozdělený na odstavce po pěti žalmech, pak následovaly určité modlitby, které zavedl Romuald, a modlitbu zakončili litaniami ke všem svatým.³⁵⁵ Dále se měli pokud možno pomodlit ještě celý žaltář za mrtvé, tentokrát členěný do tří částí po padesáti žalmech, ke kterým byla pokaždé připojena tři čtení. Bratři, kteří bydleli sami, nebyli těmito předpisy vázáni.³⁵⁶ Mnozí laičtí bratři se účastnili ranních modliteb žaltáře mnichů. Do mnohých modliteb, mší a asketických cvičení byly zařazeny modlitby za zemřelé spolubratry. Petr velmi pamatoval na to, aby jeho poustevny a kláštery tvořily ve všech svých prosbách jedno společenství modlitby.³⁵⁷

Vedle modlitby bylo hlavním úkolem všech mnichů, a pro poustevníky to platilo ještě přísněji, dodržovat půst, tvrdý život a stálé mlčení. Aby ještě více stupňovali svůj výkon, přistoupili poustevníci k tělesné disciplíně.³⁵⁸ Z Petrova okolí³⁵⁹ povstala snaha o obnovu a přísné zdůraznění askeze, seabemrskáčství tak v Petrovi našlo svého velkého obhájce.³⁶⁰ Smyslem bičování, které poustevníci a laičtí bratři ve Fonte Avellana provozovali, bylo vedle zdůraznění umrtvení těla dobrovolné následování Krista na jeho

³⁵³ Ep. 7, 6. 444 D.

³⁵⁴ BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947, s. 153nn. Dále srov. Op. 14. 332 Op. 15, 9. 18. Op. 33, 3. 564n. (Mše sv.)

³⁵⁵ Vit. Rod. 10. 1019 B. Op. 15, 7. 342 D. (laičtí bratři).

³⁵⁶ Op. 14, 333 AB. Op. 15, 12. 345.

³⁵⁷ Ep. 3, 7. 296 C. – K problematice modlitby breviáře u poustevníků: Op. 11 (Dominus vobiscum). Srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 53.

³⁵⁸ BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947, s. 114-120. K tomu: Op. 15, 8. 18.

³⁵⁹ Srov. BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947, s. 114.

³⁶⁰ Ep. 6, 27. 417 A.

křížové cestě.³⁶¹ Ovšem toto cvičení bylo sporné a Petr musel později bičování i ve svém společenství nechat na libovůli jednotlivců.³⁶²

Tolik se dovídáme z životního řádu, jak platil ve Fonte Avellana a velmi podobně v dalších klášterech. Petr ale mimo to ve spisu životního řádu a na mnoha dalších místech doporučil tyto hranice, které představují jen obecnou a přitom dost vysokou míru askeze, překonat, pokud to bude možné, a stát se tak chvályhodným vzorem. Tak nás zpravuje o poustevnících, kteří nikdy nepili víno nebo mošt, kteří se až na kousek chleba zřekli mnohého: vajec, mléka, sýru i tuku. Jiní zase odmítali ovoce a zeleninu. V době půstu mnozí živořili v nejvyšším odříkání. První tři dny nejedli vůbec nic a pak se spokojili se dvěma porcemi chleba týdně. Jiní spali na holé zemi.³⁶³ Také při modlitbě vyhledávali zvláštní námahu. Někteří se modlili jeden nebo dva žaltáře v rozpažení, mnozí si při každém verši žalmu klekali, nebo se hluboce ukláněli, někteří dokonce spojovali modlitbu žaltáře s bičováním.³⁶⁴ Petr poustevníky za takovou askezi velmi chválil.³⁶⁵ Někdo si působil trýzeň tím, že svůj chléb rozdělil na malé kousíčky a ty jedl přes den, jiný vyměnil dobré jídlo za špatné, aby tímto vybraným způsobem potlačil svoji slabost pro jídlo. Jiný zase jedl sotva požitelnou páchnoucí kaši a pil jen vodu. Tělo mnozí trýznili železnými řetězy a kruhy kolem končetin.³⁶⁶ Dominicus nazývaný Loricatus³⁶⁷ nosil na holém těle těžký a studený železný pancíř, stejný muž, který při bičování přešel od prutů k řemenům, své tělo pokryl tisíci údery během nekonečných nočních modliteb žaltáře.³⁶⁸ Poustevníci ve Fonte

³⁶¹ Op. 43 praef. 679 B. Ep. 5, 8. 350n. Ep. 6, 27. 416 C. Serm. 45. 745 D.

³⁶² Op. 43. – Petr toto cvičení omezil a nechal je na rozhodnutí jednotlivců: Ep. 6, 34. 433 A.

³⁶³ Op. 51, 6. 755 A. Vit. Rod. častěji Op. 15, 14.

³⁶⁴ Op. 15, 22. 354 D. Vit. PD 5. 122 D. K jednotlivým projevům srov. BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947, s. 115, pozn. č. 31. č. 32.

³⁶⁵ Op. 51, 4nn. Op. 32. praef. 543n.

³⁶⁶ Ep. 6, 27. 417 D. Vit. Rod. Op. 50, 14. Op. 51, 8. Carm. 193. 966 D. Sám Damiani, in: *Migne PL*, sv. 145, odst. 857n.

³⁶⁷ K tomu: Ep. 44, in: *Briefe*, sv. 1, s. 22. Damiani nás zpravuje o tom, že Dominicus Loricatus držel při modlitbě žaltáře v každé ruce jeden bič a během každých deseti žalmů si zasadil tisíc ran, během celého žaltáře tedy 15 000 ran. Takovou přísnou askezi spojenou s bičováním pěstovaly i některé ženy. Srov. ANGENENDT, Arnold. *Heilige und Reliquien. Die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart*, München: Verlag C. H. Beck, 1997, s. 67.

³⁶⁸ Vit. Rod. 11. 1019 C. K tomu: ANGENENDT, Arnold. *Heilige und Reliquien. Die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart*, München: Verlag C. H. Beck, 1997, s. 66:

Avellana si dokonce na základě starých předpisů o pokání vytvořili „systém absolvování pokání“, na základě kterého se jednomu roku pokání vyrovnalo tisíc ran bičem.³⁶⁹

Postavy poustevníků, jak nám je Petr popisuje, takovému tvrdému a těžkému pokání odpovídaly. Byli nemytí, s neupravenými vlasy a vousy, v drsných roztrhaných šatech, smrtelně bledí, se zapadlýma planoucíma očima.³⁷⁰ Jen jedinkrát se setkáváme s poustevníkem, který byl přes své stáří zdravý, usměvavý, dokonce veselý a radostný.³⁷¹ Často se naopak dozvídáme o nemocech a stavech vyčerpání následkem přehnané askeze.³⁷² Petr sám od začátku trpěl častými nemocemi³⁷³ a mohl jen obdivovat a chválit ohromný výkon Dominica Loricata. Sám zachovával obecný životní řád i na cestách se vši přísností.³⁷⁴ K tomu si ale, jak nás zpravuje jeho životopisec, vymyslel navíc zvláštní formu askeze. Jedl z misky, ve které umýval chudým nohy, a místo polštáře používal knižní obal.³⁷⁵ Vedle chvály přísné askeze nabádá Petr na jiných místech na základě poznání vlastních hranic a ze zkušenosti slabosti mnohých spolubratrů k dodržování určité míry.³⁷⁶ K tomu ho také pohnula starost o dorost. Věděl, že mnoho vystrašených noviců opustilo poustevnu kvůli strašnému odříkání.³⁷⁷ Tak jsme už slyšeli, že připustil pití vína, dbal na dostatečný odpočinek a dovoľoval dost výjimek v pústu.

„Die übermächtige, in so vielen Revolutionen anzutreffende Vorstellung, Sühne sei nur durch reales Blutvergießen zu erlangen, drang sogar in die allgemeine Askese ein und machte dieselbe zu einer blutigen Wirklichkeit. Das deutlichste Beispiel bietet die Geißelung. Zur Sühnung der Sünden übte man sie ‚usque ad effusionem sanguinis‘; das Blut musste fließen, aber dann war, damit man sich nicht selbst tötete, Einhalt geboten. Gerade die Eremiten pflegten solche Askese.“

³⁶⁹HILPISCH, Stephan. *Geschichte des benediktinischen Mönchtums*, Freiburg i. Br., 1929, s. 165.

³⁷⁰ Op. 12, 25. 278 C. Op. 54, 2. 798 A. Op. 15, 18. 351 AB (péče o tělo).

³⁷¹ Op. 51, 7. 756 CD.

³⁷² Dominicus zemřel na bolesti žaludku a hlavy (Vit. Rod. 13. 1023 A.)

³⁷³ Od Petra Damiana slyšíme často o nemocech: Vit. PD 5. 123 B. cca.1036, bolesti hlavy následkem přehnané askeze, - Ep. 4, 6. 305 BC. cca. 1045. - Ep. 6, 19. 399 A. 1065-67. - Vit. PD 22. 143 B. 1072, smrt následkem silné horečky. - Možná trpěl Petr malárií, Jan z Lodi vypravuje, že měl často horečku (Vit. PD 15. 132 B). - Srov. také Damanovy verše na Řím, město horečky (Op. 19, 5. 432 D).

³⁷⁴ It. Gall. 8.

³⁷⁵ Vit. PD 18.

³⁷⁶ Op. 15, 5. 6.13.14.32.

³⁷⁷ Ep. 6, 23. 407nm. Ep. 6, 34. 433 B.

Poustevníci se proti přehnaným formám tělesného pokání začali stavět na odpor, takže byla tato otázka projednána na kapitule.³⁷⁸ Jak se Petrovy spisy dále rozšířily, zvedla se na různých místech vlna nevole. Poustevníci se postavili nevěřičně proti zprávě, ba připadala jim směšná.³⁷⁹ Petr se pokusil svým rétorickým stylem uhájit i nejtvrďší pokání a nebál se označit výzvu ke střídmosti v askezi za ponoukání d'ábla.

Přesto ale Petr musel nejtvrďší formy pokání jasně redukovat. Počet ran při bičování byl omezen na čtyřicet denně, šedesát v době postní a maximálně bylo povoleno sto ran denně. Při tom poznamenal, že toto všechno je na svobodné vůli každého jednotlivce, v žádném případě se nejedná o povinnost.³⁸⁰ Petr začíná nabádat k míře. Vše, co míru překračuje, označuje za nadbytečné,³⁸¹ a dokonce píše: „*Bičujte raději ducha!*“³⁸² Půst, modlitba žaltáře, disciplína a veškeré odříkání a cvičení mělo a smělo být jen prostředkem k tomu, aby se mniši vydali na cestu k vyššímu cíli, kterou slíbili. Jen takovým přístupem se člověk mohl ubránit nebezpečí, že se veškerá askeze stane samoúčelnou. Toto nebezpečí bylo ve Fonte Avellana zvláště velké.³⁸³

Petr svým spolubratrům nezprostředkoval žádné ucelené učení o duchovním životě. Neodvážil se toho, ačkoli k tomu byl způsobilý. Jedním z důvodů mohl být i negativní postoj mnohých poustevníků vůči jakémukoli vzdělávání. Řada z nich uměla nazpaměť jen 50 žalmů, a ty přeříkali sedmkrát za den. Tradice a duch Fonte Avellana pro takové učení tedy

³⁷⁸ Vit. Rod. 1. 1009 D.

³⁷⁹ Ep. 6, 27.

³⁸⁰ Ep. 6, 34. 433.

³⁸¹ Ep. 6, 34. 433 C.

³⁸² 434 A.

³⁸³ BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947, s. 115 a 116, pozn. č. 34, zdůrazňuje sice proti Mirbtovi, Neukirchovi a Tailorovi, že Petr není žádný „*fanatic who delighted in corporal punishment for its own sake*“. Blumova poznámka je správná, přesto existovalo ve Fonte Avellana nepopiratelné nebezpečí, že se veškerá tělesná askeze stane samoúčelnou a změní se ve snahu „o zdolávání rekordů“. Srov. Ep. 6, 27 (chvála a obhajoba každého navýšení askeze), Op. 51, 9 (chvála Dominica, který se za jednu noc bičoval v průběhu osmi žaltářů). – Správná je dále Blumová poznámka, že Damiani ne „*set up estrem and brutal self-chastisement as the end and goal of all monastic aspiration*“, ale musíme je zdůraznit. Blum (s. 120) se sice snaží chápat větu „*Quamquam nos hoc districtionis genus minime probemus*“, in: Op. 51, 5. 754 A. jako Damianovo odsouzení za veškeré takové přehánění, přesto ale přehlíží, že se toto Damianovo slovo vztahuje pouze na zvyk, nechat si růst vlasy až po kotníky.

nebyly správnou půdou. V Petrových spisech najdeme poznámky o cestě a cíli, častěji ale zůstává u alegorií a obrazů, aniž by jimi věci hlouběji uchopil.

U Petra Damiana znamená začátek opravdového duchovního života současně plné odvrácení od světa, které vyjadřuje i zřeknutí se pavlovského starého člověka a rozchod s minulostí.³⁸⁴ Tím ale ještě chyba nezůstala zažehnána, člověk musí být otřesen svojí nedokonalostí, o tento otřes (zděšení nad sebou samým) má usilovat, i když často není darován v milosti slz.³⁸⁵ Petr o tom na různých místech výslovně mluvil, podobně jako často pojednával o hříších, které brání růstu k dokonalosti, zatímco pozitivní stránka učení o ctnostech, u něj našla jen nahodilé zdůraznění. Vrchol, pro který má všechna askeze a všechno odříkání se světa vytvořit prostor, je dosažen v *contemplatio*³⁸⁶ – sjednocení v hlubokém pokoji s Bohem. „*Vzpomínám si totiž*“, píše Petr Damiani, „*že jsem byl tak roznicen darovaným ohněm božské lásky, že jsem si přál ihned zlomit pouta tělesnosti a jakoby zbaven špíny a vězení temnoty volně dýchat ve světle věčnosti. Měl jsem tehdy, jak Pán skrze proroka slibuje, tělesné srdce, a jak se mi zdálo, poddajné. To vášní oslabuje závan touhy po nebesích a hojnými slzami často svlažuje naříkající ústa. Děsil jsem se slyšet, a o to víc ústy pronést cokoli, co nepřivolávalo ke Kristu ... Často jsem intenzivním vhledem ducha pozoroval Krista přibitého hřeby, visícího na kříži, a dychtivě jsem nastavenými ústy zachycoval kanoucí krev. Kdybych se snad pokoušel předat písmem vše, co mi bylo dáváno vidět o nejsvětějším lidství našeho Vykupitele či o oné nepopsatelné podobě nebeské slávy, dříve uplyne den, než by byla tato věc postupně vyložena.*“³⁸⁷

³⁸⁴ Srov. GIABBANI, Anselmo. Il desiderio della contemplazione in S. Pier Damiano, in: *Vita Cristiana*, roč. 10, 1938, s. 290-307.

³⁸⁵ Op. 15, 26. 358nn. Op. 13, 12. 307nn. Ep. 8, 14. 495nn.

³⁸⁶ Op. 13, 8. 303 B. Srov. GIABBANI, Anselmo. Il desiderio della contemplazione in S. Pier Damiano, in: *Vita Cristiana*, roč. 10, 1938, s. 307: „...nella spiritualità camaldolese, di cui San Pier Damiano è il Maestro – come d' altronde in tutta la spiritualità antica – il desiderio della contemplazione si identifica col desiderio della perfezione“.

³⁸⁷ Op. 19, 5. 432 AB: „*Memini enim stepe me ita divini amoris igne succensum, ut optarem protinus claustra carnis effringere, et quasi de coeno solutus, et carceralibus tenebris, ad aeternitatis lumen medullitus anhelare. Erat enim mihi tunc, sicut per prophetam Dominus pollicetur, cor carneum, sive ut mihi videbatur, cereum. Quod nimirum desiderii coelestis afflatum flamma liquesceret, e uberibus lacrymis flebilis frequenter ora rigaret. Horrebam audire, quanto magis ore proferre,*

Ovšem zprávy o vlastním prožitku nám tento výřečný muž podává jen zřídka a nepřipouští tak žádné srovnání s jinými mystiky.

Svět („*mundus*“), ano, všichni lidé, se poustevníkovi jeví jako překážka na cestě k nejvyšší dokonalosti, k Bohu. Všude vidí nebezpečí, a tak odchází z města do kláštera, a odtud do největší samoty. „*Ze ztroskotání světa jsme my mniši zachráněni v přístavu poustevny.*“ Zde je eremita odloučen od světa, „mrtvý“ pro svět. Tak nahlíží Damiani na svět a všechny jeho zdánlivé statky – autoritu, bohatství a krásu – s opovržením.³⁸⁸ Tento postoj se zřetelně odráží v Petrově spisu „*De contemptu mundi*“.³⁸⁹ Celý svět je jen více „*gula, averitia et libido*“³⁹⁰ a na zlepšení stavu nemyslí. Petr proto žije s myšlenkou na konec světa a často také napsal, že konec světa je blízko.³⁹¹ Jak hodnotil svět, vyjadřuje i nápis na jeho náhrobku:

„*Jak správně tušil, kdo tě, špatný světe, opustil, ...*“

„*Je lépe zemřít tělu kvůli duchu než tobě kvůli tělu.*“³⁹²

Tomuto smýšlení odpovídá i jeho vztah k tělu, stejně jako jeho postoj k ženám a manželství. Nejenom, že Petr ve svém velkém řádu nepřikládá tělu patřičné místo, ale na jednotlivých místech jím otevřeně pohrdá.³⁹³ Často se v jeho spisech vyskytuje narážka na tělesnou pomíjivost a obsáhlé vylíčení zkázy těla po smrti.³⁹⁴

Nejostřejší odmítnutí nalezne v jeho traktátech žena. Ta je pro mnicha a poustevníka jen nebezpečím a pokušením, proto se jí musí neustále vyhýbat,

quidquid non provocabat ad Christum ... Saepe cernebam, praesentissimo mentis intuitu Christum clavis affixum, in cruce pendentem, avidusque suscipiebam stillantem supposito ore cruorem. Porro si nitar apicibus tradere quidquid mihi contemplari dabatur, vel de sacratissima nostri Redemptoris humanitate, vel de illa coelestis gloriae inenarrabile specie, ante dies elabitur quam rei series digeratur.“ – Zda je korektní kvůli tomuto jedinému místu říci: „...of contemplation Damian spoke with the desire deepest insight“ (Blum 200), je přinejmenším pochybné.

³⁸⁸ DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 58n.

³⁸⁹ Op. 12. Srov. také Op. 15, 29. 361 D. Op. 12, 2. 253 AB. Op. 15, 4. 338 D.

³⁹⁰ Ep. 1, 15. 231 B. Srov. dále Op. 12, 29. 284 C.

³⁹¹ Op. 37 II, Dub. 2. 634 A.: „*Sed cum iam saeculum hoc suo sit fine claudendum, superfluum est per longae calculationis ephemerides producere volumina saeculorum.*“ – Podobná místa najdeme u Damiana ve velkém počtu.

³⁹² „*Quam bene providit, qui te, male munde, reliquit,*

Mente prius carni quam tibi carne mori.“

Carm. 213. 968 C. To že je pro Damiana pojem „*mundus*“ synonymem pro „všechny lidi“ ukazuje např. Op. 23, 1. 474 B. Zde leží důraz na „male“. Dále Ep. 2, 1. 254 D: „...*totus mundus pronus in malum.*“.

³⁹³ Op. 50, 6. 738 D: Tělo jako „*ergastulum miserae carnis*“, podobná místa najdeme často.“

³⁹⁴ Op. 43, 6. 684n. Op. 49, 3. 723 CD. Op. 50, 10. 743 C.

ba má se hrozit jejího pohledu a při jejím spatření si okamžitě před očima vyvolat zkázu její tělesné krásy po smrti.³⁹⁵

Krajní hranice opovrhování tělem je ale dosažena, když Petr Damiani píše: „*A tak tato část těla – od míst, za něž je třeba se stydět, až k očím – hubí celého člověka a úplně v něm ničí důstojnost přirozené vznešenosti*“.

Smysly tedy, domnívá se Damiani, ničí lidskou důstojnost! Ponechává pouze „*ratio*“.³⁹⁶ Tomuto postoji odpovídá i jeho stanovisko k manželství. Vytváření potomstva manželství legitimizuje. Jeho postoj k manželství a tělesnému styku však dokazuje tato věta: „*Petr pak špinu manželství smyl mučednickou krví, Jan však, protože panictví je ceněno nade vše ostatní, je více milován*“.³⁹⁷

Toto smýšlení také vyplývá z jeho spisu proti ženatým kněžím, kteří považovali své manželství za legitimní na základě starého obyčeje: „*Ach, ohavnost! Ruce, které byly určeny k pořádání [...] andělských hostin, se nebojí dotýkat se necudných míst a nebojí se nečisté nákazy od žen. Ti, [...] upadají do náruče ženské hanebnosti a jako nečisté svině [...] se rochní ve špinavém bahně prostopášnosti, z níž se obrací žaludek*“.³⁹⁸

5.2.3 UČENÍ O DUCHOVNÍM ŽIVOTĚ

Získáme-li přehled o řádu a učení o duchovním životě, které Petr nastínil svým spolubratrům, pak můžeme vystihnout jedinečnost tohoto díla. Úsilí mnichů se ve všem orientuje na nejvyšší a nejzazší cíle, takže se Petr

³⁹⁵ Ep. 7, 18. 458 B. (Damiani raději píše jedné ženě, než aby se s ní musel osobně setkat). Srov. dále Ep. 1, 15. 232n. (Zkáza). Ep. 5, 14. Op. 49, 3. 723n. Op. 52, 5. 769n.

³⁹⁶ „*Haec itaque pars corporis, a pudendis videlicet usque ad oculos, totum perimit hominem, ac prorsus in eo naturalis excellentiae subruit dignitatem*“. Ep. 1, 15. 231 A.

³⁹⁷ „*Petrus autem nuptiarum sordes abluuit cruore martyrii, at Joannes, quia virgo eligitur ceteris omnibus, plus amatur*“. Op. 13. 6. 299 A. Pro Petra Damiana bylo neúnosné, že byl apoštol Petr ženatý, jen jeho martyrium to odčinilo.

³⁹⁸ „*Ah scelus! Manus quae deputatae fuerant ad ordinandas ... epulas angelorum, tractare non metuunt obscenitates et spurca contagia mulierum. Ii, ... ad femineae foeditatis relabuntur amplexus et velut sues immundae coenosis vormigenae luxuriae volutabris immerguntur*“. Op. 18, 1. 4. 393 D. Nejde zde přirozeně o otázku, zda je Damiani se svým útokem na manželství kněží v právu, nýbrž jen o jeho vnitřní postoj k ženám a k tělesným vztahům, který se v těchto slovech zrcadlí.

přiklání k extrémním myšlenkám a formám. Už samotné poustevnictví představuje krajní formu mnišského způsobu života, navíc je vnímáno jako ideální životní forma, takže životní ideál doby, mnišství, ještě překonává. Podobně radikálně a bezpodmínečně Petr uskutečňuje i zřeknutí se světa, které není pouze naučené, ale opravdu realizované, nakolik je to jen možné. Aby byl vytvořen náležitý prostor pro ducha jako pro nejvyšší pozemský princip, opovrhují poustevníci tělem a jeho smysly. Stejně úsilí se ukazuje, když Petr požaduje od svých poustevníků největší chudobu a přísnou poslušnost.³⁹⁹ Tato snaha má jinou podobu a je pro ni typický druhý znak Petrova poustevnictví: zbožnost a askeze ve Fonte Avellana je zaměřena silně kvantitativně. Doba modlitby je zjevně prodloužená⁴⁰⁰ a k tomu byl každý větší výkon považován za žádoucí a záslužný; půst je rozšířený téměř na celý rok.⁴⁰¹

Dále vyniká zdůraznění tělesné askeze. Tělesné tresty (potírání těla) jsou prováděné plánovaně všemi možnými způsoby. Tak se jako nová forma umrtvování těla začíná používat bičování, zejména sebebičování.

Zvláště vyzdvihovaly byly myšlenky zaměřené na pokání, takže se termín „mnich“ v podstatě stává synonymem pro výraz „kajícník“. Jako nová myšlenka se objevuje to, že poustevníci usilují o uskutečnění následování Krista, zejména v utrpení umrtvováním těla.

Zde je také třeba zmínit, že Petr Damiani stále znovu a znovu mluví o boji proti d'ábelským duchům. Tělesná forma, ve které d'ábel vystupuje u Romualda, je u Damiana stále více a více zatlačována do pozadí duchovní formou. Zlý duch žije a vládne v nás.⁴⁰²

³⁹⁹ Vit. PD 19. 140 B: „*Tanto quippe dulcior gustus exoritur in palato cordis, quanto maior amaritudo distractionis perturbat lasciviam Dafnis.*“ – Dresdner se domnívá, že formu naprostého zřeknutí se majetku, kterou později přináší František, Petr pravděpodobně ještě nepovažoval za možnou, protože nebyla slučitelná s principem samoty a se zkušenostmi ve Fonte Avellana. Srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 61.

⁴⁰⁰ Dva žaltáře denně vedle oficia.

⁴⁰¹ Srov. SCHMITZ, Philibert. *Geschichte des Benediktinerordens*, sv. 2, Einsiedeln – Zürich, 1947-1948, s. 384.

⁴⁰² Zjevení d'ábla a působení zlých duchů se u Damiana vyskytuje jen zřídka, většinou mluví jen o takových věcech, jako např. Op. 36, 17. 622. Zlý duch v nás, srov. Sermo 74. 919. nebo Op. 47, 3. 713.

Mnohé z toho, co považujeme za charakter poustevníků ve Fonte Avellana, bylo připraveno za Romualda. Mnohé body Petr ještě zpřísnil, některé ale naopak zmínil. Ukazuje se také, že některé hranice byly překonány, ale na základě špatné zkušenosti bylo zapotřebí vrátit se k původní praxi. Uvedme si k tomu dva příklady. Poustevnické *společenství*, které bylo opravdu vybudováno teprve Petrem Damianem, se osvědčilo, na rozdíl od zcela extrémní formy anachorétů, kteří se nikdy nemohli stát trvalým jevem. Petr dále dovedl různá společenství poustevníků do jedné „kongregace“. Pak také, poučený negativními důsledky, snížil nemírné umrtvování těla na rozumnou míru.

Budeme-li pátrat po pramenech tohoto životního řádu, pak musíme nejprve odkázat na Romualda, jehož příklad byl v tradici živý.⁴⁰³ Teprve v druhé řadě můžeme myslet na ty spisy, které pojednávají o životě východních a západních poustevníků.⁴⁰⁴ Petr Damiani ale uvádí jen málo citací. Analýza Petrových inspiračních zdrojů není předmětem této práce a pozornost by se jí měla věnovat v dalším výzkumu, proto uvádím jen několik poznámek.

Petr přináší jedno místo z Palladiových příběhů pro komořího Lausa (*Historia Lausiaca*)⁴⁰⁵ a uvádí jako pramen Život sv. Martina (*Vita Martini Turonensis*) od Sulpicia Severa.⁴⁰⁶ Mimoto zmiňuje Rozhovory otců (*Collationes Patrum*)⁴⁰⁷, jednou ve zkrácené verzi od Eucheria z Lyonu,⁴⁰⁸ dále mluví o *Instituta Patrum*.⁴⁰⁹ Zda znal původní Cassianův text, jehož jméno jednou zmínil, nelze z jiných zdrojů prokázat. Plně se ale seznámil

⁴⁰³ Romualdova doba je pro Damiana: „*O aureum Romualdi saeculum*“, in: Vit. Rom. 53. 1002 D. Je nápadné, že jméno poustevníka Nila, který působil v jižní Itálii v Romualdově době, se u Damiana nevyskytuje.

⁴⁰⁴ Petr si někdy cenil žitého řádu a jejich působení v tradici víc než napsaného slova, srov. Op. 15, 18. 351 D. Ep. 6, 32. 423 C.

⁴⁰⁵ Ep. 5, 8. 351 C.

⁴⁰⁶ Serm. 5, 531 C. Op. 28, 1. 513 D.

⁴⁰⁷ Op. 15, 18. 351 D.

⁴⁰⁸ Op. 28, 2. 515 A.

⁴⁰⁹ Serm. 39. 711 B.

s životopisy prvních mnichů a poustevníků, Antonína a Hilaria, které Atanáš a Jeroným převedli do latiny.⁴¹⁰

Z katalogu knihovny ve Fonte Avellana, který pochází z 12. století, se dozvídáme, že knihovna opravdu vlastnila *Vitae Patrum* a *Collationes Patrum* od Jeronýma.⁴¹¹ Ostatní spisy, které Damiani použil, musejí být buďto ukryté pod jinými názvy, nebo je Damiani přečetl, popřípadě zapůjčil jinde.⁴¹²

Jestliže měl tedy Petr k dispozici dost velkou část ze starých monastických spisů, nemůže být pochyb o tom, že je důkladně studoval a že pro jeho myšlenky hrály větší roli, než nakolik mohou jeho zjevné citace prokázat.⁴¹³

Podíváme-li se na četnost, pak jsou citáty staré monastické literatury překonané citacemi z Benediktovy řehole, takže můžeme předpokládat její silný vliv.⁴¹⁴ Všechny citáty dokládají to, co jsme již poznali z Petrova stanoviska výše. Benediktova řehole je předstupněm, a jako takovou ji Petr přijímá jako základ⁴¹⁵ pro poustevnu a dbá na to, aby neodporoval jejím ustanovením jako posvátné autoritě. Stále znovu se ale snažil dokázat, že kvůli slabosti svých mnichů prosadil Benedikt něco jiného, než co vlastně chtěl. Následující slova vyjadřují jeho postoj se vší zřetelností: „... *k poslušnosti (klášterní) se i u nás přidává to, že ...*“⁴¹⁶ Celý životní řád je

⁴¹⁰ Ep. 6, 12. 395 A. Op. 16, 8. 377 A. Op. 45, 5. 699 AB. Serm. 38. 706 A.

⁴¹¹ DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 63.

⁴¹² Knihovna ve Fonte Avellana obsahovala podle katalogu ještě následující mnišskou literaturu: Augustinus, *De opere monachorum*; *Liber regularum ss. Patrum Augustini et Basilii, Hieronymi et Pachomii*. K tomu: BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947, s. 204n.

⁴¹³ Damianovo studium mnišské literatury: Op. 15, 18. – To, že existuje silný vliv, ukazuje srovnání Damianových myšlenek stejně jako životní formy ve Fonte Avellana s vyobrazením raného mnišství, in: HILPISCH, Stephan. *Geschichte des benediktinischen Mönchtums*, Freiburg i. Br., 1929 – srov. Cassian, Martin z Tours: 55nn.

⁴¹⁴ Pochopitelně se i Benediktova řehole nachází v katalogu knihovny ve Fonte Avellana. Damiani přináší 10 citátů a 6 parafrází. Na mnoha jiných místech se mluví jednoduše o Benediktově řeholi jako o „regula“ nebo používá také označení „regularis norma“ (srov. Op. 23, 7. 569 D. Op. 51, 5. 754 C).

⁴¹⁵ Op. 15, 18. 351 D. – Benediktova řehole platná pro poustevníka: Op. 15. 11. 344n.

⁴¹⁶ „...*observantiae (monasterii) illud etiam apud nos additur, ut...*“ Op. 14. 332 C = Op. 15, 11. 344 D (k Reg. Ben. 51).

tedy založen na vzestupu. Usiloval o překonání Benedikta, což dokazuje řada citátů.⁴¹⁷

⁴¹⁷ Srov. Op. 13, 7. 301n. (k Reg. Ben. 53. a 41; konání pokání a požívání vína). Op. 33, 7. 569 D (k Reg. Ben. 56).

6. PETRŮV POSTOJ K BENEDIKTINSKÉMU MNIŠTVÍ

Doposud jsme se z různých úhlů seznamovali s dílem Petra Damiana a jeho duchem. Položme si ale ještě otázku, jaké styčné plochy má podoba života ve Fonte Avellana s benediktinskou životní formou? Můžeme tuto formu vnímat jako interpretaci a doplněk Benediktovy řehole, nebo se od ní tak vzdálila, že se odchýlila od původního Benediktova smyslu a vůle? Srovnání,⁴¹⁸ které nabízí řešení tohoto problému, je ztíženo tím, že kusý životní řád, který Petr Damiani vytvořil, nemůžeme stavět vedle „plně uspořádané, všeobjímající a smysluplně jednotné Benediktovy řehole“.⁴¹⁹ Tak by zde měly být v krátkém přehledu vedle hlavních myšlenek Benediktovy řehole postaveny jen základní znaky Fonte Avellana, jak už jsme se o nich zmínili na jiných místech. Při takovém srovnání je patrný rozdíl mezi oběma životními řády, ačkoli lze najít mnoho společných myšlenek.⁴²⁰

Původní idea poustevnictví odporuje duchu společenství, kterému je určeno Benediktovo dílo. Dominantní postavení získává v životě poustevníků ve Fonte Avellana modlitba (*oratio*), zatímco práce (*labor*), druhý hlavní Benediktův požadavek, ustupuje u poustevníků zcela do pozadí. Zcela jinak je pak přizpůsobena askeze (*ascesis*). U Petra Damiana dosahuje askeze maximálních rozměrů a mlčení a půst tak získává důraz, který je Benediktovi stejně cizí jako tělesné prostředky pokání. Podobně je tomu s radikální chudobou, ve které poustevníci razí vlastní formu nuznosti. Jedním ze základních rozdílů je to, že ve složení poustevnického společenství chybí Benediktův „opat“, který je učitelem, duchovním pastýřem a správcem

⁴¹⁸ Srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 64, pozn. 257.

Srovnání pravidel provedl Quain v pojednání o Blumově díle. (Srov. *Speculum* 24, 1949, 108).

⁴¹⁹ BUDDENBORG, Pius. *Der Bauplan der Benediktinerregel*, in: *Vir dei Benediktus. Eine Festgabe... dargeboten v. Mönchen der Beuroner Kongregation.*, Münster, 1947, s. 172.

⁴²⁰ Srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 64n.

kláštera, zatímco „převor“ ve Fonte Avellana má pouze slabé postavení jako „*primus inter pares*“.

Už Romuald se na počátku jasně vzdálil benediktinsko-cenobitské tradici a Damiani v této linii pokračoval. Přesto eremité pozvolna přijímali různé zvyky cenobitského života. Za Damianova působení byl tento vývoj patrný na mnoha úlevách, které požadovala část poustevníků. V následující době se prosadila tato zpětná tendence, která vyvrcholila roku 1325, kdy se Fonte Avellana stalo „opatstvím“.⁴²¹ Z poustevníků tak najednou byli téměř cenobité, ovšem vlastního ražení.

6.1 SVATÝ BENEDIKT - EREMITA MAGNUS

V myšlení Petra Damiana nacházíme řadu podnětů: myšlenku chudoby, ustanovení priorátu (převorství), expanzi bohoslužby, uvolnění od tělesné práce ve prospěch modlitby, rozjímání, kázání pokání i na veřejnosti a následování Krista v utrpení. Tyto momenty tvoří nosnou základnu, na kterou navázala následující staletí. V 11. století nebylo možné provést zásadní zvrát a vytvořit zcela novou řádovou formu, zvláště byl-li Petr Damiani úzce spjat s tradicí a autoritou, kterou představoval svatý Benedikt. Proto se snaží ospravedlňovat novoty, které prosazuje na úkor cenobitismu. Damiani sám sebe nemohl chápat jinak než jako Benediktova žáka. Proto se snaží „přitáhnout“ otce západního mnišství na svoji stranu a činí z něj v jednom hymnu „*velkého poustevníka*“.⁴²² Proto také směřuje vývoj ve Fonte Avellana nazpět k cenobitismu.

Petr Damiani se ve svých četných spisech stále znovu přímo zaobíral svatým Benediktem, a tím vymezoval a fixoval svou vlastní pozici. Velebil ho v hymnech 9-11 a věnoval přitom otci mnišství při liturgii hodin (nešpor,

⁴²¹ Srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 65.

⁴²² Carm. 124. 957 D.

nokturn a laud) nejenom působivé modlitby, nýbrž ho velebil jako velkého eremitu, který již jako mladý muž učinil rozhodnutí, že bude žít v samotě.

„Jsi velkým poustevníkem mezi malými spolubratři

Přemáháš dobu, zdoláváš námahu

odřikáním horlivě naplňuješ

počátky přísného života.“⁴²³

Označení eremita je tedy třeba chápat jako narážku na Benediktův pobyt v pustině Subiaca. Řehoř Veliký o něm ve svých Dialogích píše: „... zamířil do ústraní na pusté místo, které se nazývá Sublacus.“⁴²⁴ A na jiném místě: „... vrátil se do místa oblíbené samoty a tam přebýval sám se sebou před očima nebeského pozorovatele.“⁴²⁵ Také na Monte Cassinu sepsal roku 1069 kázání k vigílii Benediktova svátku.⁴²⁶ V něm Damiani zmiňuje Carmen Marca Poety vedle Dialogů Řehoře Velikého jako své prameny k poznání života otce mnichů.⁴²⁷ Nejzřetelněji se Damianova úcta k Benediktovi projevila v listu 152,⁴²⁸ ve kterém se staví na odpor výtce, že prý porušuje řeholi svatého Benedikta, a v listu 153 mnichům v Pompose.⁴²⁹ Petr Damiani zakladatele Monte Cassina oslavuje obraty, jejichž spektrum sahá od „svatého muže“⁴³⁰ přes „svatého doktora“⁴³¹ ke „zvěstovateli svatých

⁴²³ Hymnus 9 [Sancti Benedicti ad vesperem] v. 3 (vyd. Lokrantz, Opera) s. 98:

„Magnus in parvis eremita membris

Uincis aetatem, superas laborem

Artu districtae rudimenta uitae

Feruidus implet.“

Označení *eremita* je vědomě volené uznání, Damiani by byl totiž metrikou a rytmem daleko lépe udržel jiným pojmem (např. *Pater... monachorum* nebo *Primus... religiosorum*).

⁴²⁴ ŘEHOŘ VELIKÝ, Dialogi, II, 1, 3, s. 130: „... *deserti locum secessum petiit, cui Sublacus uocabulum est.*“

⁴²⁵ ŘEHOŘ VELIKÝ, Dialogi II, 3, 5, s. 142: „... *ad locum dilectae solitudinis rediit, et solus in superni spectatoris oculis habitauit secum.*“

⁴²⁶ LOHMER, Christian. »Heremi Conversatio«. *Studien zu den monastischen Vorschriften des Petrus Damiani* (Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinertums Bd. 39), 1991, s. 56.

⁴²⁷ Petr Damiani, Sermo 8 [Lectio in vigiliis sancti Benedicti].

⁴²⁸ Ep. 152, in: Briefe, sv. 4, 1993, s. 5nn.

⁴²⁹ Ep. 153, in: Briefe, sv. 4, 1993, s. 13nn.

⁴³⁰ Ep. 152, in: Briefe, sv. 4, 1993, s. 6, ř. 1n: „*Sanctitatis vestrae litteras, colende pater,...*“; ř. 4: „...*beati patris nostri Benedicti...*“; s. 9, ř. 8: „*sanctus Benedictus*“; dle pak v Ep. 153 a na dalších místech.

*pravidel*⁴³², dokonce jej srovnává s biskupem, nebo dokonce papežem.⁴³³ Jeho řehole je inspirovaná svatým Duchem⁴³⁴ a je srovnávána s „*prostorným, prostranným a velkým domem*“, ve kterém „*mohou být přijati lidé všech stavů*“.⁴³⁵ Důležitější než tato vnější vyjádření jsou vnitřní vztahy. Celkem cituje Damiani ve svých listech z Regule sv. Benedikta pětadvacetkrát. Těžiště tvoří vedle už jmenovaných listů 152 a 153 listy 38 pro biskupa Gislera a 105 pro opata Boniza ze San Pietra v Perugii.

Jak již bylo řečeno, citoval Damiani věty Benediktovy řehole doslovně nejmén dvacetkrát a třikrát pasáže z Bible.⁴³⁶ Srovnání textu citátu má konečně umožnit přesnější výpovědi o vztahu Damiana k Benediktově řeholi. Rukopis řehole z Damianovy doby se ve Fonte Avellana nezachoval. Zda tam byl k dispozici, nelze s naprostou jistotou říct.⁴³⁷ Damiani jednou ke svému způsobu psaní řekl: „*Obvykle když píšu něco důležitého, co mám na srdci, obklopen knihovnou s velkým počtem rozličných svazků uvažuji o myšlenkách předchůdců a tam, kde je to nezbytné, se vždy utíkám k jejich příkladům*“.⁴³⁸ Toto osobní vyjádření je však třeba chápat exemplárně a nelze je vztahovat na určitou knihovnu. Možná byl tento výrok zapsán na počátku roku 1066 v klášteře poustevníků v Gamugnu, který byl podřízený Fonte Avellana a nebyl pravděpodobně tak dobře vybavený knihami jako mateřský klášter.

Damiani sám uvádí popis knihovny svého kláštera v letech 1045-1050,⁴³⁹ ale *Regula Benedicti* mezi spisy neuvádí. Důvodem mohlo být

⁴³¹ Ep. 152, in: Briefe, sv. 4, 1993, s. 7, ř. 19: „*doctor almificus*“ a Ep. 38, in: Briefe, sv. 1, s. 371, ř. 8: „*sanctus doctor*“.

⁴³² Ep 153; srov. op. 13, in: Migne PL, sv. 145, hl. 7, odst. 302C.

⁴³³ Ep 153; srov. op. 13, in: Migne PL, sv. 145, hl. 6, odst. 300BC a 301CD.

⁴³⁴ Ep. 72, sv. 2, 1988, s. 363, ř. 15n: „*Porro autem et beatum Benedictum instar magni cuiusdam pontificis possumus ad exemplum imitationis inducere...*“

⁴³⁵ Ep. 153; srov. op. 13, in: Migne PL, sv. 145, hl. 7, odst. 301B.

⁴³⁶ 1 Kor. 7,7: „*Přál bych si totiž, aby všichni lidé byli jako já; ale každý má od Boha svůj vlastní dar, jeden tak, druhý jinak.*“

⁴³⁷ LOHMER, Christian. »*Heremi Conversatio*«. *Studien zu den monastischen Vorschriften des Petrus Damiani* (Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinertums Bd. 39), 1991, s. 57.

⁴³⁸ Ep. 141, in: Briefe, sv. 3, s. 488, ř. 14nn: „*Cum servandum aliquid quod cordi sit scribere soleo, multiplici diversorum codicum bibliotheca vallatus maiorum sententias recolo atque, ubi necessarium est, ad eorum semper exempla recurro.*“

⁴³⁹ Ep. 18, in: Briefe, sv. 1, s. 177n.

to, že v té době nebyl v jeho klášteře žádný rukopis Benediktovy řehole k dispozici, anebo jej považoval za tak samozřejmý, že nebylo nutné jej uvádět. Teprve třetí zachovaný katalog knihovny z konce 12. století ve Fonte Avellana poprvé zmiňuje Řeholi svatého Benedikta. Srovnání Řehole Benediktovy s Damianovými listy by mělo tuto otázku osvětlit. Na paměti ale musíme mít, že Damianova doslovná reprodukce řehole nám neumožňuje poznat, jak ji argumentačně používal.

Zajímavá je zejména doba, ve které byly citáty zapsány. Čtrnáct z více než dvou tuctů doslovně převzatých pasáží a paralel jsou dle nejnovějších výzkumů obsažené v listech 152⁴⁴⁰ a 153,⁴⁴¹ které Petr Damiani sepsal na konci svého života, a lze tak nabýt dojmu, že v nich reagoval na výtky ostatních, jak to sám zřetelně vyjádřil v ospravedlňujícím listu opatovi (list 152), ve kterém píše: „*Neboť se hněváte a svou stížností nám vytýkáte, že jsme neměli vaše mnichy v poustevně přijmout proti příkazům B. P. našeho Benedikta ...*“.⁴⁴² Pokud k tomu připočítáme také dopisy 105⁴⁴³ a 106⁴⁴⁴ sepsané v roce 1064, můžeme trvat na tom, že většina citátů z řehole svatého Benedikta byla registrována v posledních letech jeho života.

Pozoruhodná je dále absence doslovných citátů z Benedikta v dopisech 18 a 50, v tzv. regulích Damianových pro eremity.

6. 2 KRITIKA ÚPADKU CENOBIA

Již bylo řečeno, že Petr vnímal život v klášteře jako nižší životní stupeň, dokonce na některých místech mluví o „laxnosti a nedbalosti klášterního

⁴⁴⁰ K Ep. 152: LÉCLERCQ, Jean. *Saint Pierre Damien. Ermite et homme d'église* (Uomini e dottrine 8), 1960, s. 56. K jeho dataci: PIERUCCI, Celestino: *La vita eremitica secondo S. Pier Damiano*, in: *San Pier Damiano nel IX centenario della morte (1072-1972)*, sv. 4, 1978, s. 86.

⁴⁴¹ REINDEL, Kurt. *Neue Literatur zu Petrus Damiani*, in: *DA*, roč. 32, 1976, s. 413 stanovuje jako časový horizont let 1065-1072.

⁴⁴² Ep. 152, in: *Briefe*, sv. 4, 1993, s. 6, ř. 2-4: „*Succensetis enim, ac nos conquerentes arguitis, quia non debuimus vestros monachos in eremo, contra B. P. nostri Benedicti praecepta suscipere...*“

⁴⁴³ Srov. Reindel, *Briefe*, sv. 3, s. 168.

⁴⁴⁴ Srov. Reindel, *Briefe*, sv. 1, s. 347.

života“.⁴⁴⁵ Cílem těchto jeho slov je snaha povýšit ideál poustevnictví. Nicméně i pro Petra je život v cenobitském klášteře hoden vysoké chvály,⁴⁴⁶ protože podle jeho názoru už apoštolové žili životem mnichů.⁴⁴⁷ Často proto důrazně ke vstupu do kláštera vyzýval.⁴⁴⁸

Mnoho klášterů a mnichů v jeho době a v jeho okolí mohlo sotva splňovat přísné požadavky, jak sám dobře věděl, a nezřídka proto kritizoval úpadek kázně řeholníků. Mnohé z jeho narážek a skeptických poznámek můžeme vnímat jako rétorické přehánění, ale přesto zůstává řada historicky prokazatelných nedostatků.⁴⁴⁹

Petr takové poměry nemohl mlčky přejít. Už jako mladý mnich působil svojí kazatelskou činností v cizích klášterech a životní ideál nastínil ve *Vita Romualdi*. Jako převor vstoupil v Itálii do stále rostoucí skupiny reformátorů a vyzýval k zachování řehole a přísnému životu, dokonce se snažil přenést část své asketické životní formy do cenobitských klášterů. Jan z Lodi poznamenává: „*Tuto péči jak o cenobia tak o světské duchovní nepřestával vynakládat nejen na vlastních místech, která sám založil, ale i na mnoha jiných místech.*“⁴⁵⁰

Realizaci záměrů usnadnila jeho rostoucí autorita, zvláště když se dostal do kontaktu s kurií a stal se roku 1057 kardinál-biskupem v Ostii. Nabízela se řada příležitostí k tomu, aby šířil své ideje. Nejprve v sousedních klášterech, později i na četných cestách do Říma nebo jako legát při zastupování kurie. V mnohých klášterech a na mnoha místech naslouchali hlasu promlouvajícího kardinála.⁴⁵¹ Petra často vyhledávali pro jeho výjimečnou a vlivnou osobnost opati a mniši stejně jako významné osobnosti

⁴⁴⁵ Op. 14. 334 A (laxitudo).

⁴⁴⁶ Srov. mimo jiné: Op. 50, 13.

⁴⁴⁷ Op. 16, 3. 370 A. Op. 28. 511n.

⁴⁴⁸ Serm. 70, 905n. Op. 42 I. a II. a dále.

⁴⁴⁹ Srov. DRESDNER, Albert. *Kultur- und Sittengeschichte der italienischen Geistlichkeit im 10. u. 11. Jhdt.*, Breslau, 1890, s. 145nn. Op. 55, 2. 802 BC., Op. 15, 29. 361 D., Op. 7 (Lib. Gomorrhianus).

⁴⁵⁰ Op. 28 praef. a 1. 511. Damianovo působení mezi mnichy: „*Hanc quippe sollicitudinem non solum propriis, quos ipse fundaverat, sed et pluribus locis aliis tam coenobiorum quam canonicarum... non desinebat impartire.*“ (Vit. PD 7. 125C).

⁴⁵¹ O kázáních víme např. ze zprávy o jeho poselstvu do Francie. Srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 67.

z okruhu laiků a předkládali mu svoje prosby.⁴⁵² Jeho vážnost vzrostla natolik, že mohl vystoupit jako obhájce mnichů proti světskému kléru, aby hájil právo mnichů na udílení svátostí. Jeho činnost a přesvědčení se odráží v jeho rozsáhlé korespondenci.

Můžeme vytvořit dva okruhy klášterů, které se váží k Petrově činnosti. K užšímu okruhu patří kláštery v oblasti Ancona, Romagna a Toskánsko, tedy v širším okolí Fonte Avellana. U těchto klášterů sahají první kontakty nazpět do prvních let Petrova priorátu a někdy ještě dále. Jmenovitě jsou nám známé tyto: svatého Vincence de Petra Pertusa,⁴⁵³ Panny Maria v Pompose,⁴⁵⁴ svatého Apolináře v Classe u Ravenny⁴⁵⁵, kde se Petr prokazatelně častěji zdržoval a kam také uvedl svého synovce Marina, Panny Maria ve Florencii,⁴⁵⁶ svatého Tomáše u Perana⁴⁵⁷ a Panny Maria ve Faenze.⁴⁵⁸

O co Petrovi v jednotlivostech při jeho snaze o klášterní reformu jde? Nejlepší odpověď nám dají jeho spisy *De contemptu mundi*⁴⁵⁹, *De perfectione monachorum*⁴⁶⁰, *De perfecta monachi informatione*.⁴⁶¹ Petr se snaží, jak sám píše, svými dopisy a napomináním⁴⁶² učinit přítrž upadající morálce v kláštorech. Důrazně proto nabádá k věrnému následování Benediktovy řehole. „Slib je bezpodmínečně platný“, říká Petr Damiani, „a není žádný důvod z něho ustoupit.“⁴⁶³ Přitom jde tak daleko, že vykládá i vynucený slib

⁴⁵² Op. 55, 7. 807 B. Ep. 6, 32. 422 C. a dále.

⁴⁵³ Ep. 7, 15. 455 C. Op. 42 I, 2. 668 CD. Ep. 6, 32. 430n.

⁴⁵⁴ Ep. 6, 6. Op. 29. Op. 48. Op. 13.

⁴⁵⁵ Ep. 7, 1. 435 C. Op. 49, 1. 724 C. (synovec). Ep. 2, 4. 759n. Ep. 6, 15. Ep. 6, 32. 428 D. Ep. 3, 3. 290 C. Op. 13

⁴⁵⁶ Op. 51 (= Ep. 6, 30 Přepis!), a IP 3, 27 č. 1 (1070 Intervenient).

⁴⁵⁷ IP. 4, 183 č. 2 (Řím 16.4.1060, Intervenient do kláštera).

⁴⁵⁸ Vit. PD 22. 143 A. Srov. také Lib. Gr. 42, 10. Mimoto zmiňuje Petr ještě klášter Sv. Krištofa mart. (Op. 50, 10. 743 D), jehož poloha je ale neznámá.

⁴⁵⁹ Op. 12 *De contemptu mundi* - určeno poustevníkovu a mnichovi.

⁴⁶⁰ Op. 13 *De perfectione monachorum* pro opatství v Pompose, je možná posláno i do kláštera Sv. Apolináře v Classe, protože je v tomto spisu zmíněn i dopis jeho synovci Marinovi, který tam byl mnichem.

⁴⁶¹ Op. 49 *De perfecta monachi informatione*, určeno jeho synovci Marinovi.

⁴⁶² Op. 12, 11. 263 B.

⁴⁶³ Op. 13, 7. a dále. K tomu: DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 69.

a oblaci jako závaznou.⁴⁶⁴ S neobvyklou přísností usiloval o chudobu. Jak se zdá, vlastnictví peněz bylo tehdy u mnichů běžné.⁴⁶⁵ Mnohá opatství disponovala velkým bohatstvím, rozšířil se luxus v jídle a oblékání,⁴⁶⁶ takže proti tomu Petr častěji vystupoval. Zejména kritizoval nárůst přepychu opatů a jejich zaplétání se do světských záležitostí.⁴⁶⁷ Na druhé straně musel připomínat, aby se mnich nesnažil být ve městech nápadný svým špinavým a roztrhaným oblečením. Poslušnost a čistota jsou sice dva zcela samozřejmé příkazy mnišského života, ale právě zde panovaly hrubé přestupky a Petr vyzýval stále znovu k řádnému životu.⁴⁶⁸ Také Benediktovo přikázání stálosti místa upadlo mnohokrát v zapomnění a Petr znal dost mnichů, kteří se nestále potulovali krajem pouze proto, aby se zbavili zátěže řehole a mohli vést nevázaný život.⁴⁶⁹ Jeho příkazy vyzývají k návratu do kláštera, k odstupu od laiků a od měst.⁴⁷⁰ Proto nechce vůbec slyšet o vzdělávání a studiu mnichů na světských školách.

V jednom listu připomínal, zcela v Benediktově smyslu, nositelům úřadů v klášteře, tedy opatovi, převorovi, celeráři (ekonom), tomu, kdo čte *lectio divina* a dalším jejich povinnosti.⁴⁷¹ Na stejném místě oslovuje jednotlivé věkové skupiny v klášteře a ukazuje jim jejich zvláštní nebezpečí a úkoly. Všechny nabádá k nejdůležitějším ctnostem mnicha, k pokoře a trpělivosti.⁴⁷² Nesmíme zapomenout na jeho opakovanou výzvu k četbě Písma svatého a Otců.⁴⁷³

Z jeho dopisů se dále dovídáme, že odpovídal mnichům na otázky⁴⁷⁴ a přicházel do klášterů, aby ukončil spory.⁴⁷⁵ Neváhal se soudit s opatem

⁴⁶⁴ Povinnost oblacy a vynucené sliby byla do 13. století považována za závaznou. Srov. SCHMITZ, Philibert. *Geschichte des Benediktinerordens*, sv. 1, Einsiedeln – Zürich, 1947-1948, s. 245. Op. 19, 8. Op. 48. Op. 16.

⁴⁶⁵ Op. 12,3,4.6. Op. 31, 8.

⁴⁶⁶ Op. 12, 15. 16. Op. 48. 715nn. Op. 51, 3.

⁴⁶⁷ Op. 29. Op. 21, 1. 457.

⁴⁶⁸ Op. 49. Op. 13.

⁴⁶⁹ Op. 13, 10. 306 A.

⁴⁷⁰ Op. 12, 9. 11. 12. 14. 24. 25. Op. 51, 3.

⁴⁷¹ Op. 13.

⁴⁷² Op. 51, 13. 762 B.

⁴⁷³ Op. 14. 334 D. Op. 15, 22. 354 C. Op. 12, 11. 262 B. Op. 53, 1. 791. a dále.

⁴⁷⁴ Ep. 6, 13. Ep. 6, 29. Op. 37.

⁴⁷⁵ Ep. 6, 32. 431 D.

o odpadlého poustevníka nebo přivést zpět mnicha, který neoprávněně opustil klášter.⁴⁷⁶ Pro jiné kláštery žádal ochranu od zemských knížat, další zase zastupoval u jejich biskupa nebo také v Římě u papežské kurie.⁴⁷⁷

Mimo těchto ústních a písemných urgencí se Petrovi podařilo zavést v jednotlivých kláštorech zvyky, které znamenaly zpřísnění života, například zvláštní slavení počátku postní doby a adventu třídním přísným půstem a mlčením. O těchto dnech se bosí mniši modlili žaltář a po kapitolách se bičovali.⁴⁷⁸ Tu a tam stanovil půst a bičování na každý pátek k úctě svatého Kříže.⁴⁷⁹ Dále přiměl kláštery, aby se vedle breviáře denně modlily *officium parvum* k úctě Panny Marie. Tento zvyk je znám i z Francie.⁴⁸⁰ Proti modlitbám navíc a proti bičování se na některých místech zvedl odpor; jednotliví mniši vysvětlují, že jim stačí Benediktova řehole a toto jsou Petrovy nové výmysly, které nejsou nutné. Petr musel nasadit celou svoji autoritu, aby nově zavedené zvyklosti mniši zachovali.⁴⁸¹

Z jednoho dopisu pro opatství v Pompose se dovídáme, že Petr žádal u konventu o přijetí do modlitebního bratrstva. Podobné vztahy mohly pravděpodobně existovat i k jiným opatstvím.⁴⁸²

6.3 LISTY DO MONTE CASSINA

Kolem roku 1060 se Petr dostal na vrchol svého působení získáním kardinálské důstojnosti. Tím se mu otevřely široké možnosti a dostal se do kontaktu i s některými vzdálenějšími kláštery, především s kolébkou

⁴⁷⁶ Op. 42, 1, 2. 668 CD. Ep. 6, 15. Ep. 6, 22. Op. 51.

⁴⁷⁷ Ep. 7, 15. 455 C (prosba o pomoc).

⁴⁷⁸ Ep. 6, 32. 430 D. Vit. PD 18. 139 B.

⁴⁷⁹ Vit. PD. 19.139 B.

⁴⁸⁰ Vit. PD 15. 132 C. Op. 10, 10. 250. Ep. 6, 32. 431 B. Ep. 6, 29. 419n. Srov. dále Carm, s. 935-37. Op. 33, 3. 564 D. (Frankreich). Srov. BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947, 157nn. U poustevníků Damiani tento zvyk, jak se zdá, nezavedl.

⁴⁸¹ Ep. 6, 32. 430n. Ep. 6, 27.

⁴⁸² Ep. 6, 6. 386 C. Srov. Schmitz I, 288nn. – Vzhledem k tomu, že Damiani předložil stejnou prosbu v Monte Cassino a Cluny, lze předpokládat, že o to žádal i v jiných kláštorech.

benediktinského mnišství klášteřem Monte Cassino a prvním reformním místem klášteřem v Cluny. Víme ještě o kontaktu s klášteřy v Miláně, mezi nimiž byl i jeden ženský, a mimoto máme zprávu o klášteře Panny Marie v Konstantinopoli.⁴⁸³

Naši zvláštní pozornost si zaslouží Damianovy vztahy k Monte Cassinu a Cluny. Ačkoli již Romuald a jeho nejbližší žáci přišli často do kontaktu s Monte Cassinem a pobývali tam, nevzniklo z toho žádné trvalé spojení mezi mateřským opatstvím benediktinů a severoitalskými eremity.⁴⁸⁴

Tak není z počátku možné nějaké Petrovy kontakty s tímto klášteřem objevit, a nezměnilo na tom nic ani jeho jmenování kardinálem papežem Štěpánem IX., dřívějším opatem Fridrichem z Monte Cassina. Teprve s jeho nástupcem Desideriem⁴⁸⁵, který vedl klášteř od roku 1058 a v březnu 1059 se stal kardinálem, se Petr sblížil. Desiderius byl svým nejhlubším přesvědčením mnichem a sepsal dílo „*Rozprava o zázracích svatého Benedikta*“. Tak se můžeme domnívat, že tyto dva muže přivedly k sobě stejné zájmy a duchovní příbuzenství od té doby, co se od roku 1059 častěji setkávali na synodách.⁴⁸⁶

V následujících letech se mezi oběma kardinály vyvinulo čilé spojení, takže se stále znovu setkávali. Petr udělal patrně první krok tím, že Desideriovi poslal dopis, ten se ovšem k jeho zármutku tímto listem ihned nezabýval. V celku máme dochovaných devět dopisů pro opata a jeho konvent a dva dopisy pro mnicha Albericha (*Albericus Casinensis*),⁴⁸⁷ mimo to existuje jedna odpověď od Desideria.⁴⁸⁸

⁴⁸³ Ep. 6, 13. – Na svých cestách přišel Damiani ještě do jiných klášteřů tak např. do Fruttuaria (Op. 18 III, 3.4.419nn.). Dále slyšíme o opatovi od sv. Simpliciana v Miláně (Op. 53, 794nn.).

⁴⁸⁴ Srov. SACKUR, Ernst. *Die Cluniazenser... bis in die Mitte des 11. Jhdts.*, sv. 1, Halle a. S., 1892-94, s. 328. HILPISCH, Stephan. *Geschichte des benediktinischen Mönchtums*, Freiburg i. Br., 1929, s. 158. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 71.

⁴⁸⁵ Srov. SCHIEFFER, Rudolf. Viktor III, in: *LMA*, sv. 8, odst. 1665-1666. A dále: DELÉ OMO, M. A. Montecassino, in: *LMA*, sv. 6, odst. 785-790.

⁴⁸⁶ Kontakty Damiana a Desideria: 1059 Lateránská synoda: MG Const. 1, 544, 25. Zda se Damiani účastnil červencové synody a setkal se tam s Desideriem, jak někteří autoři pedpokládají, není jisté. Leden 1060 ve Florencii u Mikuláše II. Duben 1060 Lateran.

⁴⁸⁷ SCHALLER, H. M. Alberich von Montecassino, in: *LMA*, sv. 1, odst. 281.

⁴⁸⁸ Prameny: Vit. PD 19.20. 139nn. Chrom. Cas. 3,20. MGH SS 7,712. Damianovy dopisy do Monte Cassina: Ep. 2.12 (1060-61), Ep. 2,13 (podobně), Ep. 2, 11 (cca. 1061), Op. 34, 1 (konec roku 1063), Op. 35 (1065 léto), Op. 33 (léto 1065-léto 1066), Op.37, 1 (cca. 1065 – Alberichovi), Op 37, 2

V dopisech Petr navazuje na osobní rozhovory. Máme doklad i o tom, že společně prožili postní dobu v Římě.⁴⁸⁹ Petr nabádá Desideria k řádnému vedení jeho úřadu a k úsilí po dokonalosti, a udílí mu k tomu rady.⁴⁹⁰ Jak se zdá, na Monte Cassinu byl velký zájem o vyprávění podivuhodných událostí, které lze vysvětlit jen prostřednictvím působení pekelných, nebo nebeských sil. Takřka každý z posledních dopisů vypravuje mnoho takových příběhů. V jednom z nich se nachází vyprávění mnohých událostí, které Petr zažil na svých cestách do Cluny. Současně poslal mnichům *distichon* (dvojverší), který měli usadit pod obraz apoštolských knížat v refektoriu. Při rozhovorech se řešila i teologická témata a nebylo-li nalezeno východisko, pokusil se Petr zvláště složité problémy zvládnout písemně,⁴⁹¹ právě tak jako ze svých bohatých vědomostí odpovídal na listy mnicha Albericha.⁴⁹² V této korespondenci se projevují rozličné zájmy na obou stranách a duchovní proudy té doby, se kterými se potýkal odesílatel i adresát.⁴⁹³

Poté, co Petr možná už dříve navštívil opatství,⁴⁹⁴ přišel roku 1066 na dvacet dnů⁴⁹⁵ při příležitosti položení základního kamene nového kostela

(podobně), návštěva Monte Cassina k položení základního kamene kostela: Op 36 (1067), Op. 43 (1067-71), Op. 52 (prosinec 1061-1071), Dopis opata Desideria Damianovi je obsažen v rukopisu Cas. 3, s. 17 (Bibl. Cas. 1,87), ed. Muratori: Scr. Rer. It. 4, 468 n. 2 (=PL 145, 17 D n. 1).

⁴⁸⁹ Op. 36, 1. 569 C. Ep. 8,5. 472 C. Op. 35 praef. 589 B.

⁴⁹⁰ Ep. 2, 11. 277 AB a dále.

⁴⁹¹ Op. 36, Op. 35, 1. 589 C, 4. 594 C.

⁴⁹² Op. 37, I-II. K Alberichovi srov. Chron. Cas. 3, 35 (MG SS 7, 728): „... *vir disertissimus ac eruditissimus...*“. Píše mimo jiné: „*de dialectica, epistolas quoque quam plurimas ad Petrum Hostiensem ep. Rithmos de gaudio paradisi, de die mortis, de monacho penitente*“. Srov. SCHALLER, H. M. Alberich von Montecassino, in: *LMA*, sv. 1, odst. 281. KLEWITZ, Hans. Walter. Zum Leben und Werk Alberichs von Monte Cassino, in: *Historische Vierteljahrschrift*, roč. 29, 1935, s. 371-374. LENTINI, Anselmo. Alberico di Montecassino nel quadro della riforma gregoriana, in: *StudGreg*, roč. 4, 1952, s. 55-109. O rozhovoru s jiným mnichem z Monte Cassina, který se jmenoval Jan, mluví Damiani v Ep. 4, 8. 309n.

⁴⁹³ O duchovním a kulturním vzestupu Monte Cassina v 11. století srov. KLEWITZ, Hans. Walter. Zum Leben und Werk Alberichs von Monte Cassino, in: *Historische Vierteljahrschrift*, roč. 29, 1935, s. 371. Z toho lze vyvodit i to, že Petr postupoval v kontaktu s Desideriem a Alberichem určitým způsobem obezřetně vůči těmto „kritickým“ duchům, srov. Op. 33, 4. 566A: „... *relatione didici, nisi me fallit obliviosa memoria, fideliter narro*.“ Op. 33, 8. 572 B: „*Haec omnia, ... non sine magno timore describimus, ne vel per oblivionem propriam, vel per infidae relationis audaciam a veritatis linea quantumlibet declinemus*.“ Alberich se např. ptal Damiana na osud Archy úmluvy, Petr se ovšem odpovědi vyhýbá (Op. 37, 1, Dub. 7. 626n.).

⁴⁹⁴ Pravděpodobně podle Vit. PD 20, 144 B: „*Ipsum vero praefatum coenobium Casinense dum aliquando idem domnus Petrus ex more visitasset, ...*“ Srov. dále Op. 34, 1, 571n.

⁴⁹⁵ Vit. PD 20. 141 B. Op. 33 praef. A 1. 559n. Srov. Chron. Cas. 3, 28.

po velkém naléhání Desideria, který mu pohrozil ukončením kontaktů.⁴⁹⁶ Už předtím v jednom dopisu Petr vyzýval k následování svých asketických ideálů⁴⁹⁷ a nyní pro to mohl opata a jeho konvent nadchnout natolik, že bylo rozhodnuto přijmout do životní formy uctívání svatého Kříže v pátek přísným půstem (bratři se měli živit pouze vodou a chlebem)⁴⁹⁸ a vzájemným bičováním,⁴⁹⁹ stejně tak první tři dny postní doby.⁵⁰⁰ Na naprostou poslušnost při tom Petr zjevně nenarazil. V dopisu 161 se pokusil ospravedlnit a rozptýlit pochyby.⁵⁰¹

Ty vyvstaly v otázce bičování, zvláště kvůli odhalení těla. Petr se je tedy pokusil vyvrátit a zdůraznit hodnotu disciplíny.⁵⁰²

Dále Petr na Monte Cassinu usiloval o rozšíření zádušních modliteb za zemřelé mnichy, jak to bylo obvyklé v jiných kláštorech,⁵⁰³ a doporučuje, podle zprávy životopisce, mnichům jednoduchost v oblékání, a aby se do budoucna vzdali zvláštní pokrývky hlavy a spokojili se s kapucí a s levnými látkami.⁵⁰⁴ Požadavek prostého hábitu byl podle slov jeho životopisce dodržován i později.⁵⁰⁵ Zmíněno by mělo být také Damianovo nadšení pro školu na Monte Cassinu, která byla otevřená externím a pro mnišství méně zapáleným chovancům.⁵⁰⁶

To vše poukazuje na Petrův nemalý vliv na mateřský klášter benediktinského řádu, který byl možný přirozeně jen proto, že se vztah mezi Desideriem a Petrem vyvinul v úzké přátelství, takže převor eremitů sděloval svému příteli (*archangelus monachorum*) všechny své radosti a starosti,

⁴⁹⁶ Srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 73.

⁴⁹⁷ Op. 33, 3. 565 AB.

⁴⁹⁸ K postním předpisům srov. Ep. 50, in: Briefe, sv. 2, 1988, s. 87n; zejména pozn. 24 a 25.

⁴⁹⁹ O tom zpravuje *Chronicamonasterii Casinensis* III, 20, s. 386n, dále JAN Z LODI, *Vita Petri Damiani*, in: Migne PL, sv. 144, hl. 19, odst. 139C a Petr Damian v Ep. 161, in: Briefe, sv. 4, 1993, s. 135. K sebičování srov. dále Ep. 44, in: Briefe, sv. 2, 1988, s. 21n.; Ep. 45, in: Briefe, sv. 2, 1988, s. 35 (zejména pozn. 3: literatura) a Ep. 56, in: Briefe, sv. 2, 1988, s. 156n.

⁵⁰⁰ Vit. PD 19. 139 C. Srov. Chron. Cas. 3, 20.

⁵⁰¹ Ep. 161, in: Briefe, sv. 4, 1993, s. 135nn.

⁵⁰² Op. 43.

⁵⁰³ Op. 33, 7. 570 A.

⁵⁰⁴ Vit. PD 19, 141 A.

⁵⁰⁵ JAN Z LODI, *Vita Petri Damiani*, in: Migne PL, sv. 144, hl. 19, odst. 141A.

⁵⁰⁶ *Petrus Damiani*, Ep. 119, in: Briefe, sv. 3, s. 382, ř. 13-20; srov. také Ep. 119, in: Briefe, sv. 3, 1989, s. 382, pozn. 117.

stejně jako měl podíl na rozvoji opatství.⁵⁰⁷ Roku 1067 podepsal papežskou listinu, která nově potvrzuje majetky Monte Cassina,⁵⁰⁸ a roku 1071 se účastnil vysvěcení nově postaveného kostela spolu s Desideriem a konventem.⁵⁰⁹ Petr také požádal o přijetí do modlitebního společenství na Monte Cassinu, aby zůstal navždy ve spojení s klášteřem svatého Benedikta, což mu opat a společenství rádo povolilo. Úzké vazby Petra na klášter jsou patrné i z jeho zanesení do knihy mrtvých v opatství.⁵¹⁰ Jak velký zájem měli o Damianovo písemné dílo Desiderius a jeho mniši dokládá to, že na Monte Cassinu byla uložena pravděpodobně kompletní sbírka Damianových spisů ve čtyřech svazcích, dnes máme dva z nich jako spolehlivý a rozsáhlý doklad jeho prací.⁵¹¹

Z let 1065-1071 jsou doložené také Damianovy kontakty s latinským klášteřem Panny Marie v Konstantinopoli. Jeden z tamních bratří ho osobně vyhledal a Damiani pro toto společenství napsal dopis 131.⁵¹² O intenzitě vztahů k východnímu křesťanství a o recepci východního ideálu mnišství prostřednictvím těchto kontaktů nejsme stejně jako u Romualda zpraveni.

6. 4 KLÁŠTER V CLUNY

Zatímco Romuald a jeho žáci přišli přinejmenším tu a tam do kontaktu s Cluny,⁵¹³ u Petra chybí jakákoli stopa bližšího vztahu s opaty Odilem a Hugem⁵¹⁴ a dalšími mnichy z burgundského reformního opatství a dceřiných

⁵⁰⁷ Op. 33, 559 D. Op. 34, 571 D. Ep. 2, 13. Op. 36, 1, 595 C.

⁵⁰⁸ 10. května 1067 (JL 4630).

⁵⁰⁹ Listina Alexandra II. o tom je sice padělek, ale přesto ukazuje, že seznam podpisů není vymyšlený.

⁵¹⁰ Op. 35, 4, 595 A. Op. 36, 17, 622 D.

⁵¹¹ Knihovní katalog Monte Cassina z roku 1532 vypočítává 4 svazky Damianových děl, z nichž máme dnes k dispozici 2 svazky (Cas. 358, 359). Další dva svazky již nelze stanovit, možná byly zničeny, protože obsahovaly mnohé duplikáty. Srov. WILMART, André. Une lettre de s. Pierre Damien à l'Impératrice Agnès, in: *Revue Bénédictine*, roč. 44, 1932, s. 126n.

⁵¹² Srov. Ep. 131, in: Briefe, sv. 3, 1989, s. 199n.

⁵¹³ SACKUR, Ernst. *Die Cluniazenser... bis in die Mitte des 11. Jhdts.*, sv. 2, Halle a. S., 1892-94, s. 281.

⁵¹⁴ BULST, N. Hugo. Abt von Cluny, in: *LMA*, sv. 5, odst. 165-166.

klášterů, ačkoli by k tomu měl po nastoupení do úřadu převora mnoho příležitostí.⁵¹⁵

Rozhovor s opatem Hugem, který jednou Petr mimochodem zmiňuje, může spadat nejdříve do roku 1058.⁵¹⁶ Přesto z takového setkání, pravděpodobně na synodě nebo u kurie, nevyrostlo úzké spojení, které by se odrazilo v Damianových dopisech. To nevylučuje, že Petr byl už dlouho informovaný o duchu a působení Cluny a jeho opatů.⁵¹⁷ Až v roce 1063 vznikla zvláštní okolnost, která Petra do Cluny přivedla.⁵¹⁸

Fakt, že některé středověké kláštery byly podřízeny přímo papeži, zatímco jiné spadaly do jurisdikce biskupa dané oblasti, který pochopitelně dbal na dodržování svých práv a uplatňování svojí moci, vedl ve Francii k silným sporům.⁵¹⁹ Tak biskupové z Máconu usilovali dlouhou dobu o to, aby si podřídili Clunyjské opatství.⁵²⁰ Biskup Drogo, který byl v té době v úřadu, toho chtěl dosáhnout zvláště ostrým způsobem. Zatímco kázal o soudném dni, proniknul s ozbrojeným davem až k opatskému kostelu. Tam se ale pro silný odpor musel otočit a ustoupit.⁵²¹ Kvůli tomuto násilnému proniknutí do oblasti kláštera a nedodržení papežského privilegia se opat

⁵¹⁵ Opat Odilo a Hugo v Itálii: Odilo 1046 srov. SACKUR, Ernst. *Die Cluniazenser... bis in die Mitte des 11. Jhdts.*, sv. 2, Halle a. S., 1892-94, s. 286nn. Hugo 1049-50 Na koncilu ve Florencii 11. června byl potvrzen majetek Cluny (JL 4336). Zda při té příležitosti pobýval Hugo v Cluny, není známo.

⁵¹⁶ Ep. 2, 8. 273 A (z roku 1059). Zde zmíněný rozhovor, neopběhl o moc dříve, jinak bychom museli datovat rozladění mezi Hildebrandem a Damiánem mnohem dříve.

⁵¹⁷ Bližší kontakt Damiana s clunijským hnutím není pravděpodobný.

⁵¹⁸ Prameny: De Gallica Petri Damiani professione et eius ultramontano itinere, in: MGH SS 30, 2, odst. 1034-46. Vydáno také v Migne PL, sv. 145, odst. 865-880. Jan z Lodi toto poselstvo v životopise Petra Damiána vůbec nezmiňuje. Pisatel této informace byl vzdělaný a píše velice živě. Pochází sice z Damiánova okolí, nevrátil se ale s Damiánem ihned nazpět do Itálie. Bohužel postrádá tato zpráva jakýkoli časový údaj. Srov. NEUKIRCH, Franz. *Das Leben des Petrus Damiani. Bis zur Ostersynode 1059*, Göttingen, Phil. Diss., 1875, s. 9nn. Pověřující list Alexandra II. francouzským biskupům: in: Migne PL, sv. 145, odst. 857. Anekdota o Petru Damiánovi a opatu Hugovi: in: Migne PL, sv. 145, odst. 857Dnn. (z Liber de miraculis s. Hugonis, Bibl. Cluniac, 460). Acta Synodi: in: Migne PL, sv. 145, odst. 859nn. (Mansi, Coll. Conc. 10, 1025). Damianovy dopisy do Cluny: Ep. 6,5 (1063 konec října-záčatek listopadu). Ep. 6,4 (přelom let 1063/1064). Ep. 6,2 označeno prvním vydavatelem jako adresované na Huga. Pravděpodobně byl tento list určen nějakému jinému francouzskému nebo burgundskému opatovi. Srov. DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 75.

⁵¹⁹ SACKUR, Ernst. *Die Cluniazenser... bis in die Mitte des 11. Jhdts.*, sv. 1, Halle a. S., 1892-94, s. 284nn. Srov. také: SCHMITZ, Philibert. *Geschichte des Benediktinerordens*, sv. 1, Einsiedeln – Zürich, 1947-1948, s. 299nn.

⁵²⁰ Srov. BULST, N. Odilo. Abt von Cluny, in: *LMA*, sv. 6, odst. 1351-1352.

⁵²¹ Migne PL, sv. 145, odst. 861A. (Acta). Srov. SCHMITZ, Philibert. *Geschichte des Benediktinerordens*, sv. 1, Einsiedeln – Zürich, 1947-1948, s. 392.

Hugo roku 1063 obrátil na římskou postní synodu,⁵²² ale už předtím dosáhl toho, že byl do Francie vyslán papežský vyslanec Girelmus,⁵²³ aby připravil nadcházející misi. Rozhodnutím této mise získalo Cluny svoji nezávislost a papež Alexandr II. potvrdil klášteru všechna jeho práva už 10. května 1063.⁵²⁴ Předtím na postní synodě ale dosáhl Hugo toho, že měl být do Francie vyslán papežský legát. Hugovi šlo v první řadě o to, aby demonstroval celému francouzskému episkopátu, který byl dost zaměřený proti reformnímu mnišství, vliv a výjimečné postavení kláštera v Cluny. Současně usiloval o to, aby shromáždění biskupů veřejně uznalo papežská privilegia a aby předvedl moc posíleného papežství.

Opat Hugo požádal Petra Damiana, tehdy bezpochyby nejvýznamnější osobu mezi kardinály-biskupy,⁵²⁵ aby se legace ujal. V pramenech se setkáváme s tímto popisem události: „*Tehdy ctihodný Petr Damiani, biskup v Ostii, [...] mezi jinými se hned nabídl [...] A tak tehdy dobrovolně podstoupil tíhu veliké poslušnosti tenhle obdivuhodný a napodobeníhodný muž, který se kdysi ujal úkolu vyžadujícího velkou poslušnost. Neboť když byl povolán na úřad nejvyššího biskupa, uvedl četné omluvy, namítal, že není hoden a schopen tohoto úkolu a nemá patřičné mravy a ctnosti; protože byl oslyšen a žádná jeho omluva nebyla připuštěna, přikročil k namáhavé cestě do Francie. A toto je důležité svědectví o opravdové poslušnosti, že někdo ač nerad prokáže poslušnost vůči nadřízenému úřadu a rád na sebe vezme břímě obyčejné poslušnosti.*“⁵²⁶

⁵²² It. Gall. 4, Acta (859 D).

⁵²³ Migne PL, sv. 145, odst. 858 B.

⁵²⁴ JL 4513.

⁵²⁵ Srov. It. Gall. 5, 18, 19. Acta 860 C. Také pověřující listina potvrzuje Damianovo výlučné postavení.

⁵²⁶ Ačkoli disponujeme mnohými prameny, jsou okolnosti nejasné: It. Gall. 5: „*Tunc venerabilis Petrus Damianus Ostiensis Episcopus [...] inter ceteros se protinus obtulit [...] Vir itaque iste mirandus et imitandus sponte tunc gravis obedientiae pondus subiit, qui quondam celebris obedientiae munus suscepit. Ad episcopalis namque culminis dignitatem vocatus, excusationes praetendit plurimas, se indignum, moribus inornatum, virtutibus vacuum atque huic officio imparem se esse clamitabat; ad Gallicae vero profectionis laborem, nulla excusatione praemissa, non vocatus accessit. Verae quidem obedientiae ista sunt documenta salubria, ut et dignitatis obedientiam invitus aliquis subeat, et vilis obedientiae pondus libens suscipiat.*“

Petr určitě toužil seznámit se s klášteřem, jehož sláva sahala tak daleko,⁵²⁷ a zastat se jeho „*libertas*“. Papež tento úkol Petrovi svěřil⁵²⁸ a dal mu s sebou čestný pověřovací list pro francouzský episkopát.

Pravděpodobně se Petr ihned po postní synodě vrátil do Fonte Avellana a vyrazil odtud na konci dubna se třemi mnichy a několika služebníky jako průvodci.⁵²⁹ Cesta vedla přes Faenzu⁵³⁰ a klášter Breme u Vercelli. Opat tohoto kláštera, Aldrad,⁵³¹ předtím mnich v Cluny, poté převor v clunyském Peterlingen a od té doby dobrý známý opata Huga, od tohoto okamžiku vedení vyslanců převzal. Tento velice vzdělaný a obratný Francouz udělal na Petra a jeho průvodce hluboký dojem. Především prokázal štědrost, kterou Jan z Lodi připisuje pouze svému vlastnímu národu. „*Nebyl co do štědrosti jako ti v Cluny ani jako nějaký muž z jeho vlasti, nýbrž působil jako vznešený Ital, který je vždy přirozeně pokládán za laskavého a štědrého.*“⁵³²

Na cestě⁵³³ se setkávali s řadou těžkostí: letní horko, obtížné brodění řek, nebezpečné průsmyky v Alpách a také nástrahy ze strany protipapeže

⁵²⁷ It. Gall. 4.

⁵²⁸ Acta 860 C: „... *inter ceteros Petrus Damianus Ostiensis episcopus se protinus obtulit, seseque ad subveniendum monasterio, per tam longi, tam asperi, tam duri itineris pericula destinavit.*“ Lib. de mirac. s. Hugonis, in: Migne PL, sv. 145, odst. 857D: „... *magno labore et difcultare a latere papae avulsum Dominum Petrum, Ostiensem videlicet episcopum, cognoento Damianum obtinuit: ut sibi daretur pro magno Petro praeliaturus, et adversarios prostraturus mirabili sua prudentia atque facundia.*“ Ep. 6, 5. 379 B: „...*sancto rectori vestro (i. e. Hugoni), qui mihi tantae calamitatis pondus invexit.*“ Ep. 6, 2. 372 B: „... *ego (i. e. Petrus Damiani) ad tuae (i. e. Hugonis) iussionis imperium ... Alpium praerupta conscendi, et pro utilitate venerabilis monasterii tui propingua satis Oceano Galliarum intima penetravi.*“

Carm. 209. 968 B: „*Contra Cluniacensem abbatem, qui eum in Galliam duxit.*

Mors mea grandaevam perimis, Cluniace, senectam,

Efficis ut non sim, dum petis ut bene sim,

Ut tibi mella fluant, epulae pigmenta rubescant,

Amplaque conditos praebeat olla cibos.

Scabra fit ut nostris desint vel cantabra mensis,

Dum tibi servo dapes, me manet atra fames.“

⁵²⁹ It. Gall. 6. II. (průvodci).

⁵³⁰ Srov. Dar biskupa pro Gamugnu: in: Migne PL, sv. 144, odst. 498 k 5. květnu 1063.

⁵³¹ O něm srov. Stud. u. Mitt. OSB 1884, 3, 18. 25 n. 76. It. Gall. II. Vit. Odil. 928 B. Op. 34 I, 5. 578 B, 6. 579 C. Dřívější přátelství Damiana s Aldradem je možné.

⁵³² Poznámka italského vypravěče o Francouzích je konkrétním dokladem pro rostoucí národní uvědomění. It. Gall. 11: „*Non enim ad instar Cluniacensis munificentiae neque alicuius suae patriae viri, sed quasi nobilis natura Italicus munificus et largus semper habetur.*“

⁵³³ It. Gall. 6. dále MG SS 30, 2. 1037 n. 8, 9. Zjevně cestovali na koních: Srov. Ep. 3, 6. 294 A, 295B: „... *et frenis equorum fluitantibus...*“

Cadala.⁵³⁴ To všechno bylo pro Petra, který neměl zrovna dobrý zdravotní stav a nebyl už vůbec zvyklý na námahu tak dlouhé cesty, nesmírně náročné.

Po návratu do Itálie napsal Petr opatu Hugovi tři listy. Studium těchto dopisů napsaných po jeho pobytu v Cluny by mohlo objasnit, zda tam Damiani přijal zvláštní benediktinské podněty pro svoji představu řehole. Dojmy, které získal v Cluny, byl Petr skutečně učarován. V jednom z listů napsal: „*Když pak dále přemýšlím o tak přísném a tak naplněném řádu vašim svatým životem, uvažuji, že je v něm nikoli touha po lidských objevech, nýbrž že tam úřaduje Duch svatý. Neboť dodržování řádu bylo neustále tak živé a důsledné a v církevní službě byla zjevná taková vytrvalost, že když jsou v červenci a v srpnu delší dny, sotva se během celého dne uvolnila půlhodina, kdy si mohli bratři v klášteře pohovořit. Tato ustavičná námaha je, jak se domnívám, dostatečně prozíravým a důmyslným prostředkem určeným k tomu, aby potlačoval křehkost slabých a nepevných bratří a odstraňoval příležitost k proviněním. Takže i kdyby chtěli, sotva by kromě myšlenek mohli hřešit. O slabost křehkých je tedy postaráno, když je nejen denní, ale i noční doba vyplněna neustálým plněním řádových povinností.*“⁵³⁵ Dle jednoho legendárního vyprávění, které určitě není autentické, ale docela dobře se mohlo stát, se cítil povoláný obezřetně kritizovat porce jídla v Cluny. Obdržel však od opata Huga slavnou odpověď, že by měl nejprve žít osm dní společně s mnichy v Cluny, aby se rozhodl, zda by opravdu zavedl dva postní dny.⁵³⁶

⁵³⁴ IT. Gall. 4. 6. 8. 11. , K tomu: Příl. 1. Přehled papežů.

⁵³⁵ Např. Ep. 100, sv. 3, 1989, s. 105, ř. 4-17: „*Porro autem dum tam districtum tamque frequentem sanctae vestrae conversationis ordinem recolo, non adinventionis humanae studium, sed sancti Spiritus magisterium inesse perpendo. Nam tanta erat in servandi ordinis continua iugitate prolixitas, tanta praesertim in aecclesiasticis officiis protelatur instantia, ut in ipso cancri sive leonis estu cum longiores sunt dies, vix per totum diem unius saltim vacaret horae dimidium, quo fratribus in clauastro licuisset miscere colloquium. Hoc autem tam continui laboris exercitium ad haec est, ut reor, sollerti satis ac provida magisterii arte provisum, ut levium atque infirmorum fratrum fragilitatem reprimat, et delinquendi propemodum occasionem tollat. Quatinus etiam, si velint, praeter cogitationem peccare vix possint. Fragilium igitur inbecillitati consulitur, dum in persolvendo continui ordinis penso, totum non modo diurni sed et nocturni temporis spacium profligatur.*“

⁵³⁶ Tato anekdota je otištěna v Migne PL, sv. 145, odst. 857D-860B popř. Migne PL, sv. 159, odst. 925B-926B. Srov. také REINDEL, Kurt. Briefe, sv. 1, s. 164, pozn. 19.

Ve dvojím ohledu bylo Cluny pro reformu benediktinského mnišství průkopnické. Jednak v oblasti organizace svazku klášterů s různým stupněm závislosti na mateřském klášteře a také v oblasti vnitřní monastické reformy a liturgie, což nutně našlo odraz ve velkém množství písemných zápisů *Consuetudines* a v nových zvycích a také v nové architektuře.⁵³⁷

Christian Lohmer se pokusil srovnat klasický popis clunyjského systému s komunitami za Romualda a Petra Damiana. Na italské půdě panovaly jiné vztahy než v Burgundsku. Oba sice také zakládali převorství a opatství a dosazovali tam představené, čímž porušovali právo na sebeurčení a právo volby eremitských a cenobitských společností, nevypořádali se ale v takové míře s míšením církve a laiků, jak k tomu došlo například v biskupství Mâcon, a byli v podstatě také při své starosti o pravou spiritualitu omezováni přílivem vzpírajících se oblátů.⁵³⁸

Obeznamenost eremitů a mnichů z Romualdova okolí s clunyjskou formou organizace byla podmíněna Romualdovou cestou, přesto v Romualdově malé kongregaci nenašla přímé převzetí. Romuald mohl, stejně jako později Petr Damiani, své klášterní společenství vést díky své osobnosti a charismatu bez komplikovaných organizačních předpisů. A také Damianovo společenství, které zahrnovalo Acereta, Gamugno, Camporeggiano a jiné kláštery, bylo zcela vázáno na osobu svého představeného a nemělo žádnou přímou souvislost s pozdější kongregací pod vedením Fonte Avellana.⁵³⁹ Více než paralely ke clunyjskému společenství není možné rozpoznat právě tak jako v případě spřízněné kongregace ve Vallombrose,⁵⁴⁰ kde pro rané období nejsou k dispozici žádné prameny.⁵⁴¹

⁵³⁷ Je zde nemožné a také není naším úkolem, jmenovat adekvátní výběr z výzkumu, týkajícího se Clunyjského kláštera.

⁵³⁸ Srov. Udalricus Cluniacensis monachus, *Antiquites consuetudines Cluniacensis monasterii*, *Epistola nuncupatoria*, in: *Migne PL*, sv. 149, odst. 635-778, zvl. odst. 635A-636A.

⁵³⁹ V tomto smyslu souhlasí PIERUCCI, Celestino: *La vita eremitica secondo S. Pier Damiano*, in: *San Pier Damiano nel IX centenario della morte (1072-1972)*, sv. 4, 1978, s. 70. Srov. také: SANTA, Mansueto della: *Ricerche sull'idea monastica di San Pier Damiano* (Studi e Testi Camaldolesi 11), Arezzo, 1961, s. 97-103.

⁵⁴⁰ Dle principu opatské designace byl po smrti zakladatele Giovanni Gualberti (†1073) ve Vallombrose vedle *abate maggiore* také *abate locale*.

Daný problém může osvětlit srovnání vybraných liturgických ustanovení v Cluny a Fonte Avellana. Není například žádný doklad k tomu, že by Damiani převzal vzpomínky na zemřelé, zavedené v Cluny za Odila a od té doby praktikované, jak nás informuje *Vita Odilonis*: „*Tehdy ctihodný otec Odilo ve všech svých kláštorech zavedl všeobecné ustanovení, aby, tak jako se v první den měsíce listopadu podle pravidla obecné Církve koná slavnost všech Svatých, se následujícího dne slavila památka všech, kteří odpočívají v Kristu, žalmy, almužnami a zejména vysluhováním mší.*“⁵⁴² Zpravuje nás ale v dopisu 106 adresovaném Desideriovi z Monte Cassina na jaře 1064, tedy krátce po svém návratu z Burgundska, o novém zvyku v mnohých cenobitských a eremitských kláštorech, kde se výročí smrti zvláště uznávaných zemřelých připomíná týdnem vzpomínek, ve kterém se vykonává *vota memoriae*. Zda lze nový zvyk vztáhnout na jeho iniciativu nebo jeho vliv nelze z obecně formulovaného textu vyvodit, je to ale spíš nepravděpodobné. Jedná se zde o zvláštní druh kultu zemřelých, který v *Consuetudines* clunyského okruhu není prokazatelný.⁵⁴³ Ostatně Damiani líčí v tomto dopisu jednu epizodu z Cluny⁵⁴⁴ tak, že měl při popisování nových zvyků ve vztahu k zemřelým na paměti určitě tento klášter. Možné by bylo také to, že se chtěl Damiani distancovat od stále více se rozšiřující clunyské sféry vlivu, protože Odilo, kterého zcela obdivoval a jehož *Vita*

⁵⁴¹ LOHMER, Christian. »*Heremi Conversatio*«. *Studien zu den monastischen Vorschriften des Petrus Damiani* (Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinertums Bd. 39), 1991, s. 49.

⁵⁴² Petrus Damiani si byl této novinky zcela vědom: srov. PETR DAMIANI, *Vita Odilonis*, in: *Migne PL*, sv. 144, odst. 936C-937A: „*Tunc venerabilis pater Odilo per omnia monasteria sua constituit generale decretum ut, sicut primo die mensis Novembris, juxta universalis Ecclesiae regulam, omnium Sanctorum solemnitas agitur, ita sequenti die in psalmis et eleemosynis et praecipue missarum solemnitiis omnium in Christo quiescentium memoria celebretur.*“ Odilovo ustanovení ke vzpomínkám na zemřelé je dvojnásobně převedeno v *Liber tramitis*, ř. 126, s. 186n, jako ř. 138n., s. 199n. Ke vzpomínkám na zemřelé srovnej také OEXLE, Otto Gerhard. *Memoria und Memorialüberlieferung im frühen Mittelalters*, *FMSI*, roč. 10, 1976, s. 70-95 a ANGENEDT, Arnold. *Theologie und Liturgie der mittelalterlichen Totenmemorien*, in: *Memoria. Der geschichtliche Zeugniswert des liturgischen Gedenkens im Mittelalter*, SCHMID, K. WOLLAXCH, J. (ED.) *Münstersche Mittelalter-Schriften* 48, 1984, s. 79-199.

⁵⁴³ Srov. např. *Consuetudines Cluniacensium antiquiores*. *Redactio Vallumbrosana VII-IX*, 75-76, s. 369-374.

⁵⁴⁴ Ep. 106, in: *Briefe*, sv. 3, 1989, Damiani zde zmiňuje, že slaví „*tres...missas specialiter*“, dle pozn. 15 se jedná o mše v pátek k úctě sv. kříže, v sobotu k oslavě Panny Marie a v pondělí za duše zemřelých. Na základě zmíněných zvláštních mší se lze dle další zmínky: Petr Damiani, *Vita Romualdi*, hl. 31, s. 68, domnívat, že podobně jako dříve Romuald měl každý poustevník ve své cele oltář.

sepsal, požadoval ve všech klášterech své kongregace dodržování dne Dušiček, *Commemoratio fidelium defunctorum*.⁵⁴⁵

Také další clunyjskou liturgickou zvláštnost, několikeré slavení mše za den, Damiani nepřevzal, přestože v tomtéž dopisu 106 mluví o třech odsloužených mších v průběhu jednoho týdne: „*Také my v poustevnách a klášterech, jejichž jsme služebníky ke Kristově slávě, máme tři jednotlivé dny v týdnu určené svatým, k jejichž počtě zvlášť slavíme mše.*“⁵⁴⁶ Podle Damianova svědectví byly ve Fonte Avellana mimo neděle slaveny další tři dny zvláštní bohoslužbou. Pondělí jako vzpomínka zemřelých, dále pátek k oslavě svatého Kříže a sobota k oslavě Panny Marie. Bylo by příliš smělé vytvářet souvislost mezi těmito třemi dny, během kterých Damiani slavil mši. a třemi dny mlčení v předvelikonoční postní době podle nejstarší redakce *Consuetudines Cluniacenses Antiquiores*, které také spadaly na pondělí, pátek a sobotu.⁵⁴⁷ Teprve za Odila byla sobotní oběť přenesena na středu.⁵⁴⁸

Přinejmenším je nápadné, jak Damiani dále rozvíjel týdenní liturgii raného benediktinství, zatímco Odilovy změny nepřevzal.

Zvyk obou denních slavnostních mší, který byl v Cluny zaveden na přelomu tisíciletí, a další soukromé mše nebyly zřejmě převzaty ani po jeho pobytu v Cluny, který ukončil těsně před napsáním tohoto dopisu. Nakolik byl Petr Damiani ovlivněn svým pobytem v burgundském klášteře je těžko sledovatelné.

Zcela zvnitřnělé religiozitě eremitů ve Fonte Avellana⁵⁴⁹ odporoval slavnostní ráz navenek zaměřené liturgie, která se projevovala v procesích a slavnostních mších, a Damiani Hugovi své odmítnutí netajil. Také denní společná modlitba žalmů v Burgundsku, jejíž Benediktem předeepsané

⁵⁴⁵ Liber tramitis c. 126, s. 187 a takřka ve stejném znění hl. 138, s. 199: „*Et ut hoc decretum perpetuum vigore(m) obtineat, uolumus et petimus et preecipimus, cub tam in hoc loco quam in cunctis locis ad istum locum pertinentibus seruetur.*“

⁵⁴⁶ Ep. 106, in: Briefe, sv. 3, 1989, s. 15, ř. 1-4: „*Nos etiam eremis, sibe monasteriis, quorum videlicet ad Christi gloriam ministri sumus, tres per hebdomadas singulos dies sanctis assignatos habemus, ad quorum scilicet honorem missis specialitek celebramus.*“

⁵⁴⁷ LOHMER, Christian. »*Heremi Conversatio*«. *Studien zu den monastischen Vorschriften des Petrus Damiani* (Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinertums Bd. 39), 1991, s. 52.

⁵⁴⁸ *Consuetudines Cluniacensium antiquiores*, hl. 34, s. 54, ř. 23-25.

⁵⁴⁹ PETR DAMIANI, Ep 50, sv. 2, s. 128, ř. 1-5. Srov. Blum, *Peter Damian*, s. 127.

penzum na týden vykonali eremité za jeden den, nemohla Petra ovlivnit, protože už v dopisu 18 zpravuje o ještě větším výkonu (větším množství modliteb) za jeden den v celách ve Fonte Avellana. V jednom dopisu Petr Damiani píše: „*Pravidelný zpěv žalmů při hodinkách, tak jak se koná v klášteře, je tak zde dle řádu celý plněn.*“⁵⁵⁰ Jeden a půlkrát nebo dvakrát byl žaltář každý den zpíván v samotě cely. Petr Damiani se v jednom listu doznává: „... *celou noc jsem nepřestal být vzhůru, zpívat žalmy a bičovat se, dokud jsem dalšího dne podle zvyku nedokončil dvanáct žaltářů ...*“⁵⁵¹ Petrův asketický vzor Dominicus Loricatus přivedl soukromou modlitbu k 8-12 žaltářům za den.

Na příkladu Damianova pobytu v Cluny lze také ukázat, že tamní benediktinské zvyky ho zcela ovlivnily a trvale zaměstnávaly, jak zřetelně ukazuje v dopisu 106 sepsaném v souvislosti s cestou. Zkušenosti, které v Cluny získal, se ale nijak konkrétně neprojevily v jeho klášterních ustanoveních. Spíš byl ritus ve Fonte Avellana tak dobře ustálený a osvědčený a tolik od clunyjské spirituality odlišný, že nebyla snaha prosazovat nějaké zásadní změny. S tímto názorem souhlasí i Christian Lohmer a Fridolin Dressler, který tuto otázku zkoumal už dříve. Dressler⁵⁵² mluví o nedostižitelném náskoku Cluny v „hierarchicko-centralistickém uspořádání kongregace“.

⁵⁵⁰ PETR DAMIANI, Ep. 18, sv. 1, s. 173n a podrobný dopis 50, sv. 2, 1988, s. 95n, zvl. Ep. 18, sv. 1, 1983, s. 174 ř. 3n a téměř identicky s tím dopis 50, s. 96, ř. 13n: „*Horarum autem psalmodia canonica, sicut fit im monasterio, ita hic per ordinem tota nichilominus adimpletur.*“ Ke Cluny srov. Hallinger, Überlieferung und Steigerung, s. 157.

⁵⁵¹ Srov. PETR DAMIANI, Ep. 44, sv. 2, 1988, s. 21-24 a Ep. 109, sv. 3, s. 212, ř. 19 a zvláště doznání z Dominikových úst (tamtéž, s. 214. ř. 11n), který si svatostí svých výkonů není zcela jistý: „...*totam noctem ducendo pervigilem psallere ac me verberare non destiti, donec die altera decursis duodecim ex more psalteriis...*“

⁵⁵² DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 85.

7. CÍRKEVNÍM REFORMÁTOREM

Damianovy reformní snahy, které byly z počátku ovlivněné ravennským reformním kruhem, záhy přesáhly okruh klášterů příslušejících do jeho kongregace.⁵⁵³ Snažil se dokonce začlenit do obecného reformního proudu své doby. Tak v jednom listu píše: „*Jestliže by se římský stolec nevrátil do správného stavu, je jisté, že by celý svět setrval v pokleslém bloudění.*“ A v jiném pak: „*Ať je nyní obnoven zlatý věk apoštolů a pod vedením vaší moudrosti ať znovu vzkvétá církevní disciplína.*“⁵⁵⁴

Petr si vytvořil vazby na Řím⁵⁵⁵ a nadšeně vítal volbu papeže Řehoře VI.⁵⁵⁶ Byl v kontaktu s císařem Jindřichem III.⁵⁵⁷ a schvaloval jeho zásahy v Římě. Účastnil se synody v Sutri⁵⁵⁸ a také římských synod za pontifikátu Klementa II. a Lva IX. V několika velkých listech zaujal stanovisko k reformním cílům doby, zejména k otázce manželství kněží⁵⁵⁹ a tzv. simonie.

Zřejmě z Hildebrandova podnětu byl Petr Štěpánem IX. povýšen na kardinála-biskupa v Ostii proto, aby ho ještě těsněji zapojil do okruhu reformátorů.⁵⁶⁰ Často uváděný rok 1057 však nelze stanovit s jistotou.⁵⁶¹ Ačkoli Damiani neustále zdůrazňoval, že tento úřad převzal proti své vůli, a přestože se ho pokusil vzdát, byl nucen pobývat stále více času v Římě

⁵⁵³ Srov. Ep. 26, in: Briefe, 1983, s.240, ř. 8nn.: „...et, que in ecclesiis nostrarum parcium agentur quaeque mihi neccessaria a vobis fieri videretur, vestris auribus intimarem.“

⁵⁵⁴ Ep. 11, in: Briefe, 1983, s. 138, ř. 12: „Nisi enim ad rectitudinis statum sedes Romana redeat, certum est quia totus mundus in suo lapsus errore perdurat.“ A dále Ep. 13, in: tamtéž, s. 144, ř. 1n.: „Reparetur nunc aureum apostolorum saeculum, et praesidente vestra prudencia aecclesiastica refloreat disciplina.“ K tomu: LAQUA, Hans Peter. „Refloreat disciplina“: ein Erneuerungsmotiv bei Petrus Damiani, in: *San Pier Damiano nel IX centenario della morte (1072-1972)*, sv. 2, 1972, s. 279-290.

⁵⁵⁵ Srov. Ep. 4 a 11.

⁵⁵⁶ Srov. Ep. 13.

⁵⁵⁷ Srov. Ep. 20 z roku 1046, ve kterém Petr Damiani chválí císaře Jindřicha III. za to, že sesadil arcibiskupa Wilgera z Raveny a žádá ho, aby mu neumožnil získat svůj úřad zpět.

⁵⁵⁸ Srov. Ep. 40, pozn. 9.

⁵⁵⁹ K tomu: FORNASARI, Giuseppe. *Celibato sacerdotale e „autocoscienza“ ecclesiale* (Università degli Studi di Trieste, Facoltà di Magistero 3^a serie 7, 1981

⁵⁶⁰ K tomu: CACCIAMANI, Giuseppe M. La nomina di S. Pier Damiano a Vescovo e a Cardinale di Ostia, in: *San Pier Damiano nel IX centenario della morte (1072-1972)*, sv. 1, 1972, s. 181-193. Srov. Obr. 8, in: *Obrazová příloha.*

⁵⁶¹ Srov. REINDEL, Kurt. Neue Literatur zu Petrus Damiani, in: *DA*, roč. 32, 1976, s. 414.

a zapojil se také do různých úkolů ve službách papežské kurie. Když zemřel papež Štěpán IX. 29. března 1058 ve Florenci, byl Petr v Římě a zažil bouřlivé události, které vedly k povýšení Benedikta X., přesto však nebyl zjevně přítomen povýšení Gerharda z Florencie jako papeže Mikuláše II. Během pontifikátu nového papeže se stále víc zapojoval do úkolů kurie, mezi které patří i redakce nového dekretu o papežské volbě, který jednoznačně posílil postavení kardinálů-biskupů.⁵⁶²

V roce 1059 zasahoval v zájmu papežské kurie v městě Milánu,⁵⁶³ které bylo ještě otrěsené povstáním Pataria.⁵⁶⁴ Především se mu podařilo upevnit autoritu římského biskupa nad „Ambrožovým“ městem. V souvislosti s misíí do Milána začíná uvažovat o Hildebrandově plánu vytvořit kanonistickou sbírku se stanovením výhradního postavení Říma. Proto také píše: „... *abych, procházeje rozhodnutí a činy římských pontifiků, nově vybral a shromáždil do jednoho malého svazku vše, co se zdálo, že je zvlášť v souladu s autoritou apoštolského stolce.*“⁵⁶⁵

Velice dobře se znal s Anselmem z Baggia, který byl 1061 zvolen papežem jako Alexandr II. Společně se účastnili legace do Milána. Damiani se podílel na jeho volbě a neúnavně bojoval proti protipapeži Cadalovi z Parmy (Honorius III.). Ve vyostřeném sporu mezi papežskou kurií a císařským dvorem se snažil svým spisem *Disceptatio synodalis* z roku 1063 ospravedlnit neregulérní volbu Alexandra II. Obecně ve vztahu k říšskému královskému dvoru usiloval o smír a o zprostředkování jednání. S říšským dvorem zůstal Damiani v kontaktu, jak dokládají jeho dopisy císařovně Agnes. Setkal se s ní roku 1063 v Římě a chválil ji za její rozhodnutí vstoupit do kláštera. V roce 1069 zakázal jako římský legát na říšském sněmu

⁵⁶² PÁSZTOR, Edith. San Pier Damiani, il Cardinalato e la formaione della Curia Romana, in: *StudGreg*, roč. 10, 1975, s. 317-339.

⁵⁶³ DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 130n.

⁵⁶⁴ SOMIGLI, Costanzo. San Pier Damiano e la Pataria, in: *San Pier Damiano nel IX centenario della morte (1072-1972)*, sv. 3, 1973, s. 193-206.

⁵⁶⁵ Srov. Ep. 65, in: *Briefe*, 1988, s.229, ř. 11-15: „...*ut Romanorum pontificum decreta vel gesta percurrens, quisquid apostolicae sedis auctoritati specialiter competere videretur ... in parvi voluminis unionem nova compilationis arte conflarem*“K tomu: REINDEL, Kurt. *Neue Literatur zu Petrus Damiani*, in: *DA*, roč. 32, 1976, s. 422.

ve Frankfurtu Jindřichovi IV., aby se rozvedl.⁵⁶⁶ Marný pokus o zprostředkování mezi biskupem z Florencie a mnichy ve Vallombrose ho přivedl v letech 1066/1067 do Florencie. V roce 1072 byl v Ravenně, aby toto město zprostil klatby, která byla na ně a arcibiskupa Jindřicha uvalena za to, že se nezřekli Cadala. Na zpáteční cestě zemřel 22. února 1072 v klášteře Santa Maria foris portam u Faenzy, kde také našel místo posledního odpočinku.⁵⁶⁷ Dnes se jeho hrob nachází v dómu ve Faenze.

⁵⁶⁶ K plánovanému rozvodu: LAMPERT Z HERSFELDU, *Annales* k roku 1069, in: MGH SS rer. Germ., HOLDER-EGGER, O. ed., 1894, s. 109n.

⁵⁶⁷ K tomu: SAVIOLI, Antonio. La chiesa di S. Maria „foris portam“ a Faenza e la omba di S. Pier Damiani, in: *StudGreg*, roč. 10, 1975, s. 111-130. K tomu: Obr. 1, 2, 3, 4, 5, in: Obrazová příloha.

ZÁVĚR

Záměrem licenciátní práce *Petr Damiani. Certamen spirituale* bylo postihnout duchovní růst a vývoj jednoho z předních reformátorů církve 11. století. Rozdělil jsem ji do 7 hlavních kapitol, které se dále člení na podkapitoly. Práce obsahuje seznam pramenů a literatury a také přílohy, které text doplňují.

Součástí úvodu je kapitola nazvaná *Ad fontes*, ve které jsem podrobil vnější i vnitřní kritice používané prameny.⁵⁶⁸ Převážná část Damianovy písemné tvorby je zachována ve formě dopisů. Sám věnoval psaní listů velkou péči a dopisy, které posílal, poskytovaly odpovědi na zásadní teologické otázky a palčivé problémy doby.

Na základě výpovědi Damianova žáka a biografa Jana z Lodi⁵⁶⁹ jsem sledoval jeho život od narození v severoitalské Ravenně a těžké poměry, ve kterých vyrůstal. Přestože prameny, které nás zpravují o Petrově dětství jsou neúplné, lze předpokládat, že v útlém věku ztratil oba rodiče a byl vychováván svým starším bratrem Damianem. Petr vyrůstal v jednom z kulturních center tehdejší Evropy. Ravenna byla městem, které bylo úzce spjaté se svojí minulostí. Napovídají to antické památky a raně křesťanské chrámy s nádhernou mozaikovou výzdobou. Po staletí se zde střetávaly zájmy Byzantské říše, nově se formujících germánských státům, ale také sem zasahoval kulturní vliv islámského světa.

V tomto prostředí započal Petr Damiani svá studia, která zakončil ve Faenze a Parmě získáním titulu magistra svobodných umění. Po návratu domů se věnoval povolání učitele rétoriky. Jeho znalosti a schopnosti ho předurčily ke skvělé kariéře. Petra předcházela pověst vynikajícího rétora a brzy se kolem něj vytvořil okruh žáků.

⁵⁶⁸ Pro úplnost jsem používal jak starší edici: PETR DAMIANI: *Opera omnia*, MIGNE, Patrologia latina, sv. 144 a 145, tak také novější kritickou edici Damianových listů. Srov. PETR DAMIANI, *Briefe*, Kurt Reindel (red.), in: MGH Briefe d. dt. Kaiserz., München, 1989

⁵⁶⁹ Vita Petri Damiani, in: *Migne PL*, sv. 144, odst. 113-146

Přesto, že dosáhl dobrého postavení a uznání, stále častěji měl pocit, že svět, ve kterém žije, a ekonomické zázemí nepřináší trvalé uspokojení.⁵⁷⁰ Po období nejistoty, váhání a hledání učinil ve svém životě zásadní obrat. Z pramenů je patrné, že se rozhodl zřici se světa pro dosažení vyššího cíle. Právě jeho vztah ke světu se promítá v řadě spisů a je určujícím pro další vývoj.⁵⁷¹

Na základě rozhovoru se dvěma eremity vstoupil do poustevny ve Fonte Avellana a otevřel novou kapitolu svého života. Stejně tak, jak byl horlivý ve studiu, pustil se s velkým nadšením do umrtvování těla a asketického života v poustevnické komunitě. Brzy mezi ostatními vynikal svojí pílí a také výjimečným nadáním. Proto ho převor ustanovil za svého nástupce a Petr Damiani se staví roku 1043 do vedení této komunity. Jeho velkým vzorem byl poustevník svatý Romuald. Navázal na jeho působení a patnáct let po jeho smrti píše jeden z nejvýznamnějších spisů *Vita Romualdi*. Nejedná se o pouhé vyličení Romualdova života a jeho boje se zlem, Petr zde také nastínil podstatu a smysl poustevnického života.

Za svého působení ve Fonte Avellana učinil Damiani z tohoto *congregatio* opravdové centrum asketického života a reformy mnišství. Odtud zakládal další kláštery a poustevny a reformoval už stávající cenobitské komunity.

Svým spolubratrům byl životním vzorem, přísným učitelem, ale také laskavým otcem. Nebylo mu proti vůli požádat o radu kohokoli ze svých bratrů. Tím je nám tento vynikající kazatel a autor také učitelem pokory.

Z jeho písemných děl poznáváme celý rozsah a obsah duchovní péče o poustevnickou kongregaci, jeho životní řád a působení v rámci mnišství.

⁵⁷⁰ DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954, s. 10

⁵⁷¹ K tomu: Kap. 3.2 Pojetí světa.

ANOTACE

Příjmení a jméno autora: MATĚJEK Marek

Instituce: Katolická teologická fakulta, Univerzita Karlova v Praze

Název práce: *Petr Damiani. Certamen spirituale.*

Počet stran:	138
Počet příloh:	3
Počet titulů použité literatury:	99
Počet pramenů:	19

Klíčová slova: poustevnictví
 Petr Damiani
 monasticismus
 askeze
 Fonte Avellana

Licenciátní práce analyzuje působení Petra Damiana v církvi v 11. století a jeho úsilí o prosazení poustevnictví jako vyšší formy mnišského života. Sleduje jeho postupné formování a vývoj až do jeho vstupu do Fonte Avellana. Na základě odborné literatury a analýzy vydaných pramenů, zejména jeho korespondence, prověřuje Damianovy duchovní zdroje a vztah k centřům benediktinského mnišství na Monte Cassinu a v Cluny. Všímá si také Damianových ustanovení pro život poustevníků a vytváření mnišských společenství.

RIASSUNTO

MATĚJEK, Marek: *Pier Damiani. Certamen spirituale.*

La licenza di teologia spirituale

L'argomento centrale della mia licenza è l'analisi delle lettere e scritture di Pier Damiani e della vita monastica da lui praticata a Fonte Avellana. Fin dall'inizio del cristianesimo esistettero cristiani che si ritiravano in luoghi solitari per dedicarsi interamente alla contemplazione. Questa forma di vita religiosa è testimoniata per la prima volta in Egitto, nel 3. secolo. La vita eremitica si diffuse in Occidente grazie a sant'Atanasio e a san Girolamo. Dal 4. secolo troviamo eremiti in Africa e in Europa. Nell'11. secolo furono fondati ordini religiosi di eremiti. Nella mia licenza ho cercato di identificare l'origine della idea eremitica e lo sviluppo progressivo fino ai giorni della riforma Gregoriana.

Pier Damiani è nato a Ravenna da agiata famiglia. Lui viene in custodia da un suo fratello maggiore di nome Damiano, che si preoccupò della sua educazione. I suoi studi furono fatti dapprima a Ravenna, poi a Faenza e infine a Parma, dove studiò filosofia e retorica. Nel 1034 era professore nelle arti del trivio e del quadrivio, ma nonostante cercò la solitudine per praticare la sua devozione verso Dio. Da qui si fece monaco. Nel 1042 è a San Vincenzo al Furlo, dove scrive la Vita Romualdi e nel 1043 venne eletto priore di Fonte Avellana.

Un punto notevole della mia licenza è ricerca della vita eremitica a Fonte Avellana, per cui è autoflagellazione, penitenze, quantità minime di cibo e lavoro manuale. Pier Damiani fondò numerosi eremi e monasteri. Queste fondazioni non entravano a far parte della congregazione avellanita. Restavano indipendenti, ma si era formato un forte legame spirituale.

Ora penso che si può dire che Pier Damiani è lo scrittore significativo e più prolifico dell'11. secolo e uno degli intellettuali più raffinati. Damiani scrisse 180 lettere, alcune tanto ampie da essere dei veri e propri trattati,

nonostante la forma epistolare. Da lui abbiamo varie opere, sermoni tenuti in varie occasioni, agiografie, cioè vite di santi. Uno dei problemi essenziali era per Pier Damiani anche il cosiddetto nicolaismo, vale a dire la violazione del celibato ecclesiastico o il concubinato dei sacerdoti.

Pier Damiani morì il 21. febbraio 1072 a Faenza, probabilmente in viaggio da Ravenna verso l'eremo di Gamogna e trovò sepoltura nella chiesa di Santa Maria foris portam.

PRAMENY

Annales Camaldulenses, MITTARELLI, Joh. Benedict. (ed.), 9 sv., Venetia, 1755nn.

SV. BENEDIKT Z NURSIE: *Regula Benedicti*, Praha: Benediktinské arciepatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 1998

Die Briefe des Petrus Damiani, REINDEL, Kurt (ed.), sv. 1-4, in: *Monumenta germaniae historica*, Die Briefe der deutschen Kaiserzeit, I.-1983, II.-1988, III.-1989, IV.-1993

Die Urkunden Ottos des III., SICKEL, Th., in: *MGH DD*, 1893

Chronica monasterii Casinensis III, in: *MGH SS* 7, 728

Chronicon Parmense, BONAZZI, G. (ed.), 1902.

JAN Z LODI: *Vita B. Petri Damiani*, in: Migne PL, sv. 144, odst. 113-146.

JAN Z LODI: *De Gallica Petri Damiani profectio et eius ultramontano itinere*, in: *MGH SS* 30, SCHWARZ, G., HOFMEISTER, A. ed., 1896-1934, s. 1034-1046.

LAMPERT Z HERSFELDU, *Annales* k roku 1069, in: *MGH SS rer. Germ.*, HOLDER-EGGER, O. ed., 1894

Liber de miraculis s. Hugonis, Bibl. Cluniac, 460

Liber tramitis aevi Odilonis abbatis, DINTER, P. (ed.), CCM 10, 1980

PETR DAMIANI: *Opera omnia*, MIGNE, *Patrologia latina*, sv. 144 a 145.

PETR DAMIANI: *Liber gratissimus*, in: *MGH, Ldl*, sv. 1.

PETR DAMIANI: *Disceptatio synodalis*, in: *MGH, Ldl*, sv. 1.

RUDOLF GLABER: *Historia* 2, 12, in: Migne PL, sv. 142.

ŘEHOŘ VELIKÝ: *Dialogi libri IV*, MORICCA, U. (ed.), 1924

Sacrorum Conciliorum nova collectio, Joh. Dominicus Mansi (red.), Florencie,
1759nn., Paříž – Lipsko 1901 – 1927

Sancti Petri Damiani sermones, LUCCHESI, Giovanni. (ed.) Corpus
Christianorum, Continuatio Medievalis, 57. Turnhout: Brepols, 1983.

UDALRICUS CLUNIACENSIS MONACHUS: *Antiquites consuetudines
Cluniacensis monasterii, Epistola nuncupatoria*, in: Migne PL,
sv. 149.

LITERATURA

- ANGENENDT, Arnold. *Das Frühmittelalter. Die Abendländische Christenheit von 400 bis 900*, Stuttgart-Berlin-Köln, 1995
- ANGENENDT, Arnold. *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, Darmstadt: PRIMUS VERLAG, 2000
- ANGENENDT, Arnold. *Heilige und Reliquien. Die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart*, München: Verlag C. H. Beck, 1997
- AVAGLIANO, F. Vallombrosa, in: *LMA*, sv. 8, odst. 1395-1396.
- BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Stěhování národů*, Praha, Vyšehrad, 2003
- BECHER, Matthias. Karl der Große und Papst Leo III. Die Ereignisse der Jahre 799 und 800 aus der Sicht der Zeitgenossen, in: STIEGEMANN, Christoph, WEMHOFF, Matthias (vyd.). *799. Kunst und Kultur der Karolingerzeit. Karl der Große und Papst Leo III. in Paderborn*, sv. 1, Mainz, 1999, s. 22-36.
- BLUM, Owen J. *St. Peter Damian. His Teaching on the Spiritual Life* (The Catholic University of America. Studies in Medieval History, New Series, X), 1947
- BUDDENBORG, Pius. Der Bauplan der Benediktinerregel, in: *Vir dei Benediktus. Eine Festgabe... dargeboten v. Mönchen der Beuroner Kongregation.*, Münster, 1947, s. 172-188.
- BULST, N. Hugo. Abt von Cluny, in: *LMA*, sv. 5, odst. 165-166.
- BULST, N. Odilo. Abt von Cluny, in: *LMA*, sv. 6, odst. 1351-1352.
- BUSTACCHINI, Gianfranco. *Ravenna. Les mosaïques, les monuments et le milieu*, Ravenna, 1984

- CACCIAMANI, Giuseppe. La nomina di S. Pier Damiano a Vescovo e a Cardinale di Ostia, in: *San Pier Damiano nel IX centenario della morte (1072-1972)*, sv. 1, 1972, s. 181-193.
- CACCIAMANI, Giuseppe. Le fondazione di S. Crocedi Fonte Avellana, in: *Ravennatensia*, roč. 5, 1976, s. 5-33.
- CACCIAMANI, Giuseppe. Le fondazione eremitiche e cenobitiche di S. Pier Damiano. Inizi della Congregazione di S. Croce di Fonte Avellana, in: *Ravennatensia*, roč. 5, 1976, s. 5-33.
- CAPITANI, Ovidio. Problematica della disceptatio synodalis, in: *Studi Gregoriani*, roč. 10, 1975, s. 141-174.
- COLLINS, Roger. *Evropa raného středověku 300-1000*, Praha: Vyšehrad, 2005
- DELL'OMO, M. A. Neilos von Rossano, in: *LMA*, sv. 6, odst. 1085.
- DELL'OMO, M. A. Montecassino, in: *LMA*, sv. 6, odst. 785-790.
- DRESDNER, Albert. *Kultur- und Sittengeschichte der italienischen Geistlichkeit im 10. u. 11. Jhdt.*, Breslau, 1890
- DRESSLER, Fridolin. *Petrus Damiani. Leben und Werk* (Studia Anselmiana 34), 1954
- ENDRES, Josef, Anton. *Forschungen zur Geschichte der frühmittelalterlichen Philosophie*, Münster, 1915
- FERRETTI, Walter. Il Posto dei laici nella Chiesa secondo S. Pier Damiani, in: *San Pier Damiano nel IX centenario dell morte (1072-1972)*, sv. 2, 1972, s. 233-277.
- FOIS, Mario. I compiti e le prerogative dei cardinali vescovi secondo Pier Damiani nel quadro della sua ecclesiologia primaziale, in: *AHP*, roč. 10, 1972, s. 25-105.
- FOIS, Mario. La sede apostolica e la riforma della chiesa secondo Pier Damiani, *CivCatt*, roč. 123, č. 4, 1972, s. 320-336.

- FORNASARI, Giuseppe. Celibato sacerdotale e „autocoscienza“ ecclesiale (Università degli Studi di Trieste, Facoltà di Magistero 3^a serie 7), 1981
- FORNASARI, Giuseppe. S. Pier Damiani e lo »sciopero liturgico«, in: *Studi medievali 3^a serie*, roč. 17, 1976, s. 815-832.
- FORNASARI, Giuseppe. Fonte Avellana, in: *LMA*, sv. 4, odst. 622-623.
- FRANK, Karl, Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, Praha: Benediktinské arcioptatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2003
- FRANKE, Walter. *Romuald von Camaldoli und seine Reformtätigkeit zur Zeit Ottos III.*, Berlin, 1913
- GATTUCCI, Adriano. San Pier Damiani, il matrimonio, la castità e l'esemplarità animalesca, in: *Studi medievali*, 1989, s. 697-747.
- GIABBANI, Anselmo. Il desiderio della contemplazione in S. Pier Damiano, in: *Vita Cristiana*, roč. 10, 1938, s. 290-307.
- GIBELLI, Alberto. *Monografia dell' antico monastero di S. Croce de Fonte Avellana, i suoi priori ed abbatì*, Faenza, 1895
- GRÉGOIRE, Réginald. S. Pier Damiani e la teologia del suo tempo, in: *Studi Gregoriani*, roč. 10, 1975, s. 221-243.
- GRÜN, Anselm. *Svatý Benedikt z Nursie. Učitel duchovního života*, Praha, Vyšehrad, 2004
- HALLINGER, Kassius. *Gorze-Kluny. Studien zu den manastischen Lebensformen u. Gegenständen im Hochmittel*, Roma, 1950-51
- HILPISCH, Stephan. *Geschichte des benediktinischen Mönchtums*, Freiburg i. Br., 1929
- HOFFMANN, Hartmut. Zur mittelalterlichen Brieftechnik, in: *Spiegel der Geschichte*. Festgabe für Max Braubach zum 10. April 1964, vyd. K. REPGEN, K. a SKALWEIT, S. (ed.) 1964, s. 141-170.

- JORDAN, Karl. Der Kaisergedanke in Ravenna zur Zeit Heinrichs IV, in: *Deutsches Archiv*, sv. 2, 1938, s. 85-128.
- KLEINERMANN, Joseph. *Der hl. Petrus Damiani*, Steyl, 1882.
- KLEWITZ, Hans. Walter. Zum Leben und Werk Alberichs von Monte Cassino, in: *Historische Vierteljahrschrift*, roč. 29, 1935, s. 371-374.
- KOLPING, Adolf. *Petrus Damiani. Das Büchlein vom Dominus vobiscum*, Düsseldorf, 1949
- KORTÜM, Hans, Henning. *Menschen und Mentalitäten. Einführung in Vorstellungswelten des Mittelalters*, Berlin: Akademie Verlag, 1996
- LAGHI, Pio, S. *Guido, abate di Pomposa*. Contributo alla storia dell'abbazia di Pomposa nella prima metà del secolo XI. Sonderdruck aus *AnaPomp* 3, 1967
- LAQUA, Hans Peter. „Refloreat disciplina“: ein Erneuerungsmotiv bei Petrus Damiani, in: *San Pier Damiano nel IX centenario della morte (1072-1972)*, sv. 2, 1972, s. 279-290.
- LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: CKD, 2001
- LECLERCQ, Jean. *La Spiritualità del Medioevo*, 4/A, (VI-XII secolo), Da s. Gregorio a s. Bernardo, Bologna, 2002
- LECLERCQ, Jean. *Saint Pierre Damien. Ermite et homme d'église* (Uomini e dottrine 8), 1960
- LECLERCQ, Jean. „Simoniaca heresis“, in: *Studi Gregoriani*, roč. 1, s. 523-530.
- LECLERCQ, Jean. Une lettre inédite de s. Pierre Damien sur la vie érémitique, in: *Studia Anselmiana*, roč. 18/19, 1947, s. 283nn.
- LENTINI, Anselmo. Alberico di Montecassino nel quadro della riforma gregoriana, in: *Studi Gregoriani*, roč. 4, 1952, s. 55-109.

- LOHMER, Christian. »Heremi Conversatio«. *Studien zu den monastischen Vorschriften des Petrus Damiani* (Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinertums Bd. 39), 1991
- LOHMER, Christian. »Ordo« und Heilserwartung bei Petrus Damiani, in: *Papsttum, Kirche und Recht im Mittelalter*. Sborník k 65. narozeninám Horsta Fuhrmanna, red. Hubert Mordek, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1991, s. 175-186.
- LUCCHESI, Giovanni. Il sermonario di s. Pier Damiani come monumento storico agiografico e liturgico, in: *Studi Gregoriani*, roč. 10, 1975, s. 9-67.
- LUCCHESI, Giovanni. Per una vita di San Pier Damiano. Componenti cronologiche e topografiche, in: *San Pier Damiano nel IX centenario della morte (1072-1972)*, sv. 1, 1972, s. 13-179, sv. 2, 1972, s. 13-160.
- LUCCHESI, Giovanni. Sull'antica tradizione manoscritta di S. Pier Damiani, in: *Benedictina*, roč. 24, 1977, s. 209-233.
- MANSELLI, R. Der Einfluss Clunys außerhalb Frankreichs, in: *LMA*, sv. 2, odst. 2177-2178.
- MARTIN, Jochen. *Spätantike und Völkerwanderung*, München, 1987
- McGINN, Bernard, MEYENDORFF, John, LECLERCQ, Jean. (ed.). *Geschichte der christlichen Spiritualität*, Bd. 1, Von den Anfängen bis zum 12. Jahrhundert, Würzburg, 1993
- NEUKIRCH, Franz. *Das Leben des Petrus Damiani. Bis zur Ostersynode 1059*, Göttingen, Phil. Diss., 1875
- OEXLE, Otto Gerhard. Memoria und Memorialüberlieferung im frühen Mittelalters, *FMSt*, roč. 10, 1976, s. 70-95.
- PALAZZINI, Pietro. Il diritto strumento di riforma ecclesiastica in S. Pier Damiani, in: *Ephemerides iuris canonici*, roč. 11, 1955, s. 361-408; roč. 12, 1956, s. 9-58.

- PALAZZINI, Pietro. Note di diritto romano in S. Pier Damiano, in: *Studia et documenta historiae et iuris*, roč. 13/14, 1947/1948, s. 235-268.
- PALAZZINI, Pietro. San Pier Damiani eremita e priore a Fonte Avellana, in: *Studi Gregoriani*, roč. 10, 1975, s. 69-110.
- PALAZZINI, Pietro. San Pietro Damiani al centro della riforma della Chiesa Marchigiana del secolo XI, in: *San Pier Damiano nel IX centenario della morte*, sv. 2, 1972, s. 161-232.
- PALAZZINI, Pietro. Spiritualità eremitica di S. Pier Damiani e dei suo discepoli a Fonte Avellana, in: *Divinitas*, roč. 16, 1972, s. 353-388.
- PÁSZTOR, Edith. S. Pier Damiani, il Cardinalato e la formazione della Curia Romana, in: *Studi Gregoriani*, roč. 10, 1975, s. 317-339.
- PENCO, Gregorio. *Storia del monachesimo in Italia*, sv. 1. Dalle origini al concilio di Trento, 1977, s. 182.
- PIERUCCI, Celestino. La piu antica storia di Fonte Avellana, in: *Benedictina*, roč. 20, 1973, s. 121-139.
- PIERUCCI, Celestino. La struttura edilizia di Fonte Avellana al tempo di San Pier Damiano, in: *Studi Gregoriani*, roč. 10, 1975, s. 131-139.
- PIERUCCI, Celestino: La vita eremitica secondo S. Pier Damiano, in: *San Pier Damiano nel IX centenario della morte (1072-1972)*, sv. 4, 1978, s. 67-122.
- PIERUCCI, Celestino. San Pier Damiano e i beni temporali, in: *San Pier Damiano nel IX centenario della morte (1072-1972)*, sv. 2, 1972, s. 291-305.
- REINDEL, Kurt. Neue Literatur zu Petrus Damiani, in: *DA*, roč. 32, 1976, s. 405-443.
- REINDEL, Kurt. Petrus Damiani und seine Korrespondenten, in: *Studi Gregoriani*, roč. 10, 1975, s. 203-219.

- REINDEL, Kurt. Studien zur Überlieferung der Werke des Petrus Damiani I, in: *Deutsches Archiv*, roč. 15, 1959, s. 23-102.
- ROGGI, Clemente. Vita e costumanze dei Romualdini del Pereo, di Fonte Avellana e di Camaldoli, in: *Benedictina*, roč. 4, 1950, s. 69-86.
- SACKUR, Ernst. *Die Cluniazenser... bis in die Mitte des 11. Jhdts.*, 2. sv., Halle a. S., 1892-94.
- SANTA, Mansueto della: *Ricerche sull'idea monastica di San Pier Damiano* (Studi e Testi Camaldolesi 11), Arezzo, 1961.
- SAVIOLI, Antonio. La Chiesa di S. Maria »foris portam« a Faenza e la tomba di S. Pier Damiani, in: *Studi Gregoriani*, roč. 10, 1975, s. 111-130.
- SHELDRAKE, Philip. *Spiritualita a historie. Úvod do studia dějin a interpretace křesťanského duchovního života*, Brno: CDK, 2003
- SCHALLER, H. M. Alberich von Montecassino, in: *LMA*, sv. 1, odst. 281.
- SCHIEFFER, Rudolf. Simonie, in: *LMA*, sv. 7, odst. 1924-1925.
- SCHIEFFER, Rudolf. Viktor III, in: *LMA*, sv. 8, odst. 1665-1666.
- SCHMITZ, Philibert. *Geschichte des Benediktinerordens*, sv. 1. a 2., Einsiedeln – Zürich, 1947-1948.
- SLOCUM, Kay. *Medieval civilisation*, London: Laurence King, 2005
- SOMIGLI, Costanzo. San Pier Damiano e la Pataria, in: *San Pier Damiano nel IX centenario della morte (1072-1972)*, sv. 3, 1973, s. 193-206.
- SPINELLI, G. Johannes Gualbertus, in: *LMA*, sv. 5, odst. 580.
- SPUNAR, Pavel. Středověké školství a knihovny, in: SPUNAR, Pavel a kol. *Kultura středověku*, Praha: Akademia, 1995, s. 77-97.
- STEWART, Columba. *Modlitba a komunita. Benediktinská tradice*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004
- TABACCO, Giovanni. Romuald von Camaldoli, in: *LMA*, sv. 7, odst. 1019-1020.

- TABACCO, Giovanni. *Romualdo di Ravenna*, 1968
- VEDOVATO, Giuseppe. *Camaldoli e la sua congregazione dalle origini al 1184*, Cesena, Badia di s. Maria del Monte, 1994
- VENTURA, Václav. *Spiritualita křesťanského mnišství*, sv. 1, Praha: Benediktinské arcioopatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2006
- WATTENBACH, W. *Das Schriftwesen im Mittelalter*, 3. vyd., Leipzig: S. Hirzel, 1896
- WERNER, Ernst. Pietro Damiani ed il Movimento Popolare del suo tempo, in: *Studi Gregoriani*, roč. 10, 1975, s. 287-315.
- WILMART, André. Une lettre de s. Pierre Damien à l'Impératrice Agnès, in: *Revue Bénédictine*, roč. 44, 1932, s. 125-146.
- WOLLASCH, Joachim. *Cluny – „Licht der Welt“. Aufstieg und Niedergang der klösterlichen Gemeinschaft*, Zürich-Düsseldorf, 1996
- WÜHR, Wilhelm. *Das abendländische Bildungswesen im Mittelalter*, München, 1950
- ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*, Praha, Academia, 1992
- ZIMMERMANN, Alfons. *Kalendarium Benedictinum*, sv. 1-4, Metten, 1933nn.

SEZNAM ZKRATEK

AHP	Archivum historiae pontificiae
AnaPomp	Analecta Pomposiana
Briefe	Die Briefe des Petrus Damiani, REINDEL, Kurt (ed.), sv. 1-4, in: Monumenta germaniae historica, Die Briefe der deutschen Kaiserzeit, I.-1983, II.-1988, III.-1989, IV.-1993
CCM	Corpus Consuetudinum Monasticarum
CivCatt	Civiltà cattolica
DA	Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters (1937nn.)
FMSt	Frühmittelalterliche Studien (1967nn.)
Chron. Cas.	Chronica monasterii Casinensis
LMA	Lexikon des Mittelalters, 9 sv. Zürich- München, 1980-1998; Registr, Stuttgart- Weimar 1999.
LThK	Lexikon für Theologie und Kirche, 3. doplněné vydání, Kasper, W., 10 sv., Freiburg 1993- 2001.
MGH	Monumenta Germaniae Historica
Briefe d. dt. Kaiserz.	Die Briefe der deutschen Kaiserzeit
Dt. Chron.	Deutsche Chroniken
Ldl	Libelli de lite imperatorum et pontificum saeculis XI. et XII.conscripti
SS	Scriptores (in Folio)
SS rer. Germ.	Scriptores rerum Germanicarum
Mansi	- Mansi, Giovanni, Domenici: Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, 31 sv., Florencie- Benátky, 1759- 98 (koncilní texty do 1509); 2 vyd. s doplňky, 53 dílů v 59 sv., Paříž- Arnheim- Leipzig

1901- 27, ND Graz 1960- 61 (koncilní texty řecké církve do 1902, latinské církve do 1870).

- Conciliorum Oecumenicorum Decreta, Alberino, G. (red.), Bologna, 1973.

Migne, PL

Patrologiæ cursus completus series Latina
(Patrologia Latina), 217 sv., Paříž 1844- 65;
Suplement 5 sv., Paříž, 1958- 74.

Ep

Epistula

Op

Opera

Serm

Sermo

RBen

Revue bénédictine de critique, d'histoire et
de littérature religieuses

Reg.Ben.

Regula Benedicti

SLS

Studia Latina Stockholmensia

StudGreg

Studi Gregoriani

TRE

Theologische Realenzyklopädie, vyd. G. Krause,
G. Müller, sv. 1- 31 [po „Sprache“], 1994

Vit. PD

Vita Petri Damiani